

MÚZEUMI KURÍR

1979. DECEMBER

31. SZÁM (IV. KÖTET, 1. SZÁM)

MÚZEUMI KURÍR

31.

(IV. kötet 1. szám)

MÚZEUMI KURÍR

ISSN 0133-9257

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele
Megjelenik évente három számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos
Minden kötethez, azaz tizedik számhoz magyar és angol nyelvű tartalom-
jegyzék, valamint mutatók járulnak

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

The Museum Curier

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organisation in Hajdú-
Bihar County (Hungary)

The bulletin is published three times annually

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering
is continuous

A table of contents and indexes in English and Hungarian are attached
to each volume (i.e. every tenth number)

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

Debrecen, 1979

BARTHA BOLDIZSÁR KRÓNIKÁJA A KESZTHELYI HELIKON KÖNYVTÁRBAN

TÓTH ISTVÁN

„Az másik tábor peng az váras mellett szalado uttyában leven, kalauzokat kere a' Várustul, adának-is két tanácsbeli embereket úgy mint Portörö Iakabot és Borzán Gáspárt kiket szinten Tokaig el vívengnek veleek. ... Mikor azért kesnek az Váras az válasz küldéssel, haza bocsáttják egygik Tanáts belí embert úgy mint Portörö Iakabot, hitin, hogy vagy elést vagy választ viszen.

Mivel peng meg tiltota vala már a' Várust Bocskai Fejedelem a' Nemeteknek valo gazdálkodástul nem lehete mód a' Nemetek kevasága tellyesiteseben, és így ott kelle hadni az egy tanácsbeli embert úgy mint Borzán Gáspárt ki ugyan ott' a' Tokai tömlöczben meg hala, azomban a' Nemzetek sartzoltatása is megszűnek.”

A fent idézett történetet — Szabó Magda „Kiálts város!”-ából — ma már minden színházlátogató és tv-néző ismeri, s minden bizonnyal sokan tudják azt is, kinek az emlékét őrzi a debreceni Borzán Gáspár utca. Az viszont talán kevésbé közismert, hogy Debrecen történelmének ez az epizódja is Bartha Boldizsár 1666-ban megjelent kicsiny terjedelmű, de mind forrásértékben, mind pedig könyvészeti tekintetben elsőrendű fontosságú „Rövid Chronicá”-jából való, amely az 1564. évi „Tűz által valo rettenetes itélet”-től 1664-ig számol be évek szerinti rendben a „Debreczenben esett emlekezetesebb dolgokrul, tűz miat valo romlásokrul, sok rendbéli károkul változásokrul”. A könyvecske különösen az 1552-es nagy török hadjárat utáni évekre tartalmaz értékes adatokat, hosszú cimirata szerint: „Kivált-keppen pedig, és bővebben ez nyolcz esztendők alatt valo háboruságokban ezen helynek keserves állapotjárul, sok féle nyomoruságirul, ennek lakosinak felő közép also rendének viselt dolgairul irattot, és szedegettetet ösze Bartha Boldisar által.”

A könyv nem tünteti fel sem a nyomdászt, sem a megjelenés helyét, de mint azt Szabó Károly, a régi magyar könyvek legnagyobb tudósa megállapította: „hogy a nyomtatás debreceni, a könyv nyomdai kiállításából kétségtelen”. A szerző egyébként művét „amaz hazája s' Várasa hasznára születtetet, és annak szolgálattára kellő virtusokkal el készittetet Istenes férfiunak Tiszteletes DOBOZI ISTVÁN Urannak, ezen Várasnak mostani fő Birájának... ki ez munkacsáknak minden modon valo segítsége is lón” ajánlotta „Elöl járo beszélgetés”-ében, s műve készültéről a következőket közli: „Iram Debreczenben a' magam szállásán 1664. Eszten(dőben) Szent András havának huszadik napján.”

Azért időztünk el ilyen soká a könyv bemutatásánál, mivel a keszthelyi Heikon Könyvtárban őrzött példány is minden szempontból különös érdeklődésre tarthat számot. Elsőként is azért, mert a könyvészeti szakirodalom a műnek mindmáig egyetlen hiánytalan példányát tartotta számon: a debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában. A keszthelyi példányt sem Szabó Károly 1879-ben megjelent monumentális műve (Ré-

Felelős kiadó: Dr. Dankó Imre
Készült 1000 példányban — Engedély száma: II/KUL/97/HA/1977.
80.2298.66-21 Alföldi Nyomda, Debrecen
Felelős vezető: Benkő István

A XVIII. SZÁZAD ELEJI INVENTÁRIUMOK A VÁRADI PÜSPÖKSÉG BIHAR MEGYEI BIRTOKAIRÓL

BÁRSONY ISTVÁN

Egy-egy uradalom gazdasági élete szempontjából távolról sem volt közböbös, hogy a birtok termelőtevékenységének, a különböző gazdasági folyamatok végzésének milyenek voltak a technikai feltételei, a munkavégzés és egyáltalán a mindennapi élet körülményei. A kérdést kutatva nem is feltétlenül a csupán földműveléssel foglalkozó eszközökre gondolunk, hanem olyan forrásokra is, amelyek az ezen túlmutató gazdasági tevékenységről is tudósítanak (vashámor, fűrészfalombor, sör- és pálinkafőzős pl.), vagy pedig az uradalom egyévi jövedelemforrásait mutatják be (korcsma, vámház); esetleg a birtok életének sajátos színtereit tárják fel (tömlőc, fogház).

Birtokleltárakat a különböző kiadványok szép számmal tartalmaznak. Jelen esetben elegendőnek látszik, ha csak utalunk pl. a *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* rozgonyi (1636) vagy semptei (1677) inventáriumára (MGSZ. 1894. 264. skk.: 1903. 467. old.) *Jakó Zsigmond*: A gyulai vártartomány urbáriumai (Kolozsvár, 1944.) című munkája 1663/4.; 1727. és 1737-ből közli a gyulai vár, illetve kúria inventáriumát. A *Makkai László* által közzétett I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (Bp. 1954.) című kötet lapjain több mint 30 leltár található.

A még tovább gyarapítható irodalmi utalások helyett lényegesnek tartjuk megjegyezni: Bihar megyére vonatkozó ilyen jellegű forrásközlés a 18. század elejéről előtűnik ismeretlen!

Az alábbi inventáriumok közlésének célja egyrészt az, hogy a nyomtatásban is elérhető leírásokat kiterjesszük Bihar megyére is, másrészt pedig ezzel is utalni szeretnénk a váradi püspökség birtokain folyó változatos gazdasági tevékenységére. (Forrás: Országos Levéltár. Urbaria et Descriptiones. Fasc. 23. No. 6. 1723.)

Inventaria

Primo: Vagyon az M. Uraságnak Háza köbül, ezen Háznak vannak három nagy Ablakjai Úvegbul vas Sarkokon két felé nyílóz már megh romladoznak. Kemente benne paraszt Kályhákbul kivül fűtő. Asztal egy gyalult fűrés Deszkákbul Lábaival egydült vas nélkül. Ezen Asztalon vagyon egy fekete Szarvas Búr. Ezen vas sarkokon és vas retezzel. Háznak Padlása gyalulaton fűrés Deszkákbul, egy paraszt Fogas is vagyon e Házban fa szegekkel, ajtaja ezen Háznak gyalult Fűrés Deszkákbul vas Sarkokon, zárja Ajtónak Vasbul való, rantója is vasbul való. Pitvarban vagyon egy nagy Ablak, szabados Ajtaja Gyalult fűrés Deszkákbul vas Sarkokon és vas retezzel. Tornóczának padolással, Tölgy fából való oldalával, Follyosója gyalulaton fűrés Deszkákbul, rész szerint kar fákhoz vas szegekkel Szegettetik. Garádicsa is gyalulaton fűrés Deszkákbul való. Ezen Háznak alatta vagyon Pincze Köbül rakatott. Ajtaja paraszt Tölgy fából való, vas Sarkokon. Deszkái rész szerint fűrés Deszkákbul gyalulatonokbul. Vagyon Ajtón vas retezzel, vagyon Ajtó előtt Tölgy fából csináltott rostly vas Sarkokon, vas retezzel. Háznak bé fedése Sindlyes.

Hajdúknak vadnak két Házaik, Szalmával fedettek, ezen Házokban Sövény Kementzék, vagyon paraszt Kályhákbul rakatott fűtő is. Oldal Kamarájok is vagyon azokon paraszt ajtok vas retezzel. Edyrik Háznak három Ablakjai, másiknak kettő parasztosak, padolások gyalulaton fűrés Deszkákbul, ajtala is gyalulaton fűrés Deszkákbul vas Sarkokon járók és vas retezzel. Pitvarban vagyon Kémény alatt fából rakatott földel töltött Tűz hely, avagy Konyha. Kémény Sövénybul tapaszos, Pitvarnak ajtaja gyalulaton paraszt Deszkákbul. Vagyon ezen Udvaron egészen Tölgy fa Boronából csináltott Tömlőc, ebben vagyon Kaloda Tölgy fából, azon vadnak három vas retegek és ugyan egy Lántz. Ezen felől vagyon fogjok háza Borona fából, oldalai tapaszosak. Tömlőcnek ajtaja szolgál az Háza, azon vagyon egészen vasbul csináltott rostly két vas Sarkokon járó három vas retezzel. Fogh Háznak ablakja egy, azon vasbul való Keresztek, ajtaja Paraszt, Vas nélkül Tölgy fából, azon vagyon vas retez, ennek vagyon Tüzelő Pitvari Kéménnyre Sövénybul tapaszos, ez alatt vagyon Istrasáló Hajdúknak Tüzek. Pitvarban vadnak eott pár rab vasak, ajtaja paraszt vas nélkül, gyalulaton Deszkákbul, ezen vagyon retez. Padolása parasztos, Tölgy fa Deszkákbul, szalmával bé fedettek. Vagyon ezen udvaron Ló Istálló Borona fából rakatott, tapaszos. Jászol benne fiatal fákbul, Padolása Parasztos, ajtaja Bkfából vas nélkül. Retez vagyon kivül vasbul való rajta, fedele szalmából való. Ezen Udvar körös környül fiatal Tölgy fákkal keretett. Kapuja egy gyalulaton fűrés Deszkákbul vas szegekkel szegettettükbul, Sarkai fából, vas Kapcsokkal Kapu Bálványval foglaltattak, ezen vagyon vas retez egy ezen Kapu mellett vagyon egy Gyalogh ki járó Tölgy fából csináltott ajtó vas nélkül. Második ajtó ez Udvarbul vagyon Udvar Bőr Szállásra gyalulaton fűrés Deszkákbul fa hevederekre vas szegekkel foglaltott vas Sarkokon járó, fából való Kiliinesel. Vagyon Uraságh Házánál vas Karó, Sövény Karóinak leverettelésekre. Vadnak az megh irtt Házhoz őt vas csákányok, bizonyos épületeknek véghz vihetésekre.

Inventatio Domus Braxatoria

Prima continuatio. Azon Ház melyben Sörfőző lakik. Ezen Házban vagyon kemente kivül fűtő paraszt kályhákbul rakatott. Vagyon benne egy Asztal gyalult fűrés Deszkákbul, vadnak két padok gyalult Deszkákbul, vadnak ezen Házon három Úveg Ablakok, kiket Sörfőző csináltott; Rátiónban bé adott, ezen Ablakokon három Táblák vas Sarkokon járók gyalulaton fűrés Deszkákbul. Szaladott malomba hordó Sákok No. 8. Padlása Gyalulaton fűrés Deszkákbul, Ajtaja Gyalulaton fűrés Deszkákbul, ezen vas zár és retez. Ezen Háznak vagyon Pitvara, abban köbül rakatott Kémény, az alatt Téglából rakatott Tüzhely vagy Konyha. Padolása Gyalulaton fűrés Deszkákbul, ajtaja is gyalulaton fűrés Deszkákbul vas Sarkokon járó vas retez is vagyon rajta. Második continuatio. Szaladkésztető Ház Téglákkal Pádimentumos, Padlása gyalulaton Deszkákbul, ebben vagyon Kemente kivül fűtő Paraszt Kályhákbul való. Ezen Házban vagyon Szalad ástató Nagy Kád, az alól csatorna háznak fala alatt ki víz felé. Vadnak ezen Házon Ablakok kettő úvegbul, ezeken Táblák vas Sarkokon járók gyalulaton Deszkákbul. Ajtók kettő gyalulaton Deszkákbul, azokon fából Kiliinesek, házban Szalad forgató Lapát. Harmadik contin. Az Aszaló Ház melyben Szalad száraztaták, ezen Házban Szalad száraztató Kemente Téglából való. Szájában vagyon Vas macska, már ócska. Vadnak munkához kívántó fa instrumentálék is ez Házban. Ablakjai kettő, azokon Táblák vas Sarkokon járók gyalulaton Deszkákbul. Nem egészen vagyon bé padolva, hanem ezen házbul vagyon Garádics ház hújára, holott szalad készen, árpa és Komló tartatik. Vagyon ez padlása a réghi ástató Kád, munkára alkalmatlan lévén fell tétett. Ajtaja is gyalulaton Deszkákbul vas Sarkokon járó, ezen vas retez. Negyedik contin. Az Sörfőző Ház, melyben vagyon az nagy Ust Katlan. Az réghi Ust Katlan pedigien fell vagyon téve fákra munkára alkalmatlan lévén. Kemente Téglából, Kő Kéménnyel egydült. Az üst felett vagyon csatorna, ki egész vízmentő Állásigh, holott vagyon vasas vödör gem fán, keresztül által ágosson vagyon egy nagy vas Szög hosszú. Házban vagyon Sörfőző Nagy Kád három, nagy vas Abroncsokkal egész szerkesztett, alatta való Bkfából való Kartok kettő, hosszú Ser méregető Kartok nyéiben négyek, csap alá kettő, sajátár három, bent hordó apró Dész három, Tölcser kettő, Üstül Kádig fűrés Deszkákbul csatorna egy egy fa Tábla väljára Ustrül gyalult Deszkákbul. Hűtő apró Kádok kilencz, Hordók pedigien 100 Kis Csöbörrel való. Ezen Házon vadnak három ablakok, azokon Táblák vas Sarkokon, ajtók kettő, egyik két felé nyíló, másik víz felől, egy felé vas Sarkokon járók gyalulaton deszkákbul.

Útódik contin. Az Sörfőző Háznak végében Tölgy fa Boronából csináltott Pince, apró kovekkel padintama, ebben vagyon egy nagy vallyu Birkfából, az mellyre föll rakatnak Hordók Ser be töltéskor holott is forranak. Padolással gyaluatlan fűrész Deszkából, egy ajtó rajta gyaluatlan fűrész Deszkából vas Sarkokon vas retzezzel, Sindellyei fedetett az Pince.

Hatodik contin. Ez udvaron vadnak az Serés marhák Ollai Sövényből fonyatottak. Vagyon ez Udvaron Székér Szin az holott áll a Sörfőző Házhöz szükséges vasas Székér hozzá tartozók.

Hetedik contin. A víz felől a Sörfőző Ház Kéménye iránt, annak oldalába rasztva vagyon az Pálérka főző Ház, mellyben vadnak két nagy ó Ústök, Pálérka főzők, két csöves Csöbrökkel, moslók Kadakkal, és egy hosszú nyetű méregével, Padlása gyaluatlan Deszkából, ajtaja is gyaluatlan Deszkából, vas Sarkokon járó vas retzezzel, fedele is gyaluatlan Deszkából vagyon.

Nyolcadik contin. Megh Irtt Sörfőző Házról nem messze major, mellyben lakik majoros. Ez Háznak Padlása paraszt faragott Deszkából nem fűrész Deszkából. Ebben vagyon Paraszt Kályhából Kemente, belől tüzező, ajtaja Paraszt Gyaluatlan fűrész Deszkák vas Zárral és retzezzel. Ablakjai kettő paraszatosak, vagyon Pitvara, azon Kémény Sövényből tapaszos, az alatt Süttő Kemente. Oldal Kamarája is vagyon végében, az is faragott Paraszt Deszkából. Vagyon padolva Pitvarral edgyütt, Ajtái is paraszatosak. Szalmával fedetett egészen.

Kilencedik contin. Az Major Házról nem messze Marhatartó Istálló, hosszú Padolása Sövényből való ajtai kettő gyaluatlan fűrész Deszkából vas nélkül egészen. Fedele számból való, körös környűl megh Irtt alkalmatosságok Sövény Kertel vadnak be véve, azon egy Kapu fűrész Deszkából. Vagyon Ajtók, hármak Parasztozok, Víz felé kettő, Kapu mellett harmadik ajtó Utczára.

Inventatio Diversorij seu Caupona

Első continuatio. Az Felső Ház, mellyben vagyon Paraszt Kályhából kivűl fűtő Kemente, két Asztalok gyalult fűrész Deszkából, vas nélkül valók, hosszú Asztalok, három Ablaki tornokból, nem üvegből vas Sarkokon járók, két felé nyílnak, azon Táblák gyaluatlan fűrész Deszkából vas Sarkokon járók.

Ezen Ház alól Padolva vagyon gyaluatlan fűrész Deszkából. Oldal Kamarája vagyon egy ablak Lántomából, azon vasbűl Keresztek, gyaluatlan Deszkából Tábla vas Sarkokon. Kamarának ajtaja gyalult fűrész Deszkából vas Sarkokon járó, vas retzezzel. Háznak és Kamarának felső Padlása gyaluatlan fűrész Deszkából. Háznak ajtai kettő, gyalult Deszkából vas Sarkokon járók, azokon vasbűl való Kilincsek vadnak, ajtók előtt gradlások Paraszatosak Tölgy fából valók.

Második. Megh Irtt Ház alatt lévő köbűl fővenyes Sárral készült rakatott Pince, ebben vagyon egy két fából rovott, mely Kútbul ered az erva vagy is esatorna Pincebűl kivisznek messze folyásra. Fodlása Paraszt hassogatott Tölgy fából való, ajtaja vagyon egy Paraszt gyaluatlan fűrész Deszkából vas Sarkokon járó vas retzezzel. Vagyon ehez egy Pohárszék vagy Csapszék.

Harmadik. Az Pitvar ebben vagyon Sövényből való Kémény alatt egy Tűz Helly, vagy is Konyha fából és földdel meg töltetett, ezen két Ajtók Parasztozok gyaluatlan fűrész Deszkából vas Sarkokon járók Kilincseik fából Zárrakkal edgyütt. Ebből vagyon Ház hejára egy ajtó Paraszt, be padolása Paraszt.

Negyedik. Az alsó Ház ezen vadnak három Ablakok, azokon két felé nyíló Lántor-na ablakok, vas Sarkokon gyaluatlan Deszkából, Táblát vas Sarkokon járók. Padolása gyaluatlan fűrész Deszkából, ajtaja is gyaluatlan Deszkából fa Kilincse rántvaol edgyütt.

Eötödik. Házok végében lévő Mészárszék, edgyik oldala utca felől Sövény, két oldalai Borona fából, negyedik Háznak fala egészen belép tapaszos. Tábla rajta gyaluatlan fűrész Deszkából, vas szegekkel hevederéhez foglaltatott fa Sarkokon, vas Kapesokkal foglaltatott, rajta vagyon vas belől föll vető retzezzel. Vagyon belől Húsvagy nagy Töke Tölgy fából és hús föll aggató. Tölgy fából ajtaja gyaluatlan fűrész Deszkából vas Sarkokon járó, vas retzezzel.

Hatodik. Az Székér Szin fa ágosokra építetett, szalmával fedetett. alsó Padolása fából, felső Sövényből, vályúk benne és Jászol, ajtajai kettők Parasztozok, mind vas nélkül valók. Megh Irtt alkalmatosságok számból vadnak fedve, körös környűl pedigien Sövény Kertel be kerítve, Kapuk Sövényből, kettő gyalog ajtó, egy Ház végénél, másik Pitvar ajtója.

Hollódi hídnál levő vámos háznak inventatioja

Ezen Hídnál vadnak egy Fedél alatt két Házok, egy Kamara, föld Szénére építetett Pince, az első Házban vagyon Paraszt Kályhából való Kemente, belől tüzező. Ezen Kemente mellett vagyon Paraszt Kályhából rakatott fűtő vagy kis Kemente. Az nagy Kemente alatt vagyon vas rúd fa lábón. Vagyon egy hosszú asztal fűrész Deszkából gyalult, az mellett vagynak hosszú padok. Vadnak két Paraszt fogassok is, egy paraszt ágy, az Kemente oltalmára Tölgy fából lévő Kallót avagy szilont, ajtaja Tölgy fából fa Sarkokon. Ablakjain fenyő Deszkából Táblák fa Sarkokon.

Második Házban is vagyon Kemente Paraszt Kályhából, két ablakjain két Táblák. Ajtaja Tölgy fából vas retzezzel és vas Zárral. Ezen Háznak végében Kamara vagyon, azon két ajtók, edgyik ajtó belől fa zárral, másik pedigien vas retzezzel és lakattal. Ezen Kamarából járnak föld Szinre csinált Pincebűben. Borona fából vagyon csinálva Pince ajtaja Paraszt fa Sarkokra. Megh Irtt épületeknek Padlással fából hassogatott Deszkák. Az két Ház között vagyon Pitvar Ajtaja Tölgy fából való, fa Sarkokra. Kéménye Sövényből való tapaszos. Házoknak falai is Sövényből valók.

Vagyon ezen az Udvaron Ló Istálló Borona fából építetett, vagyon Széna tartó és Vallyú benne és végibe Lovak alatt hidlák megh vagyon padolva is. Ajtaja Paraszt gyaluatlan Deszkából. Vagyon Udvaron Székét Szin ágosokra építetett. Szalmával fedetett körös környűl keretett. Palánka fiatal fából való, két Kapuk gyaluatlan fűrész Deszkából, két felé nyílnak fa Sarkokon. Felső részét vas Kapesok tartják Kapuknak.

Fűrészmalom inventatioja

Ezen Malom vagyon Gurány nevű Faluban nyoltsz ágosokra építetett száru fákra, fedele fűrész fenyő Deszkából való. Vagyon Vízsz Kereke, azon vadnak három Vas Karikák, tengely végében vas Csapok vadnak, második Kereke körös környűl fogas Vassal. Tengelyen négy Vas Karikák, Tengely végében Vas Csapok kettők. Vagyon Vasbűl való Fűrész. Fűrészben egy vas csíható, vagynak két vas ekek, és fából csinált Deszkahastó Székérnek hivattatik. Vadnak két vas Láptók is, ugyan Malomhoz szükségesek.

Inventatio Ferri Cusorinae (Vaskók)

Primo: Vagyon Föll Ház, mellyben lakik ott való Tiszt, azon Házban vadnak három üvegh Ablakok, már meg romladozotak. Vagyon Asztal fenyő fából, gyaluatlan vas szegekkel össze foglaltatott, vadnak Asztal körül két padok bikfából gyaluatlanok. Ismételten egy szék két padocsok bikfából gyaluatlanok. Vagyon egy ágy is Paraszt Gyaluatlan fűrész Deszkából. Gyaluatlan fűrész Deszkából Tallas egy. Vagyon belől tüzező Kemente paraszt kályhából rakatott, az alatt vas rúd és vas láb. Vadnak az falban vas szegek ugyanezen Házban No. 32. Ajtaja vagyon gyaluatlan fűrész Deszkából, vas Sarkokon járó vas retzezzel és Kilincsel.

Vagyon ezen Háznak Pitvara, ebben bikfából Paraszt Pad gyaluatlan Fűrész Deszkából Tallas. Pitvar falában vagyon vas szegh No 30. Ajtaja Paraszt Gyaluatlan fűrész Deszkából vas Sarkokon járó és vas retzezzel. Vagyon Kamarája is fűtő Házban, vadnak két padok benne, gyaluatlan Deszkából. Ajtaja gyaluatlan fűrész Deszkából, vas Sarkokon járó vas retzezzel. Megh Irtt alkalmatosságok gyaluatlan fűrész Deszkákpadlástotott, ház hejára föll járó hely is vagyon, fedele gyaluatlan fűrész Deszkából vas szegekkel szegzeteteibűl mindenütt Litzivel edgyütt. Garádicsa le járó Tölgy fából való és nem réghi.

Vagyon ezen Háznak alatta parasztul köbűl messz nélkül rakatott Pince. Kamarája alsó boronából tapaszos. Ajtai ezeknek bikfából vas Sarkokkal és retzezzel. Vagyon Udvaron Ló Istálló Sövényből csak ágosokra készetett, abban Sövény Jászol. Padlása és Hídass Bikfából romladozók, falai is alig föll állhatók, ajtaja Paraszt Gyaluatlan Deszkából vas Sarkok nélkül vas retzezzel. Fedele számból való.

Vadnak Udvaron két Házok egy fedél alatt, fedele paraszt Bikfából való Deszkák fa szegekkel szegzetettek, az edgyikben laknak Hajdúk. Ezen boronában vagyon vas Lánc és rab vas egy, vadnak két padok és egy Szék paraszt Deszkából. Kementéje Sövényből való, egy Paraszt gyaluatlan Tallas. Ajtaja hasonlóképpen gyaluatlan vas Sarkokon járó. Háznak Falai nem igen jók, romladozotak alig állhatók. Második Ház Pusztá, Senki nem lakja. Paraszt ajtó mindén vas nélkül, rajta falai is alig állhattak. Pitvarban vagyon Kaloda és azon vadnak két vas retzezzel.

Vadnak ismételten Kerekekről le folyó Vízentűl két Házok, számból fedettek, pa-

rasztók. Kementezék ezekben Sövényből valók. Ajtjal gyalulatlan fűrész Deszkák-
ból valók, egyik vas retezzel, másik vas nélkül. Ezen Házaknak végeken va-
gyon Sövényből Ló Istálló, de igen romlott gyenge állapotban.
Vagyon ezen Udvaron Szén tartó helyly Faal Sövényből valók, tapaszosak, fedele
fűrész Deszkából vas szegekkel szegeztetettek, feles kész Szén benne tanál-
tatótt.
Vagyon már vas mivelő, vagy is Mester Emberek dolgozó Helyek az mely funda-
mentum abból újonnan erigítatott egészen fából való ágosokra, fedele fűrész
Deszkából való vas szegekkel szegeztetettek. Vadnak négy kereszt Gerendái,
nagy örög nyoltz vas Szegekkel szegeztetek, foglaltattak, az verőt ösze foglaló
fákban szegek No. 8. Kémény mellett foglaló fákban szegek No. 2. Vadnak vas
lágyító Kementezekben két fűvök, mind szükségess helyen Süröven vas szegekkel
készítettek, az egyik új, az másik régeb. Ezeket Fűvökön vadnak három vas
csihorók, Vas Lágyító vagy is mivelő Kementezekben vagyon egy új forma vas-
bűl, Csevők vadnak No. 2, fenék vas No. 1, az alatt Üllő No. 1. Kémény alatt rúd
vasak No. 2. Vadnak fogók No. 5, vagyon egy új Salak eresztő, Szén Szító nyárs
vasat, vagy is fűvást ketté vágó vas No. 1. Vasverő No. 2. Egy nagy Üllő,
amely Mester Emberek vasnéző Szerszámait igazították, fejszék No. 1, az
melyel Mesterek fából való eszközeiket faragják. Vagyon egy nagy Uj Verő Ül-
lő, egy nagy fa Tökében van Karikával ösze foglaltatott. Verő nyelén vagy Ge-
rendáján karikák No. 4. Egy törött Karika. Tengeje egészen Uj vasbűl való. Uj
Serpényel No. 2. melyeken Tengei forognak. Tengején vagy is Kerék Gerendá-
ján Vastag Örög Karikák No. 8. Újjak. Végein csapok No. 2. Verőnek Kerékeje
egészen Uj vas Kapcsokkal ösze foglaltatott. No. 4. vasbűl örögh Keresztek Ge-
rendában, az melyek az Verő Gerendájájt hajtják. Az Viz Eresztőn vagyon egy
nagy Vas Szegh, az ágosoknak csatornája, melyeken viz lefolyó az kerékre. Uj
Tölgy fából való Gerenda csapjai és Üllő, Verő alatt levő melyen egy fertály
vasbűl való vas ekék vadnak.
Vadnak két Kementezék, melyekben követ Szénnel edgyütt jártatták fűvatták,
ezen Kementezékek is fedelek fa ágosokra építetett fűrész Deszkákkal fedet-
tek. Vadnak az Kementezékben no. 4. fűvök, ketteje Uj, kettel ismétlen régeb.
Kementezék Szájában rúd vasak No. 2. Fűvök végeiben vasbűl csévök, azokon
vas Karikák, fűvök Deszkái Hárs fából valók vas hevederekkel, vas Jarmokkával
vas Kapcsokkal ösze foglalva. Vagyon Fűvőt hajtó kerék, annak Gerendáján
két vas Karikák és két vas Csapok, végeiben vagyon egy nagy Fogó. Vadnak
nyársok No. 2, egyik Salag eresztő, másik pediglen agyverő avagy készítő.
Vagyon egy Kötörő poróly, vas Lapát, vas vágó fejsze No. 2.
Vadnak két másik Vasbűl valók, az egyik Követ bé mérő mása, az másik vasat ki
és bé mérő mása, mellyel Mester Emberekült vasat bé mérék és Vevőknek ki
mérik s el adgyák. Vagyon fél mása is Vasbűl, az alább való mértékek Kőből
valók.
Vadnak két Kamarák, az egyikben Mester Emberek zár alatt tartják kidolgozott
vasat, minek előtte Tisztnek Kezéhez számban bé adnak, másik Kamarában
vadnak Tisztnek számba bé adatott vasak, honnét Tiszt ki méri és el adja Ve-
vőknek vasat. Ezen Kamarák Borona fából valók, ajtjal parasztok gyalulatlan
fűrész Deszkából vas Sarkokon járók vas retezzel, egyikén Mesterek lakatya
áll, másikon pedig Tiszt Kamarában vagyon egy Kantár vagy is olig vasat ki
mérő, vagyon fél mása kis verő és az réghi Vas Tengely, egy réghi romlott
nagy Verő, egy réghi romlott Üllő.
Vadnak az Udvarban négy Hársfa Deszkák ki faragatlanok Fűvökhoz valók Újjak,
ezeken kívül egyéb fák is épületekhez szükségessék. Vagyon egy Uj Sütő Ke-
mentze, vagyon veteményes Kertecske is vesszőből kertelietett. Vizen által járók
két padok is vadnak. Kőrös Környűl az Udvar vagyon Tölgy fa fiatalokkal bé
palánkolva. Kapuja Uj fűrész Deszkából vas Sarkokon vas retezzel és lakattal
gyalogh ajtója Bikfából fa Sarkokra vas retezzel és lakattal.
Az Udvaron kívül Kerekekre folyó vizeken Zúgók vadnak hármak, az egyik Uj,
kettel régeb. Kertek vadnak No. 3, az egyik veteményező, kettel fűvelők Tisz-
tek Lovai számára.
Vagyon Platzon Korcsma Ház, ebben hoszú Asztal 1, három Padok hoszak, rövid
pedig egy, ebben Kementze vesszőből való tapaszos kéménnyel edgyütt, fűtője
pediglen Paraszt Kétyhából padlássá Bikfából Ajtaja Gyalulatlan fűrész Desz-
kából vas szegekkel szegeztetett. Hevederekhez vas Sarkokon, ajtó Zárán két
vas Kapesok, harmadik vas Kapesok vagyon Ajtó félfában, hova Ajtó bé Záród-
ván Zár szolgál.
Vagyon Kamarája is Házbűl belé járható, vadnak két Ajtjal, egyik Házbűl, másik
Udvartul gyalulatlan fűrész Deszkából vas Sarkokon és retezzel.
Ez mellett vagyon Veteményező Kert Sövényből, azon Ajtó gyalulatlan fűrész Desz-
kából, vas Sarkokon vas retezzel.
Vagyon ezen Udvaron Ló Istálló vesszővel kertel ágosokba, padlássá Bikfából való,
Jászol benne vesszőből, Ajtaja Bikfából vas retezzel.
Vagyon ezen Udvaron egészen Bikfából Bolthajtásra építetett Pincze Ajtaja is Bik-

fából vas Sarkokon járó vas retezzel. Rostly is vagyon ajtaja előtt vas retezzel.
Vagyon az Udvaron Sütő Kementze is. Ezen Udvar vesző Kettel vagyon környöl
véve, már romladoztak. Kapuja is egy vagyon fűrész Deszkából vas szegekkel
szegeztetett. Deszkái vas Sarkokon járók vas retezzel, mellette gyalogh ki járó
Ajtó Partszul készítettet vas nélkül egészen. Az megh irrt épületek Platzon szá-
mával fedettek.

Az réghi Kementezék romlottak lévén az újának dereka vagyon Kementezék szája-
ba való vasak nélkül. Kéménnye csinálattan minden fedél nélkül való. Ahoz tar-
tozandó egy Uj Kerék is vagyon, mellynek Tengején két Uj Vas Karika, végei-
ben két vas csap eszközeek nélkül.
Vadnak két Ökör Bűrek elkészítettek Fűvökön való melyek is vásároltattak
ft. 16. és mostani Arendatornak kezéhez által adattanak.

Értékes külföldi kiállítások múzeumban

Június 8-án nyílt meg a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban a Ju-
goszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság budapesti Nagykövetsége és a
Magyar Munkásmozgalmi Múzeum közös kiállítása: *60 éves a Jugoszláv
Kommunisták Szövetsége*. A kiállítást dr. Vitomir Gasparovic nyitotta
meg. Jún. 10-én, Szekesfehérvárott, a Csók István Képtárban, nyílt meg
a *Mai Magyar Művészek Firenzében* című kiállítás. A kiállítás a Firen-
zében befutott kiállítás anyagát tárta a látogatók elé. Jún. 24-én, Sop-
ronban, a Lábasházban, nyílt meg az Iparművészeti Múzeum és a Liszt
Ferenc Múzeum közös rendezésében a *Flandam és francia kárpitok* című
kiállítás. A kiállítást László Emőke művészettörténész nyitotta meg. Jún.
28-án nyílt meg a Szépművészeti Múzeumban, a Kulturális Kapcsolatok
Intézetével közös rendezésben *A kubai festészet ötven éve* című kiállítás.
A kiállítást Meruk Vilmos, a KKI elnökhelyettese és José A. Tabaros, a
Kubai Köztársaság nagykövete nyitotta meg.

Juhász Izára emlékezünk

1979. április 12-én elhunyt Juhász Iza irodalomtörténész, Juhász Géza
leánya. Mint irodalomtörténész, könyvtáros főleg apja és rokonsága (Gu-
lyás Pál), illetőleg apja baráti köre, az Ady Társaság történetével, hagyat-
ékaik gondozásával foglalkozott. Több bibliográfiát készített. Mind szem-
élyes kapcsolattal, mind munkássága révén szoros kapcsolatai voltak a
Déri Múzeummal, Múzeumbaráti Körünkkel. Korai halálát nagy vesztes-
ségnek érezzük. Emlékét megőrizzük.

Ezerkilencszázhetvennyolc a Sarló jubileumi éve. Kiállítás, emlékest, tudományos előadások, gyűjteményes kötet, folyóirat-emlékszárok, tanulmányok és cikkek emlékeztetnek a felvidéki magyar értelmiség fiatalok baloldali mozgalmaának ötven év előtti indulására. Ez a mozgalom még kifejlődési szakaszában megtisztulva a különféle kispolgári és nacionalista elhajlású eszmerendszerektől, a mai kor emberére is érvényes célokat tűzött ki magának. Sokan és sokfelől közelítették, tanulmányozták e fiatal értelmiségiekből álló szervezet életét, munkásságát és a társadalmi fejlődésre kifejtett hatását. Ezért nem is kívánok belebonyolódni sem a tanulmányok levonásába, sem a különféle társadalmi rétegekre tett hatásaiba, ezt hivatott és hozzáértő társadalom- és irodalomtörténészek már igen sok szempontból elvégezték. Szerény képességet tekintve elegendőnek tartom felhívni a figyelmet a Sarló hajdúsági kapcsolatára és arra, hogy mint volt megtartó erő különböző sorsfordulásokon keresztül az ötven éven át feltűnő őrzt és apolt Sarló emléke.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban 1978. december 7-én került sor a házigazda, az MTA Irodalomtudományi Intézete és az MSZMP KB Párttörténeti Intézete rendezésében a Sarló mozgalom tudományos emlékülésére. Szabolcsi Miklós megnyitó szavaiban érzékeltette történelemszemléletünk örveletes fejlődését, melyben a nép saját ügyének érzi a közelmúlt új és új birtokbavételét. E gondolatok jegyében elemzte Balogh Edgár társadalomtudományi és nemzetiségi szempontok figyelembevételével a Sarló működését, a szociális és történeti vonatkozásait bocsátva vitára. „Itt a népiesség és az osztályharc találkozott, szembeszállva a két ország kétféle nacionalizmusával.” (A burzsoá Csehszlovákiáról és a Horthy-Magyarországról van szó.) Szavai meglepéssel nyugtázták, hogy érdemes volt feltárni és a fiatalok számára átadni a mozgalom haladó örökségét, mely a továbbiakban igen nagy feladatot ró a helytörténet, honismeret munkásaira. Különösen szép munkát végez a kecskeméti Forrás, egykori munkásságuk méltó folytatásának érzi a Magyarország felfedezése sorozatot. Hangsúlyozta, a fiatalok érdeklődését fel kell kelteni a szociográfia iránt, nagyobb hangsúlyt kell adni az úgynevezett élményiskolának, ezt szolgálja az ifjúságnak szánt üzenete is: „Nyitott szemmel járd be hazáid!” szoros kapcsolatot teremtsz az egymás mellett élő nemzetiségekkel, kifejlesztve az egymásrautaltság tudatát a nacionalizmus helyett. Követve a Sarló örökségét, mely az élő internacionalizmust képviselte.

A szülőhely történetének és hagyományainak megismerésére való igény vezetett a Sarló és a honismereti mozgalom kapcsolatához, a Sarló mozgalom Balogh Edgár által is kiemelt feltárásához és további felkutatásához, aminek a későbbiekben a Déry Múzeum lett méltó gazdája és folytatója. A földesi honismereti bizottság tagjaként kerestem fel a jelenleg Debrecenben élő dr. Boross Zoltánt földesi kapcsolataim miatt. Beszélgeté-

seink közben természetesen nemcsak Földesről esett szó, meglepően eddig előttem az ifjúsága, a trianoni békeszerződés után kisebbségbe került csehszlovákiai magyarság sorsa, a pozsonyi és a prágai egyetemisták mozgalmi élete, a Sarló tevékenysége. A mozgalomról igen keveset tudtam, elhelyeztem ugyan a két világháború közti Csehszlovákiában, mint valamilyen egyetemi önképzőkört, pedig mennyivel több volt annál! E hiányos ismereten kívül csak hírközlő szerveink igen ritka említéseiből sejtettem, hogy valamilyen baloldali mozgalomról van szó. Majd idővel, hosszú beszélgetéseink során kezdett kialakulni bennem a Sarló mozgalom átfogó képe, felkeltve a részleteiben való megismerés igényét is.

A prágai magyar diákok Szent György Körének a nagyon távoli eszmei rokonságon kívül talán semmi kapcsolata nem volt a polgárháború Oroszországnak plakátokon megjelenített vörös Szent Györgyéhez, mégis e megerősödő és tudatosabbá vált eszmei kapcsolat vezetett el a Sarló nevéhez és célkitűzéseihöz. Boross Zoltán annak idején aktív szerepet vállalt a munkákból: agitált, előadásokat tartott, cikkeket írt. Nem tartozott a Sarló irodalmi téren kifutó tagjaihoz, az élet neki más szerepet szánt, ő volt a megtartó erő. Fél évszázadon át gyűjtötte és őrizte a Sarló, a sarlósok minden megnyilvánulását. Megőrizte máig terjedő hatállyal levelezésüket, számon tartotta a világban szíjjelszóródott sarlósokat, publikációikból összegyűjtött egy könyvtárrnyi anyagot. Felelősségteljes és mindenre kiterjedő gondoskodásának magyarázatát s egyik okát találjuk az elvi hűség mellett abban is, hogy szüleinek a Gömör megyei Feleden levő házat tiszteljük a Sarló szülőházának, ezt a tényt Győri Dezső is megőrkítette az Öreg ház című versében. Az 1928-ban Feleden új nevet kapott mozgalom a közeli Gombaszógról indult most már a nevével is fémjelzett, a munkásmozgalomba torkolló útjára.

Boross dr. nagyon vigyázott sok szempontból pótolhatatlan gyűjteményére a legkritikusabb körülmények között, hű maradvány ifjúkori eszményeihez. Balogh Edgár kiutasítása és a Sarló feloszlása után, a megromlott csehszlovák légkörben. Az első bécsi döntés után a Horthy-Magyarországhoz kerülve, mint az országból egykor kitiltott sarlós, kommunista-gyanúsítványként az osztálybírósg előtt állva. A háború után a fellángoló csehszlovák nacionalizmus által háborús bűnössé nyilvánítva. A lakosságcserevel megkoronázott kitelepítések mostoha körülményei között. Végül az ötvenes évek személyi kultuszától osztályidegennek megbélyegezve. Mindezekért csak azt az erkölcsi elégtelét tudva magának, hogy munkájuk, harcuk emléket csorbítatlanul felajánlhatta az utódoknak.

A csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében szülei egykori földesi otthonába telepítették át, szinte utolsóként, mint a lakosságcsere lebonyolításának egyik magyar megbízottját. Földesen csendes elégtelével vette tudomásul, hogy 1950-ben az új utcaelnevezések alkalmával a Sarló is nevet kapott. Tíz évig élt Földesen, 1958-ban költözött Debrecenbe.

A köznek felajánlott gyűjtemény sorsáról beszélgetve sokféle szempontot vettünk figyelembe, mint lehetőséget elsősorban Miskolcot, majd Budapestet is számba vettük. A sarlósok *Ady Endre* szellemi örököseinek vallották magukat, aki már előttük hirdette a Duna-medence népei összefogásának szükségességét. Így került szóba *Ady Endre* debreceni s ezen keresztül földesi kapcsolata. A földesi *Zoltai Lajos* vette maga mellé *Ady Endré*t, mint a Debreceni Reggeli Újság szerkesztője, és biztosította versei megjelenését a lap hasábjain. *Zoltai* pár év múlva a megalakuló debreceni múzeum nem hivatalos első igazgatója. Szó esett a szintén földesi születésű, később debreceni egyetemi tanárként is működő *Karácsony Sándorról*, aki a legvadabb *Ady*-ellenesség idején állt ki a költő mellett, felmentve a ha-

zafiatlanság, a dekadencia vádja alól. És egy kevesek által ismert tény, hogy Karácsony a csehszlovák katasztrófa előtt 1938-ban a brünni YMCA-kongresszuson a Duna-medence népeinek együttéléséről és megértésének szükségességéről beszélt.

A mérleg nyelve Debrecen felé billent. Debrecennek a magyar kultúrában betöltött szerepe is méltó keretet biztosíthat a Sarló örökségének, ugyanakkor az adományozó mindennapi elérhető közelségében maradhat a továbbra is gyarapítani kívánt gyűjteményének. Ezek után a debreceni elhelyezés mellett döntöttünk. A hivatalos intézkedés már könnyen ment, felkerestem dr. Kilián Istvánt a Déri Múzeumban, aki — bár kapcsolatunk nem ekkor kezdődött — kissé hitetlenkedve fogadott. Megbeszéltünk egy mindhármónknak alkalmas időpontot; Kilián jött, látott, és nem akart hinni a szemének. Mivel ez még 1976 nyarán történt, megszületett az elhatározás: az ötvenéves évforduló méltó megünneplése. Megkezdődtek az előkészületek, a munkába bekapcsolódtak az egykori sarlósok, az 1978. márciusi budapesti megbeszélésen Balázs András dr., Berecz Kálmán dr., Boross Zoltán dr., Dobossy László dr., Ferencz László dr., Nagyidai Ernő dr. Kassáról, Sándor László a Sarló egykori vezetői közül, valamint Kilián István dr., Karacs Zsigmond és Szabó Gyula dr. vettek részt. Most már szépen haladt a jubileumi kiállításhoz szükséges anyag kiegészítése. Kilián István éjt nappalál tévő áldozatos munkájának és Boross Zoltán fiatalokat is megszervező-és segítőkézségének eredményeként 1978. szeptember 21-én megnyílt a debreceni Déri Múzeumban az ötvenéves Sarló emlékkiállítás.

Néhány számottevő konferenciáról, tanácskozásról

A Magyar Néprajzi Társaság 1979. évi tisztújító közgyűlését (Budapest) június 6-án tartotta. A közgyűlés az elhunyt Ortutay Gyula elnöki tisztét Tóth Istvánra ruházta. A közgyűlés nyolc alelnököt (Balassa István, Bodrogi Tibor, Dömötör Tekla, Gunda Béla, Hoffmann Tamás, Kurucz Albert, Ujváry Zoltán, Vargyas Lajos), két titkárt (Gráfik Imre, Selmezi-Kovács Attila) választott. Főtitkár továbbra is Andrásfalvy Bertalan maradt. Jún. 7-én, Debrecenben a Magyar Írók Szövetségének Kelet-magyarországi Csoportja, az Alföld Szerkesztősége, a Kőlcsey Ferenc megyei-városi Művelődési Központ és a Hajdú-Bihar megyei Könyvbarát Bizottság rendezésében a Vendégeink a magyar folyóiratok című sorozatban Elet és Irodalom Est volt. Bevezető előadást Bényei József költő, szerkesztő tartott. Jún. 18-án, Budapestben, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtára Mórincz Zsigmond születésének centenáriuma alkalmából ünnepséget rendezett. Az emléktünnepségen előadást tartott Czine Mihály irodalomtörténész, az emléktünnepséget gazdagító Mórincz-emlékkiállítást Botyán János rendezte. Jún. 30-án kezdődött Debrecenben a Magyar Földrajzi Társaság XXXII. Vándorgyűlése. A vándorgyűlés tagjai júl. 2-án meglátogatták a Déri Múzeumot. Júl. 1-én, Tiszacsécsén, a Mórincz Zsigmond Emlékbizottság és a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács nagyszabású centenárius emléktünnepséget rendezett. Ünnepi beszédet Tóth Dezső kulturális miniszterhelyettes mondott. Az emléktünnepség keretében avatták fel, a Mórincz-ház udvarán, Varga Imre szobrászművész nagyszerű, egész-alakos Mórincz-szobrát. Júl. 14-én tartotta záró ünnepségét Biharkeresztesen a Honismereti Tábor. Júl. 15-én Czente Gyula, Pécs város tanácsának elnöke, nyitotta meg Pécssett, a Janus Pannonius Múzeumban, a VI. Országos Kislétszámú Biennálét, illetve a biennálé kiállítását.

TALÁLÓS KÉRDÉSEK GÖMÖRBŐL

UJVÁRY ZOLTÁN

Az utóbbi időben megelénkült az érdeklődés a találós kérdések iránt. Jelentős gyűjtemények és elméleti vonatkozású tanulmányok foglalkoznak a találós kérdésekkel.¹ A külföldi szakirodalomból számos gyűjteményre és elméleti vonatkozású munkára hivatkozhatunk. Robert A. Georges és Alan Dundes a találós kérdések strukturalista meghatározásának kérdéseivel foglalkoznak.² Leea Virtanen, Annikki Kaivola-Bregenhøj és Aarre Nyman a Finn Irodalmi Társaság Folklor Archivumának anyagából tett közzé találós kérdéseket. A kötet Taylor szisztemája szerint csoportosítva az anyagot — tartalmazza mindazokat a finn találós kérdéseket, amelyek a néphagyomány legalább két változatban ismeretesek. A munka részletesen elemzi a találós kérdéseket, különös hangsúlyt fektetve a funkcionális szempontokra, a találósoknak a népeletben betöltött szerepére, valamint a kifejezésbeli eszközökre, a különböző formulákra.³ Annikki Kaivola-Bregenhøj nyelvészeti szempontú vizsgálattal külön kötetben is foglalkozik.⁴ A különböző gyűjtemények bemutatása jelen alkalommal nem célom.⁵

Egy korábbi cikkemben a Múzeumi Kurir hasábjain (1975. II. kötet, 7. sz.) hatvanhat fejtő kérdést közöltem Gömör különböző falvaiból. Azóta tovább folytattam a gyűjtést, s bár nem a találós kérdések alkották a fő kutatási témámat, a lényegében „mellékesként” lejegyzett anyag több mint háromszorosa a korábbiak. Az alábbi példákkal szeretném bővíteni az adattárt, amely egyúttal jól mutatja azt, hogy Gömörben e kis műfajban is gazdag a néphagyomány.

1. Mindig nyílik, sosem leveledzik.
Mi az? *Ajtó*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
2. Mindig nyílik, sosem virágzik.
Mi az? *Ajtó*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
3. Eljött hozzám egyvalaki,
Kérte tőlem, adjak neki.
Lefeküdtem, adtam neki.
Amennyi csak kellett neki.
Mi az? *Álom*.
Kelemér, Szaraz-völgy.
4. Négy testvérnek egy kalapja.
Mi az? *Asztal*.
Visnyó, Turóc-völgy.
5. Egyenes-görbe formában járok bocskorban, csizmában,
megtalálhatok minden várban, de nem téiben, hanem
nyárban.
Mi az? *Ar*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
6. Nádton megyen, nem suhog,
Vizen megyen, nem locsog.
Mi az? *Arnyék*.
Alsószuha, Szuha-völgy.

- Mi az? *Hagyma*.
Alsófalú, Turóc-völgy.
42. Vizen megyen, vért viszen,
Magában egy csepp sincsen.
Mi az? *Hajó*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
43. Erc vagyok és tudok szólni,
Tüdő nélkül kiabálni.
Az éleket hivatgom,
A holtakat elsratom.
Mi az? *Harang*.
Simonyi, Rima-völgy.
44. Abafalan fát vágnak,
Idehallik forgácsa.
Mi az? *Harangszó*. *Athallatszik a harangszó*.
Bánréve, Sajó-völgy.
45. Száját nyitja, de nem éhes,
Mindig harap, sose mérges.
Mi az? *Harapófogó*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
46. Réten mentem, réten jöttem,
Aranygyűrűm elvesztettem,
Hold meglátja, ő nem bánja,
Nap meglátja, ő felkapja.
Mi az? *Harmat*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
47. Állva kéri, fekvé adják, marékra fogják, tövig benyomják.
Mi az? *A hordó és a lopó, amikor a bort szívják*.
Szkáros, Turóc-völgy.
48. Tedd a hasad a hasamra,
Tégy hosszút a lyukamba.
Mi az? *Hordó, lopó*.
Visnyó, Turóc-völgy.
49. Jégvirágos születésem,
Lueskos-sáros temetésem.
Mi az? *Hó*.
Visnyó, Turóc-völgy.
50. Ezer kismadár repül szárnyatlan,
Napkeletről jön egy király lábatlan,
Mind megeszi szájatlan.
Mi az? *Hó, nap*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
51. Kék mezőben szép arany nyáj legelész,
Mellete egy fényes pásztor heverész,
Nappal keresem, sehol sem lelem.
Mi az? *Hold és csillagok*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
52. Vizen megyen, nem csobog,
Hídon megyen, nem kopog.
Mi az? *Hold sugar*.
Alsókátoska, Kátoska-völgy.
53. Fehér mezőben fekete barázda,
Ember hasogatja,
Tollal szántogatja,
Poresővel szárogatja.
Mi az? *Irás*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
54. Vas a feje, fa a lába,
Táncol az ember markába.
Mi az? *Kalapács*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
55. Kisasszony ül a szobába,
Vékonyat, vastagot dugnak a lyukába.
Mi az? *Kályha*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
56. Folt hátán folt,
Tű benne sose volt.
Mi az? *Káposzta*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
57. Eljött nálunk egy legény,
Kikísértem, lyukat kért,
De az enyém kicsi volt,

- Az övé meg vastag volt.
Mi az? *Karikagyűrű*.
Simonyi, Rima-völgy.
58. Utána az ember sétál,
Otthon felakasztva áll.
Mi az? *Kasza*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
59. Keményen beteszik, lágyan kivesszik, csepegős a vége.
Mi az? *Kegner aztatáskor*.
Simonyi, Rima-völgy.
60. Lágyan beteszik, keményen kivesszik.
Mi az? *Kenyér a kemencében*.
Visnyó, Turóc-völgy.
61. A világot átaléri,
Mégis egy tyúk általlépi.
Mi az? *Kerekvágás*.
Velkenye, Rima-völgy.
62. Hanyattast fektetik, nyers hússal döfködik.
Mi az? *Kenyértészta*.
Simonyi, Rima-völgy.
63. Beteszik keményen, kivesszik lankadtan, és a vége csepeg.
Mi az? *Kovászos uborka*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
64. Nem fa, mégis sok a levele, sok betűvel és képpel van tele.
Mi az? *Könyv*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
65. Kívül szörös, belül nedves,
A legénynek nagyon kedves.
Mi az? *Kulacs*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
66. Elmegyek a házam mögé, benézek a lyukamba: Hej, lyukam, hej, lyukam, de beszűrösödöttél!
Mi az? *Krumplisverem*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
67. Kint is van, bent is van, mégis jó helyütt van.
Mi az? *Küszöb*.
Velkenye, Rima-völgy.
68. Állj mellém, tégy belém,
Végezd a dolgod, állj odébb.
Mi az? *Láda*.
Visnyó, Turóc-völgy.
69. Ha felveszem is sír, ha leteszem is sír.
Mi az? *Lánc*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
70. Szeme négy, körme pedig huszonnégy.
Mi az? *Ló és lovasa*.
Visnyó, Turóc-völgy.
71. Befelé megy, kifelé áll,
Kifelé megy, lefelé áll,
Fölfelé megy, lefelé áll,
Lefelé megy, felfelé áll.
Mi az? *Macska farka*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
72. Hosszú, vékony, nagyon magos,
A teteje meg kupakos.
Mi az? *Mák*.
Visnyó, Turóc-völgy.
73. Se ajtaja, se ablaka, mégis ezren laknak benne.
Mi az? *Mák*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
74. Távlökögészeti gőzpőfögőne.
Mi az? *Mozdony*.
Simonyi, Rima-völgy.
75. Mindig megyen, mindig jár,
Mégis egy helyben áll.
Mi az? *Óra*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
76. Kívül szörös, belül nedves,
A lányoknak igen kedves.
Mi az? *Oszibarack*.
Lökősháza, Turóc-völgy.

77. Megy-megy, mendegél, hanyatt fekszik, fel sem kél.
Agazik, bogazik, mégse levelezik.
Mi az? *Patak*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
78. Repül, mint a madár, de nem mozog a szárnya.
Mi az? *Repülőgép*.
79. Aki másnak vermet ás, ki az?
Síráso.
Alsókalosa, Kátosa-völgy.
80. Két gömbölyű, egy hosszú: suttó a lyukba egymás után vagy hatszor.
Mi az? *Sütőlapát, hat kenyér, kemence*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
81. Kivül szórós, belül nedves,
A lányoknak igen kedves.
Mi az? *Szamóca*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
82. Ezer madár elindul, egy közülük megsántul, ekkor mind megáll.
Mi az? *Szátyva szövéskor, ha elszakad a fonal*.
Zsór, Turóc-völgy.
83. Ha ütök, jajgat, ahova mén, ottmarad.
Mi az? *Szeg*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
84. Négy testvér egymást kergeti, de egymást utol nem éri.
Mi az? *A szeker négy kereke*.
Velkenye, Rima-völgy.
85. Parányi kék kicsi keretben, mégis elfér rajta hegy, völgy, mező, tenger.
Mi az? *Semp*.
Sajógömör, Sajó-völgy.
86. Alig várom, este legyen,
A két szórós együtt legyen.
Mi az? *Szempilla*.
Velkenye, Rima-völgy.
87. Két szórós összetapad,
A golyó benne marad.
Mi az? *Szempilla és a szemgolyó*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
88. Szögön szittyó, kertben kátyó,
Az ágy alatt matyikákó.
Mi az? *Szögön szitta, kertben káposzta, ágy alatt macska*.
Kelemér, Száraz-völgy.
89. Hegyen ülő Péterkénekint van a lődörgője.
Mi az? *Szóló*.
Putnok, Sajó-völgy.
90. Ha egy vén, ja megkondul,
Ezer madár elindul.
Ha egy köztük megsántul,
Mind az ezer elájul.
Mi az? *Szövőszék, fonal*.
Alsószuha, Szuha-völgy.
91. Tölgyfa, büffka rendülése, ezer madár repülése.
Egynek szárnya elszakad, mind az ezer megáll.
Mi az? *Szövőszék, Szövés közben a fonal elszakad*.
Visnyó, Turóc-völgy.
92. Ha feldobom, fehér, ha lecsik, sárگا.
Mi az? *Tojás*.
Visnyó, Turóc-völgy.
93. Se nem eszik, se nem iszik,
Kötelen áll, mégis hízik.
Mi az? *Tök*.
Lökősháza, Turóc-völgy.
94. Elöl megyen fényeske,
Utána megy fehérke.
A farka fel van kötve.
Mi az? *Tű, cérna*.
Páskaháza, Csetnek-völgy.
95. Elöl megyen, nagyon megyen, vasat viszen, de nem kovács, lyukba bújna, de nem bogár.
Mi az? *Vasgolyó*.
Visnyó, Turóc-völgy.
96. Nincsen égen, sem földön, sem Magyarországon. Van minden városban, de nincsen Miskolcon. Van minden kis vízben, de nincs a tengerben. Elfér egy vö-

- dörben, de nem a csöbörben. Tudja minden varga, de nem a csizmadia. El-birja egy veréb, de ló, ökör egyik sem.
Mi az? *V betű*.
Kelemér, Száraz-völgy.
97. Van minden városban, de nincsen faluban, elfér egy vödörben, de nem egy csöbörben, tudja minden varga, de a csizmadia egy sem.
Mi az? *V betű*.
Velkenye, Rima-völgy.
98. Fekete kisasszony lakik a szobába,
Vékonyat, vastagat dugnak a lyukába.
Mi az? *Vaskályha*.
Petőháza, Csetnek-völgy.
99. Erdőn vágják, itthon szól.
Mi az? *Visszhang*.
Páskaháza, Csetnek-völgy.
100. Kimegyek a szalma mögé,
Lenézek a lábam közé:
Ó, én édes lyukacska,
De bepenészedél!
Mi az? *Verem*.
Kelemér, Száraz-völgy.
101. Hány hegye van a zsóri határnak (*hat árnak*)?
Hat.
Lökősháza, Turóc-völgy.
102. Enni hány juhnak hány lába van?
Kettő.
Alsószuha, Szuha-völgy.
103. Hány évvel ezelőtt ment fel Krisztus Urunk a mennybe?
1975-ből 30-cat. (A folyó évből le kell vonni harmincat.)
Líce, Murány-völgy.
104. Hányat lép a veréb egy esztendőben?
Egyet sem, mert a veréb nem lép, hanem ugrik.
Visnyó, Turóc-völgy.
105. Csesm! Nálatok hogy híjják a furlikot?
Nálunk nem híjják, hanem tolják.
Alsószuha, Szuha-völgy.
106. Hogyan esik a hó?
Fehéren.
Alsószuha, Szuha-völgy.
107. Hol kaszálják a szénát?
Sehol. Fűvet kaszálnak, abból lesz a széna.
Simonyi, Rima-völgy.
108. Hol kezdik meg a kenyeret?
Ahol van.
Sajógömör, Sajó-völgy.
109. Hol állott Noé bárkája a vízőzön után?
Az Ararat hegyen.
Simonyi, Rima-völgy.
110. Hol terem a jó bor?
A hejében.
Sajógömör, Sajó-völgy.
111. Hol volt Visnyó, amikor az Isten a világot teremtette?
Az Isten markában.
Líce, Murány-völgy.
112. Hol hagyta Ádám a kapját?
A nyelén.
Líce, Murány-völgy.
113. Ki az, aki másnak vermet ás?
A síráso.
Alsószuha, Szuha-völgy.
114. Ki volt, aki egyszerre megölte a világ egynegyedét?
Káin.
Alsószuha, Szuha-völgy.
115. Meddig szalad a nyul az erdőben?
Az erdő közepéig, onnan kifut a szalad.
Visnyó, Turóc-völgy.
116. Meddig van a lovon patkó?
Amíg a kovács vasalja, mert azután a ló van a patkón.
Alsószuha, Szuha-völgy.
117. Melyik az az eszköz, amelyik visezafelé mondván is ugyanazt jelent?
Eke.
Mártonfalva, Rima-völgy.

118. Melyik állat az, amelyiknek kívül van a csontja?
A csigabiga.
Visnyó, Turóc-völgy.
119. Melyik fa nem ég meg a tűzön?
A tréfa.
Felsőfalu, Turóc-völgy.
120. Melyik fát lehet dobozban tartani?
A gyujfát.
Visnyó, Turóc-völgy.
121. Melyik fát lehet a szekrényben felakasztani?
Vallfát.
Visnyó, Turóc-völgy.
122. Melyik fának nincs levele?
A kofának.
Lókosháza, Turóc-völgy.
123. Melyik a legjobb vice?
A sligovica. (A sligovica a szlovákok szilvapálinkája.)
Páskaháza, Csetnek-völgy.
124. Melyik a legjobb gomba?
Csokolózni a vagonba.
Barka, Csermosnya-völgy.
125. Melyik a leglobbanekonyabb fa?
A gyujfa.
Páskaháza, Csetnek-völgy.
126. Melyik a legnehezebb bot?
A robot.
Zsór, Turóc-völgy.
127. Melyik a legnehezebb tarisznya?
A koldustarisznya.
Alsószuha, Szuha-völgy.
128. Melyik ló eszik tüzet?
A vasaló.
Lókosháza, Turóc-völgy.
130. Melyik lóval lehet vágni?
Az oltóval.
Zsór, Turóc-völgy.
131. Melyik ló tud repülni?
A holló.
Zsór, Turóc-völgy.
132. Melyik oldalára fekszik a tehén?
A szőrös oldalára.
Simonyi, Rima-völgy.
133. Melyik az a termény, amelyik visszafelé mondván is ugyanazt jelenti?
Bab.
Mártonfalva, Rima-völgy.
134. Melyik tóban nincs hal?
Az ajtóban.
Visnyó, Turóc-völgy.
135. Melyik több: egy határ vagy egy kádár?
Kád ár több, mint hat ár.
Lókosháza, Turóc-völgy.
136. Melyik várban nincs katona?
A lekúrában.
Visnyó, Turóc-völgy.
137. A baesögzdának egy fekete juha kettőt ellett, az egyik jerke volt, a másik meg kos. Melyik jött ki elől?
Mind a kettő hátul jött ki.
Alsószuha, Szuha-völgy.
138. Mi a különbség egy barát és a hurka között?
A barát derékon, a hurka pedig a végén van megkötve.
Líce, Murány-völgy.
139. Mi a különbség a szódásüveg és a gyerek között?
A szódásüvegen rajta van, hogy hol csinálták, a gyereken nincs.
Sajógömrő, Sajó-völgy.
140. Mi a legdrágább az embernek?
A szemé világa.
Líce, Murány-völgy.
141. Mi áll a leghegyesebben az ágyban?
A párna csücske.
Simonyi, Rima-völgy.
142. Mi a piros, mi a vörös?
Piros az alma, vörös a hagyma.
Visnyó, Turóc-völgy.
143. Mi nélkül nem mehet ki egy kocsi az udvarból?
Zörgés nélkül.
Simonyi, Rima-völgy.
144. Mi az, ami mindennek van?
Neve.
Velkenye, Rima-völgy.
145. Mi az, ami tűz nélkül forr?
A méz.
Visnyó, Turóc-völgy.
146. Mi van akkor, amikor az eszkimó a hóban hempereg?
Tél.
Barka, Csermosnya-völgy.
147. Mi volt először: a tojás vagy a tyúk?
Először az Isten akarata volt a földön, azután lett a tyúk.
Líce, Murány-völgy.
148. Mi volt a toronyból leessett harangozó utolsó imádsága?
Nyekk.
Alsószuha, Szuha-völgy.
149. Miért az ember keres magának asszonyt, és nem az asszony férjet?
Mert az ember keresi, amit elvesztett.
Visnyó, Turóc-völgy.
150. Miért esik az eső?
Mert nem jöhet létrán.
Alsószuha, Szuha-völgy.
151. Miért folyik az ökörnek a nyála?
Mert nem tud köpni.
152. Miért kell a bort mind meginni?
Mert abból nem kell magot hagyni.
Sajógömrő, Sajó-völgy.
153. Miért rakták a kemencét a házba?
Mert a házat nem rakhatták a kemencébe.
Alsószuha, Szuha-völgy.
154. Miért szalad a nyúl a hegy felé?
Mert a hegy nem szaladhat a nyúl felé.
155. Miért varrják a foltot a zsákra?
Mert a zsákot nem varrhatják a foltra.
Alsószuha, Szuha-völgy.
156. Milyen fa hasad a legkönnyebben?
A rövid fa.
Páskaháza, Csetnek-völgy.
157. Milyen fa nélkül nincsen erdő?
Szélső fa nélkül.
Dernő, Csermosnya-völgy.
158. Milyen fa van a legtöbb az erdőben?
Görbe.
Páskaháza, Csetnek-völgy.
159. Milyen fából volt a Krisztus keresztje?
Cédrusfából.
Líce, Murány-völgy.
160. Az úton, amerre jöttek, milyen fát láttak a legtöbbet?
Görbét, nyersét, gömbölyűt.
Líce, Murány-völgy.
161. Milyen eszköz az, amelyik sebez, de vért nem ot?
Ekevas.
Alsófalu, Turóc-völgy.
162. Milyen kő van a legtöbb vízben?
Vizes.
Dernő, Csermosnya-völgy.
163. Milyen tő az, aminek se hegye, se foka?
Tető.
Dernő, Csermosnya-völgy.
164. Milyen úton jöttek? (Lakodalmi kérdés)
A szerelem útján.
Líce, Murány-völgy.
165. Mikor állott Jézus Krisztus egy lábán?
Amikor a számárra ült fel.
Líce, Murány-völgy.

166. Mikor bódult a számar olyan nagyot, hogy az egész vidág meghallotta?
Noé barkájában.
Visnyó, Turóc-völgy.
167. Mikor habzik az asszony lába köze?
Amikor feji a tehenet.
Líce, Murány-völgy.
168. Mikor hallotta az egész világ a kakas kukorékolását?
Noé barkájában.
Líce, Murány-völgy.
169. Mikor jó a kicsiny alma is?
Amikor nagyobb nincs.
Alsószuha, Szuha-völgy.
170. Mikor lehet a vizet rostában vinni?
Amikor megfagy.
Lókósháza, Turóc-völgy.
171. Mikor sem ég, sem fölfi nem volt, a szuhai kenderföld hol volt?
Az Istea markában.
172. Aki szombaton mos, mikor mos?
Az üstnek a feneké kormos.
Páskaháza, Csetnek-völgy.
173. Aki szombaton lúgoz, mikor mos?
A kürtő kormos.
Alsószuha, Szuha-völgy.
174. Mit csinál a pap, amikor visszafelé mondva is ugyanazt teszi?
Temet.
Mártonfalva, Rima-völgy.
175. Mit csinál a tót, amikor az eső esik?
Semmit, hagyja, hogy essen.
Barka, Csermosnya-völgy.
176. Mit eszik kend a halála után?
A törzsét.
Alsószuha, Szuha-völgy.
177. Mit hajt fel először a menyasszony?
Az ő egészségére kibőntött örömpoharat.
Líce, Murány-völgy.
178. Mivel él az ember lególyá?
Az ember kenyérről, a ló szénával, a gólya békával.
Barka, Csermosnya-völgy.
179. A kősoba belesett a pónró, mivel lehet azt kilrtani?
Szűzlány-tejjel. (Azaz semmivel, mert szűzlány-tej nincs.)
Líce, Murány-völgy.
180. Mivére teremtette az isten a cigányokat?
A faluvégre.
Bánréve, Sajó-völgy.
181. Csak akkor adjuk ki a menyasszonyt, ha idehozzák az öt új tanút. Hol vannak?
A kezén az öt ujj.
Líce, Murány-völgy.
182. Egy nagy kő helyettesít egy bárányt. Ezt meg kell nyúzni. Hogy nyúzza meg?
Ha maga kiengedi a vért, akkor én megnyújom.
Líce, Murány-völgy.
183. Kilenc égő gyertya van az asztalon, kettőt elfújunk, hány marad égve?
Egy sem, mert a többi elég.
Lókósháza, Turóc-völgy.
184. Hús veréb ül a fán, a vadász kettőt lelő belőle, hány marad ott?
Egy se, mert a többi elszáll.
Alsószuha, Szuha-völgy.
185. Egy lyukon bemegyek, kettőn kijövök, amikor kijöttem, akkor vagyok bent.
Hogy lehet ez?
Amikor a nadrágot felhújom.
Visnyó, Turóc-völgy.
186. Tíz cm hosszú, közepiben víz folyik, az asszonyok szeretik, az embernek van.
Mi az?
A tizforintos papírpénz.
Kelemér, Száraz-völgy.
187. Mit mondott Mátyás királynak az öreg szántó, amikor kérte tőle, hogy mészle-e a messzi?
Csak az ókróm szarvág (mert rövidlátó volt).
Sajógomór, Sajó-völgy.
188. Szarka átszáll a Tiszán,
Kutya ül a farkán,
Szalonna csúng az állán,
Tehén fekszik az oldalán.

- Ez mind így van.
Alsószuha, Szuha-völgy.
189. Kerek egy ég alatt kerek egy istenfa,
Kerek istenifának szép tizenkét ága,
Szép tizenkét ágának ötvenkét virága,
Ötvenkét virágnak három szép almája.
Egy estendő, tizenkét hónap, ötvenkét vasárnap, három ünnep: húsvét, pünkösd, karácsony.
Alsószuha, Szuha-völgy.
190. A zátori görhő, a szuhai bukta,
Keleméri málé, szőlősi számiska:
Régen a nagyanyád ezt miből csinálta?
Okos ember az, aki ezt kitalálja.
Kukoricalisztból.
Alsószuha, Szuha-völgy.
191. Rámászott, bedugta, kihúzni nem tudta, a kakasa állt.
Egy katona felmászott egy fára, a kezét bedugta egy odúba, a Kakas nevű lova meg csak állt.
Kelemér, Száraz-völgy.
192. Epic lóca névhe ernit ilosd e jó. Ezt a feliratot egy várnak az őrszobájában találtak egy kis lócán.
E pic lócán heverni tilos, de jó.
Alsószuha, Szuha-völgy.
193. El kell menni mindenkinek, ha majd út az óra,
Szegényt embert, gazdag embert már csak vizik oda.
Hova?
A temetőbe.
Alsószuha, Szuha-völgy.
194. Muszáj menni mindenkinek, mikor int az óra,
Szegény ember, gazdag ember csak gyalog megy oda.
Hova?
A vécére.
Alsószuha, Szuha-völgy.
195. Három diák kapott egy kosár almát. Ugy határoztak, hogy először lefekszenek, és majd másnap eszik meg az almát. De a legnagyobb diák felébredt, megette az almának a harmadát, és lefeküdt. A középső felébredt, felkelt, megette a megmaradt alma harmadát, és lefeküdt. Felébredt a legkisebb is, és megette a meghagyott alma egyharmadát. Mikor másnap szétosztották, mindháromjuknak 8-8 alma jutott. Hány alma volt lefekvéskor a kosárban?
Nyolcvanegy.
Alsószuha, Szuha-völgy.
196. Fajánkó ment Piripócsra,
Találkozott három tóttal.
Három tótnak három zsákja,
Három zsákban három macska,
Hányan mentek Piripócsra?
Csak Fajánkó ment Piripócsra.
Rozsnó, Sajó-völgy.
197. Egy pásztor legeltette a kondát. Arra ment egy úr. Kérdi a pásztorától, hogy mennyi disznó van a nyájban. Ezt válaszolta a pásztor: Ha megannyi volna, mint amennyi, meg félannyi, meg negyedannyi, meg ha maga is közéjük állna, akkor volna 100. Hány disznó volt a nyájban?
Harminchat.
Rozsnó, Sajó-völgy.
198. A legény kérdezi a lánytól: Hány éves vagy, galambom? A lány azt válaszolja: En annyi, amennyi, édesanyám kétannyi, édesapám meg öt évvel idősebb édesanyámnál, hárman 100 évesek vagyunk. Hány éves a lány?
Tizenkilenc.
Páskaháza, Csetnek-völgy.
199. Kílt egy gyerek a ludaknak: Hová szállsz, te hús lud? Nem vagyunk mink húszan! Ha megannyian meg félannyian volnánk, akkor lennék huszan. Mennyien voltak?
Nyolcan.
Lókósháza, Turóc-völgy.
200. A kertben állott egy fiú. Szállott fölötte egy nyáj vadlúd. Fölkíáltott a fiú: Hova megy, te száz lud? A gunár megszólalt: Nem vagyunk mink százan. Ha megannyian volnánk, mint amennyien vagyunk, meg félannyian, meg negyedannyian, meg ha te is köztünk lennél, akkor volnánk százan. Mennyien voltak?
Harminchatan.
Alsószuha, Szuha-völgy.

201. Aki nekem apám volt, annak lettem anyja. Sirat engem az én fiam, az édes-
anyám ura. Hogy van ez?
Egy ember ehhádira ítétek. Megengedték, hogy a lánya a börtönben meglátogasson. Már jó idő eltelt, az ember még mindig élt. Nem értették, hogyan lehet. A lányát mindig megvizsgálták, nem víz-e enntulvalót, de nem vitt. Egyszer meglátették, amikor bement az apjához. Hát látják, hogy szoptatja. Akkorlajt született gyermeke. Így etette az apját. Így lett annak anyja, az apja neki fia, aki az anyjának az ura.
Hét, Sajó-völgy.

JEGYZETEK

1. A hazai talalós kérdések ismert kutatója, *Mándoki László* rendkívül nagy anyagot nyújtott, amely anyag részint megjelent, részint megjelenés alatt áll. Így pl. újabb összeállításában mintegy 800 talalós kérdés tesz közzé (Janus Pannonius Múzeum évkönyve, 1978., megjelenés alatt). Korábbi közleményekre a Múzeumi Kuriban megjelent (1975., II. k., 7. sz.) cikkemben részben már utaltam. Nagyszámú fejtő kérdéssel találkoztunk a különböző vegyes folklorisztikai anyagok között munkánkban, gyakran a lakodalommal foglalkozó munkáinkban is. Számos helyen talalós kérdéseket adnak fel a menasszonyért érkezőknek. A lakodalmi fejtő kérdések a talalósok sajátos csoportját alkotják. *Mándoki László* előző cikkem óta megjelent publikációiból: Délszláv talalós kérdések. Janus Pannonius Múzeum évkönyve, XIX. (1947). Pécs, 1977. 243–274.; 103 Turkish Riddles from Sumen (Bulgária). Janus Pannonius Múzeum évkönyve, XXII. (1977). Pécs, 1978. 309–320.
2. *Robert A. Georges—Alan Dundes*: Toward a Structural Definition of the Riddle. *Journal of American Folklore*, 1973. 111–118. Magyarul: *Folkloristica*, 2–3. (Szerk.: *Voigt Vilmos*). Budapest, 1978. 250–271.
3. *Lea Virtanen—Annikki Kaivola-Bregenhøj—Aarre Nyman*: Arvoitukset, Finnish Riddles. Helsinki, 1977.
4. *Annikki Kaivola-Bregenhøj*: The Nominativus Absolutus Formula One Syntactic-Semantic Structural Scheme of the Finnish Riddle Genre. Helsinki, 1978. A szemantikai összefüggésben: *Ju. I. Levin*: Szemanticeszkaja sztruktura zagadki. In: *Paremiologicseskij szbornik* (Red.: G. L. Permjakova). Moszkva, 1978. 283–314. Ez a gyűjtemény közli orosz nyelven *Ellit Köngäs Maranda* tanulmányát: *Lozika zagadok* (249–282).
5. Utaltunk még egy közelmúltban megjelent lengyel kötetre: *Slawomir Folfasinski*: *Polskie zagadki ludowe*. Warszawa, 1975.; egy komi (zürjén) gyűjteményre: *Fedor Vasziljev*: *Pleszovszkij: Komi narodnoje zagadki. Sziktivkar*, 1975.; és egy tematikus műre: *Roger D. Abrahams*: *Beethwen the Living and the Dead*. Helsinki, 1980.

Múzeumbaráti Körünk 1979. évi közgyűlése

Közgyűlésünket hagyományos napirend szerint október 31-én tartottuk meg nagyszámú közönség, a tagok mintegy egyharmada jelenlétével. *Dr. Bán Imre* elnök bevezetője, köszöntője után *dr. Dankó Imre* ügyvezető alelnök beszámolt a Kör 1979. évi működéséről, ismertette a pénztári jelentést is. A közgyűlés a beszámolót jóváhagyta. A közgyűlés keretében került sor az 1979. évi Országos Néprajzi és Nyelvtudományi Gyűjtőpályázat, valamint az Új- és legújabbkori történelmi, helytörténeti pályázatok eredményhirdetésére és díjkiosztására. Majd a szokásos előadás hangzott el, ezúttal *Salámon Ferenc* tartott előadást *A Hortobágyi Nemzeti Parkról*.

OLÁH GÁBOR ZOLTAI LAJOSRÓL ÉS ECSEDI ISTVÁN RÓL

TÓTH ENDRE

Oláh Gábort, a jeles költőt és esztétát, akinek születési centenáriumát a közeljövőben ünnepezzük, állandó személyes kapcsolat fűzte szülővárosra műzeumához és annak vezetőihez.

A Városi Múzeum megalapítása időben csaknem egybeesett Oláh Gábor írói indulásával. Mikor tanulmányait a pesti egyetemen befejezte, a debreceni Református Kollégium könyvtárában kapott szerény állást. Emellett külső munkatársa lett a debreceni napilapoknak, ahová verseken és elbeszéléseken kívül színikritikákat és ismeretterjesztő tárcákat közölt Debrecen és a kollégium történetéből és irodalmi múltjából.

Ekkor került közelebbi kapcsolatba *Zoltai Lajossal*, aki a teológiát hagyta abba a hírlapírás és a muzeológia kedvéért. Köztudomású, hogy *Zoltai Ady Endrével* egy szerkesztőségben is dolgozott, sőt fennmaradt egy dokumentumértékű fénykép is róluk, amint a közös redakcióban éppen szerkesztettek. Zoltai azonban egyre inkább a muzeológia elkötelezett mindenese lett. Egymás után jelentette meg a város történetének különböző momentumairól szóló alapvető dolgozatait, s megszállottan kutatta és gyűjtötte a múzeum számára a néprajzi és helytörténeti értékű tárgyakat, nyomtatványokat.

Oláh Gábor, aki környezetét, családját és barátait is megverselte, *Zoltai Lajosról* szintén terjedelmes, hagyományos formájú, zsánerszerű költeményt írt 1906 táján, melynek címe:

A RÉGISÉGBUVÁR

Nézzétek: az utcán kavargó tömegben
Szárnyas csurapája fodorodva lebben,
Osztóvér természetét iletgeti lágyan.
Fakó papír-degész két zsebje dugában,
Nyakát nyújtogatja hol jobbra, hol balra,
Hadar a kezével, mint jó idők malma.
Kis makkopáncs ember, nagy szelet hajt mégis,
Szortyog a szájában csutkás szivarvég is.
Góthól, kehel, kahal, tüdejére száll a
Háromezer éves, súlyos tudománya.
Mindig kocogóban, mindig lötyögőben,
Előre a térben és hátra az időben.
Tán suhanó idők szekerét hajhássza,
Mikor apró léptét csinál szaporázza?
Tán üstökét fogná rohanó szadának.
Ki mögött nem egyek, ezek maradnak.

Még kora reggelnek alig bomlik szárnya,
Még leskel nyugaton a futó éj árnya,
Már a kis gözülény, mint az órok mozgó,
Zsibogóban téb-láb, nem fogja a kuckó.
Bábéli zürzavar, civakodó lárna
Zúg gátjaskadva — mit bánja — utána.

Testes kofa delnök pödörintek rajta,
Lábára is toppant egy-két finom fajta,
Vén felleghajtója ri sokszor utána,
Mikor horgon akad valamelyik szárnya.

Nem lát, nem hall, nem ért jelenvaló dolgot,
Öreg keszesség mellett örök ácsorgott.
Mestergerendákról levert ócska káté,
Börbe szegett kucsma, tán az úkapadé.
Fejtőre, gyaszgyöngyös, szinpántlikás párta,
Régi táblás fokok, kifakult kokárda,
Tornyos nyoszolyának lebernyege átván,
Sziűt fatermörder. Ebtvös-asztal, márvány,
Hortobágyi pásztor remekelte kostók,
Régi pénzell földből felhányt öreg üstök,
Régimódi kanták, fakanál, kés, olló,
Szövő osztvótá, szeredás, mángorló,
Kis bögre, nagybögre, rómal lángtartó,
Ordongós závarok, cifrázot sótartó,
Céhládák, pecsétek, kulacsok, vak bankók,
Tulipános ládák, leszakadt szürkankók,
Ördög, pokol együtt, garmadába rakva,
Hogy a szegény vén föld csak úgy nyög alatta.
Itt, csak itt van otthon a makkpáncs ember,
Latolgatja, becsli csodás értelemmel:
Mikori? Mennyit ér? Egy-egy rakott háttal
Emelint belőlük s elvinni sem áttal.
Sok öreg keszesség közt maga is már óság,
Mint bennök, benne is nagy az állandóság.

Köntösgát, Kincseshegy, Basahalma, Szikgát:
Mint vakondok, dúrja valamennyi titkát.
Asatja, véseti kublakkal sorba,
A fekete földet két marokkal hordja.
Szent lelkesedésnek búvós heve rázza,
Ha kibukkan itt-ott egyholt csontváza,
Romlatag koporsó, halottcsontos urna...
Ha bírná a földgömb középig fúrna,
S ami csintet-csontot, vasköt, mit találna;
Babeltornyosítná kis múzeumába.
Bebukkan a falvak kunyhóiba sorra,
Fura küldetését kisbíró dobolja.
Édesgeti kézhez bizalmatlan nyáját,
Azután, bezzegien, nap-nap után várják.
Soha ilyen lökőst: új pénzt ad az óért!
Nagyanyánk viselte özvegy víganórt!
Kötik is aztán rá, ami ringy-rongy, váltig,
Gyűszűt, ha lyukas, kést, ha nyele hiányzik.

Ott suhan! Ott kocog! Eltűnt ezérévek
Mintha szellemzárnyon vele ropennének.
Lengő kacagányát a Múlt lobogtatja,
Vállára települ a bölcsesség baglya.
Előtte a mának széthasonlít írja,
Medrért, mint a zsidók, száraz lábbal járja.
— Csak, ha asszonyi nép fodorul elébe,
Renden kívül kacsint az ifjabb szemébe.

Érdekes megemlítenünk Oláh Gábor életének egy alig ismert mozzanatát. 1912 táján, mikor Oláht a kollégium könyvtárából kurtán-furcsán elbocsátották, felmerült olyan ötlet is, melynek kiagyalója *Ferenczy Gyula* teológiai professzor, Oláh volt főnöke és későbbi ellenfele volt, hogy a költőnek a Városi Múzeumban kellene múzeumőri állást teremteni. Ez azonban csak terv maradt. Oláh bizonyára maga sem tartotta korrekt eljárásnak, hogy a múzeum létrehozásán már évek óta szorgosan munkálkodó barátját, *Zoltai Lajost* kitérje megérdemelt állásából. A költőt egyévi

állástalanság után 1913 októberében az állami reáliskolához nevezték ki tanárnak.

A költőt *Ecsedi Istvánhoz*, az újonnan felépült s Déri Frigyesről elnevezett múzeum 1929-ben megválasztott első igazgatójához is mély férfi-barátság fűzte. Az 1885-ben született *Ecsedi* ugyan négy évvel fiatalabb volt Oláh Gábornál, s bár mindketten a debreceni kollégium diákjai voltak, ekkor valószínűleg még nem ismerték egymást személyesen. (Bár *Ecsediék* családi hajléka a Mester utcán, Oláhéké a közeli Kar utcában volt.) Mire *Ecsedi* megkezdte Pesten egyetemi tanulmányait földrajz-történelem szakon, Oláh akkorára már befejezte. Barátságuk akkor keletkezhetett, amikor *Ecsedi István* a diplomája megszerzése után hazatért Debrecenbe, s 1911-től a Református Kollégium tanítóképzőjében megkezdte tanári működését, egyidejűleg sokoldalú néprajzi, honismereti tudományos munkásságát.

A nem egykönnyen barátkozó, összeférhetetlen és rideg-konok természetűnek tartott Oláh Gábert valószínűleg az hozta szívközelbe *Ecsedi Istvánhoz*, hogy mindketten a debreceni paraszti társadalomból származtak, bár *Ecsedi* a birtokos cívisok osztályából, Oláh pedig a foggal-körömmel fölfelé törtető béres-napszamos rétegből. Származását egyikük sem tagadta meg sem írásaiban, sem felforgásában, sem életoformájában. Bizonyára az is közel hozta őket egymáshoz, hogy mindketten agglégények maradtak. Szeretnek bőségesen táplálkozni; *Ecsedi* mértékletesen ivott, a költő azonban semmit.

A Debreceni Képes Kalendáriumot, melynek Oláh Gábor 1905-től külső munkatársa volt, 1932-től kezdve *Ecsedi István* szerkesztette. Ennek a szerkesztői-írói kapcsolatnak egyik fontos dokumentuma az alábbi levél 1934. szeptember 2-áról:

„Kedves Barátom!

Elérkezett a Debreceni Képes Kalendárium összeállításának ideje. Nagyon kérek, légy szíves a Kalendárium részére egy debreceni tárgyú, nem nagyon hosszú novellát és egy szép verset küldeni. Kalendáriumunknak eddig is Te voltál az ékesége, és nem szeretném, hogyha az 1935. évfolyamából hiányozna nagybecsű cikked.

Ezzel kapcsolatban kérek, hogy a mellékelt, újonnan beszerzett könyvedbe részemre egy szép dedikálást írjal.

Novelládat és versedet várva, maradok

őszinte nagybarabcsüléssel
Ecsedi
múzeumigazgató.”

(A levél eredetije a Déri Múzeumban található, az Oláh-hagyatékbán 422/1942. sz. alatt.)

Oláh Gábor a baráti felkérésnek szívesen tett eleget. A Képes Kalendárium 1935. évi folyamában első közlésben jelent meg a Vágta vaktában című, a költőt kitűnően jellemző verse, valamint a Csokonai-kultusz című kisebb közleménye.

Még ugyanabban az évben megverselte sokfelé utazgató, öreglegény barátját a költőt. A ma már alig ismert verset, mely előbb a Képes Kalendárium 1936. évfolyamában látott napvilágot, teljes egészében újra közöljük:

A MAG-FIÚ

Ecsedi Istvánnak

Mikor a bába megpaskolta
Kis tömzsi, húsos fenekét,
Azt mondta: vas fiú lesz ebből,
Nem szélkavarta porszemét.

Nagyot nőjj! — vágta rá az apja,
Egy kondor színdűs magyar, —
Mágnak hagyunk, hogy el fűjjon
Semmi zímankós zivatár.

Anyja szeliden rámosolygott,
Halkán sohajtott: csepp fiam...
Csak le ne törj, mint gyöngy bimbó,
Meg ne csalj, mint már anyian.

Es Pista nőtt, mint a futóka,
Es dalmahodott, mint a makk.
Kis gömbök teste zsírba fűrdött,
Leikét növelték jó szavak.

Nyakába vette a világot,
Látta, mint hős vadászt. Tirol,
Hol a császár zöld zubbonyában
Célba lő és nőket tarol.

A földgolyónak lett szerelmes
Bolygója. Járta északot,
Járta délet és kelet ormán
Ejl pásztorútet rakott.

Jeruzsálemben Jézus árnya
Imbolygott szűz lelke előtt.
Fent a finnek ezer tavánál
Köd vont rá himes szemfedőt.

Es világbolygó örök utján
Szórta nagy lelke sugarát:
Arab, török, cseremis, mordvin,
Góg, Magóg neki mind barát.

Itt is elhullat egy-egy magvat,
Amott is sarj ered nyomán;
Behint a kerek világot,
Vetőkertje: száz tartomány.

Ki tudja, hány kis emberbimbó
Gügyögi nyelvén a magyart;
A messze sodrott apa rájuk
Számot édes-álmódva tart.

De bezeg itthon csak nem öti
Nyakába, házasság, igád;
Es nem sorakozik nyomába
Zajongó íriss gyerek-brigád.

Kit mag-fiú szent szerepre
Alkotott apa hajdanán,
Nem hallja soha magyar ajkon
Ezt az egy drága szót: Apám!

A testi és szellemi ereje birtokában levő, tudósi pályája delelőjén álló *Ecsedi István* azonban, akinek akkorára 24 önálló tudományos műve és számtalan dolgozata jelent meg, s akit a debreceni egyetem is magántanárává habilitált, 1936. május 19-én váratlanul meghalt. *Zoltai Lajos*, az idősebb fegyvertárs nekrológiájából, mely a *Kalendárium* 1937. évfolyamában került közlésre, hiteles képet alkothatunk *Ecsedi István* pályájáról, kiváló emberi, tudósi és vezetői képességéről, szilárd jelleméről. Sírhánál nem kisebb személy, mint minden idők egyik legnagyobb néprajztudósa, *Györfly István* búcsúztatta a Néprajzi Társaság és a Nemzeti Múzeum nevében.

Jó barátjának tragikus halála Oláh Gáborot szintén mélyen megrendítette. Úgy érezte, kevés számú barátai egyikének gyors pusztulásával ő is még magányosabbá vált. Gyászáról és megrendültségéről tanúskodnak

azok a sorok, melyeket bizalmas naplójában rögzített, de egyúttal találó rajzát nyújtják *Ecsedi István* karakterének is:

„Ecsedi Pista barátom, a pompás magyar fiú is meghalt. Fogalom volt Debrecenben. Egészséges korában remek koponya. Benne is ott kuncorgott a darabos, néha durva külső alatt a paraszti báj. Etnográfus volt. A Hortobágyot és Debrecen senki jobban nem ismerte nála. Sokat utzott, sokat látott, nagyon jóízű ember volt. Szerette a nőket, tehát nem házasodott meg. Szerette az italt is. Ezelőtt pár évvel szélhűdés érte. De valahogy rendbe jött. Az elmúlt őszi influenzát kapott: s forral borral gyógyíttatta magát: négy nap egymás után egy-egy literrel ivott meg. Másodszor kapott hádeést. Szeretett volna ezen is átlábolni, de mikor harmadszor elvesztette az eszméletét: nem tért többet magához. A föld fia volt, bölcs és józan. Sokat dolgozott, sokat bíztattuk egymást. Most kibukott a sorból. Diszsiplínát kapott a köztemetőben: bár az volt az álma, míg él, hogy a Hortobágy pusztá közepén temetteti el magát. — Nem mertem el a temetésére, csak koszorút küldtem a koporsójára. Sokan nem értik meg: hogyan maradhatok távol egy ilyen jó emberem temetéséről. Nem magyarázom. Elérzékenyülnek, s ezt szűgyellem a nyilvánosság előtt. A gyászomat soha nem vittem utcára, sem a temetőbe. Pihenj, öreg Ecsedi István, sok jó órát töltöttünk; majd együtt leszünk az égi mezőkön is, a nagy Mennyei Hortobágyon, ahol te az elhalt régi jó magyarok szokásait írskálod össze, én pedig pásztorúteteket dalolok.” (Oláh G.: *Napló*, IV. k., 319–320. l., 1936.)

Valószínű, hogy a múzeum fenti két jeles igazgatójával való jó barátság a *Ecsedi István* az igazgatói székben követő Sörgi Jánossal való jó kapcsolata indította arra Oláh Gábort, hogy végrendeletében műveinek örökösévé, megörzöjévé és gondozójává éppen a Déri Múzeumot jelölje ki.

Grafikai műhely kiállítások a Déri Múzeumban

Debrecen képzőművészeti hagyományai közt igen előkelő hely illeti meg a grafikat, de a jelenben is az egyik legfontosabb műfajunk. A Déri Múzeum erről az értékes hagyományról és ígéretes jelenről kiállítás-sorozatban kívánja tájékoztatni a közönséget. A *Grafikai Műhely I.* kiállítás, amely az 1926–1944 közt működött *Debreceni Grafikai Műhely* alkotóira és munkásságára hívta fel a figyelmet, Sz. Kürti Katalin rendezte. A Bánszky Tamás, Menyhárt József, Nagy Ferenc és dobi Oláh István grafikai tevékenységét ismertető kiállítás aug. 28-án nyílt meg. A *Grafikai Műhely II. és III.* kiállítás egyszerre került megrendezésre. A II. kiállítás a magasnyomású grafikákkal foglalkozott és *Biró Katalin* rendezte. A III. kiállítás rendezője Sz. Kürti Katalin volt; a mély- és síknyomású grafikákat tárta a látogatók elé. Ez a kettős kiállítás személy szerint Józsa János, Révész Napsugár, Szabó László és Szilágyi Imre grafikáit mutatta be. A kiállításokhoz egységes, sorozatot alkotó, illusztrált leprellők készülnek. Ez az utóbbi, kettős kiállítás szeptember–novemberben tartott nyíltva.

LÁTOGATÓBAN GY. SZABÓ BÉLÁNÁL KOLOZSVÁR, 1978. DECEMBER 7-8.

KILIÁN ISTVÁN

Furcsa, nagyméretű lakás Kolozsvárt. Itt él egyedül fába metszett költeményeivel, művészi tájképeivel, irodalmi illusztrációival a fénynek és árnyéknak csodálatos mestere, Gy. Szabó Béla. Életművének legjobb magyarországi ismerője, Tóth Béla vitt el hozzám. S a két irodalomtörténész miről is érdeklődhetne másról, mint az irodalmi alkotások ihlette metszeteiről.

Már részben Tóth Béla kiváló tanulmánya, részben eredeti kiadványok révén ezzel a még be nem fejezett, meg nem állapodott, még mindig a csúcs szintjét tartó életművel megismerkedhettünk. A nyáron Erdélyben járva egy kedves csikszeredai ismerősünk Gy. Szabó remek Dante-sorozatát adta ajándékkul, s ezt lapozva, a fekete-fehér ragyogásától megilletődve született meg bennünk Fekete Gábornéval, a múzeum fotósával a gondolat, hogy a mestert otthonában keressük fel.

Találkozásunk után első meglepetésünk: Dante és illusztrátora letagadhatatlan hasonlósága. Nem a közismert dantei arcélre gondolok, hanem a fába metszett testtartásra, a test arányaira. Ki merné cáfolni, hogy a művész mindig önmagát adja vissza műveiben?

Nem kell hozzá kérdés, a műterem óriási, fehér falfelületén elhelyezett képek a művész jelenlegi égető munkájáról árulkodnak. A Jelenések könyvét mintázza biblikust is megszégyenítő ráérzéssel. S a körbecsodálkozás után fogalmazom meg az első kérdést:

— Melyek azok az irodalmi illusztrációk, amelyeket Gy. Szabó Béla a legjobbnak tart?

— Talán a Csokonai-sorozatam sikertől leginkább. Illusztráltam ezenkívül a Haja, haja, virágom kötetet is. Ezt is szeretem. Természetes azonban, hogy nem én döntöm el, melyik a legkifejezőbb munkám, mert ha egy anyától megkérdezik, melyik a legszebb leánya, mindegyiket annak tartja.

— A nyár folyamán ismerkedtem meg Dante-illusztrációival. Nagyon tetszenek. Nem hiszem, hogy valaha más úgy ki tudta volna fejezni a Divina Commedia lényegét.

— Hát Doré, a francia grafika mestere nagyobb munkát végzett. Fésűs vésőkkel dolgozták meg, s a fa bütüre volt vágva, s nem deszkára, amire én dolgozom. Így nagyon finom lehetőségek mutatkoztak, s azokat Doré ki is használta.

— A falon a Jelenések könyvének képeit láthatjuk. Melyik az a kép, amely különös gondot jelentett?

— Mindegyikben volt nehézség. Ha nincs nehézség, akkor nem is fogok neki. A stílus tudnillik azon múlik, hogy hogyan győzzük le a nehézségeket. Viaskodás ez a fának a legerősebbével. Itt külön problémát jelentett, hogy eszmeileg kellett megfogni a dolgokat. Az írás huszonkét fejezetből áll, amelyeket készítettem egy metszettel. A harmadik fejezetben az apostol a laodiceai egyházat intette meg, mert rosszul viselkedtek.

Gy. Szabó Béla munka közben

Azért van ott az a felfelé tartott, intő kéz. Nagyon nehéz volt a negyedik, ahol a középső nagy fényességgel Istent próbáltam szimbolizálni azzal, hogy nem ábrázolható. Körülötte négy szárnyas alak, Károlyi szerint négy lelkes állat, ez a négy evangélista.

— Az Ady-évfordulóra elkészített egy gyönyörű Ady-metszettel, amit a román posta borítékra nyomva s emlékbélyegzővel ellátva ki is adott.

— A költő születésének centenáriuma egy nagyméretű Ady-arcot készítettem, s ezt kicsinyítette le a posta, s nyomta rá a borítékra. Ezenkívül fába véstem még Ady érmindszenti szülőházát. Az igazság azonban az, hogy az utóbbit még 1967-ben készítettem. Ekkor vetődtem arrafelé, s ekkor rajzoltam meg.

— Irodalmi évfordulóink egymást követik. Most éppen Móricz-centenáriumra készülünk Magyarországon. Készít-e valamit a mester erre az alkalomra?

— Az író, sajnos, nem ismertem. Messziről láttam egyszer. Annyi mindent kellene csinálni, hogy erre egy emberi élet nem elegendő. Most száz kisméretű illusztrációt kell metszenem, Száz szerelmes szonett címmel akarnak kiadni egy versválogatást.

— Készült-e már néhány kép ehhez a szerelmes szonettkoszorúhoz?

— Itt egy szép motívum. Egy elszáradt levélből tör fel az új hajtás. Egy ismerősömmel már ezzel a metszettel fejeztem ki részvételem, arra célozva, hogy a gyerekek viszik tovább az életet. Itt egy gyöngyvirág, s itt a többi, csak legyen türelme végignézni!

— A széky népballadákat le akarják fordítani finn nyelvre. Elvileg elképzelhető-e, hogy ezek illusztrálását vállalja a művész?

Gy. Szabó Béla fametszete

— Elvileg igen, gyakorlatilag azonban a következő esztendőben már teljében le vagyok kötve. Egy kolumbiai kiállítás előtt állok.

— Mik a kolumbiai út után a tervei?

— Ha élek?! Mire visszatérek, már jócskán benne leszek a hetvenötben. Még nem merek nyilatkozni róla, de a Divina Commedia, a Jelenések könyve után nagyon tetszene Az ember tragédiája. Egyszer megkértek arra is, hogy Kalevalát illusztráljam. Azt mondtam, rendben van, de legalább látnék egy kis finn tájat, finn embereket. A művet olvasva csak, nem könnyű képpen megfogni a Kalevala eszmeiségét.

Különös világ s egy mérhetetlenül egyszerű ember tárulkozott ki itt, ebben a kolozsvári lakásban előttünk. Nem tudom elhallgatni, hogy a riporton kívüli „magánbeszélgetés” során sokszor merült fel bennem a gondolat: a játékos, humoros nyelvű Tamási Aron s Gy. Szabó Béla egy nyelvet beszélnek. Gy. Szabó Béla végtelenül szellemes, s nyelvvezete, bár ezt a riport képtelen érzékeltetni, hallatlanul fordulat. A csak kora szerint, de magatartása, életvitale, alkotóereje tekintetében egyáltalán nem idős mester nagyon szereti a szójátékot, a tréfát, s egy-egy gyorsan s nagyon jól megválogatott jelzővel mindig a fején tudja találni a szöveget. Ilyenkor az az érzése a hallgatónak, a beszélgető partnernek, hogy neki nemcsak írók és költők halhatatlan műveit, hanem saját szavait is fába kellene metszenie.

Beszélgetésünk jó kétórányit elhúzódott. Este még a színek mesterénél, a kiváló grafikusnőnél találkoztunk vele. Akkor is sziporkázott, amikor debreceni kiállítását, élményeit mesélte el — közvetlenül, frissen. S amikor Ferenczy Júliától szállodánkba tartva elkísért, a fogvacogató hidegben még megállt velünk egy szóra:

— Holnap hogy értek rá? Szeretném, ha déi körül meglátogatnátok!

Kitérni természetesen nem lehetett. S a megbeszélés időpontban pontosan megjelentünk. Kedves közvetlenséggel figyelmeztetett, hogy nincs sok ideje, s egy eredeti metszettel, amit maga húzott le, megajándékozott minket. S hogy jóindulatát, szeretetét még inkább kifejezze, megengedte, hogy kalotaszegi párnái közül egyet-egyet kiválasszunk magunknak.

A képekhez a fotókat Fekete Gáborné készítette.

Egy éve nyílt meg a hajdúböszörményi Káplár-ház

Az 1978. évi Múzeumi és Műemléki Hónap keretében nyílt meg, október 22-én Hajdúböszörményben, Káplár Miklós 1853-ban épült házában (Polgári út 59.) a *Káplár Miklós Emlékiállítás*. Káplár Miklós (1886—1935) a gazdag hagyományú hajdúböszörményi képzőművészet legkimagaslóbb alakja, a közvéleményben mint naiv festő él. Holott nagyon is képzett, tanult festő volt s a naiv festő különben sem kellően tisztázott fogalma legfeljebb kezdeti korszakára, indulására vonatkozhat. Sajnos, Káplár Miklós életének és munkásságának ismerete, művészetének megismertetése és elismertetése nagy hiányokkal, mulasztásokkal terhes. Eből a szempontból is fontos és sajátos jelentőséggel bír állandó emlékkiállításának megrendezése, népi műemlék házában emlékház létesítése. A Káplár Miklós-Emlékházat a megnyitástól eltelt egy év alatt sokan felkeresték; sokan megnézték képeit, fedezték fel ezt az érdekes, a Hortobágyról, a Hajdúságról legtöbbet elmondani képes festőt és vitték vele előre sajátos kultúrértékeink megbecsülésének nagy ügyét. Címlapképpünkkel is rá, *Káplár Miklósr*a, emlékezünk — emlékeztetünk és hívjuk fel a figyelmet a Káplár Miklós Emlékházra.

DEBRECEN VÁROS ELSŐ BÖLCSŐDÉJÉNEK SZERVEZÉSÉRŐL (1855)

VARGA GÁBOR

A 19. század elején a kapitalizmus gyors európai térhódításának következményeként ugrásszerűen megnövekedett a női munkavállalók száma. Mind több és több kisgyermek maradt felügyelet nélkül, kitéve az utca és a környezet legkülönfélébb veszélyeinek. A századelő emberbarát törekvései megteremtették ugyan az európai óvodahálózatot, azonban a két év alatti gyermekek elhelyezése továbbra is égető gond maradt.

A legkisebb gyermekek felügyelete, gondozása és nevelése érdekében először 1840-ben Párizsban létesítettek bölcsődét. Megteremtője Marbeau volt. Hazánkban — az óvodák megteremtéséhez hasonlóan — hamarosan követőre talált a francia példa. Elsőként Mayer István esztergomi prépost alapított Budapesten bölcsődét.¹

A pesti bölcsőde híre gyorsan eljutott Debrecenbe, s így vélekedés az el-
sők között vetették fel a legkisebb gyermekek védelme érdekében az új intézmény létesítésének gondolatát.

A városi tanács 1855. április 4-én felhívást bocsátott ki. A felhívásban a polgármester így mutatja be a bölcsődék lényegét, jelentőségét:

„A jótékony intézetek között, amennyiben általok ártatlan csecsemők-ről van gondoskodva, kitűnő helyet foglalnak el a bölcsődék, hol a munkásosztálybeli azon anyák gyermekei (14 napostól 2 éves korig) gondviseltek, kik szigorú anyagi állománál fogva naponta keserves kézi munkájuk által lévén kényszerűek magok és családjok élelmét beszerezni.”²

A polgármester érvelése nem kis szociális érzékre vall, nyíltan elismeri a korabeli dolgozó osztályok nehéz körülményeit. A felhívással egy időben nyomtatott aláírási íveket bocsátottak ki a bölcsőde alapításához szükséges pénz előteremtéséhez. Az aláírási íveket negyven tekintélyes polgárhoz és a céhekhez juttatták el a városi pénztár „szűk körülményei” miatt. Az ügy sikere érdekében felhívták a lelkészek figyelmét is, hogy a szövegből is folytatásnak propagandát a bölcsőde alapítása érdekében.

A városi tanács 1855. július 18-i jegyzőkönyvében a gyűjtés sikeréről alvashatunk. Rövid idő alatt 698 forint és 15 krajcár gyűlt össze, melyet a helyi a takarékpénztárban helyeztek el.³ Az összeg nem jelentéktelen! Abban az időben elegendő lett volna egy bölcsőde felszereléséhez és a gondozónó közel kétévi fizetésének biztosításához. Az épület jelentette a nagyobb gondot, ezért a bölcsőde megnyitására még hosszú ideig várni kellett.

A levéltári adatok mégis szépen igazolják, hogy Debrecen város és polgárai még az abszolutizmus nehéz éveiben is fogékonyak maradtak a haladó törekvések iránt.

JEGYZETEK

1. Magyar pedagógiai lexikon, I. kötet, Budapest, 1933. 253. o.
2. Hajdú-Bihar megyei Levéltár, IV.B.1409/b. 36.
3. Ugyanott, 1855. júl. 18.

EGYSZERŰ PARASZTHÁZ ÉPÍTÉSI KÖLTSÉGEI A XIX. SZÁZAD KÖZEPÉN

VARGA ANTAL

Hogyan, milyen költséggel épült fel egy parasztház a 19. század közepén, meg tudhatjuk Somogyi Mihály irinyi rektornak, nagyanyai szep-
apámnak nagyon gondos, pontos, legapróbb részletekig menő, 1850-ben ké-
szült kiadási jegyzékéből. Ezt a feljegyzést szóról szóra közlöm, mert mind-
en szava fontos néprajzi, népi építészeti szempontból.

„1849-ik Evben Tekintetes Irinyi Tamásné Ur Asszonytól és fia Irinyi István Ur-
tól Irinyi községben a Felsővögen Portelek felé járó ut hosszaba Tekintetes Irinyi
Ignác ur Juh Akia és Varga György szomszédságában levő két vékányi puszlahelyet
régől való szolgálatomért Eszterpálo mellett jutalmul nyerve: a nevezett helyre
teit építésemnek és reafordított költségeimnek kimutatása 1850. évben egy 7 öles
hosszúsága, 2 1/2 öles szélességű Háznak.

Május hó 11-én kezdvén meg a falverést, s igazgató Majszternek Kérészi Ger-
gelynek és Társának az egész fal felveréséért fizettem 26 Frt. 6 kr.
Amidőn voltak földások és hordók tizenketten, azoknak napi díjok p. 50. v. kr-ral
10 Ft.

Május hó 13-dikán a hónap voltak tizenöt egyének p. 50 xr. 12 Ft. 30 xr.

Május hó 14-én tizenegyen 9 Ft. 10 xr.

Május hó 15-én napizámosok tizenhárom p. 50 xr. 10 Ft. 50 xr.

Május hó 16-án, amikor a falverés be is végződött tizenheten 14 Ft. 10 xr.

68 egyén falverésen 68. p. huszas 56 Ft. 40. a Majszteré 26 Ft. 16 xr.

A falveréshez a gerendák összekötésére 13 Istráng 1 Ft. 18 xr.

Hat kis vesszőkosár félvédek szer 12 kr. földhordásra 1 Ft. 12 xr.

2300 kéve nádért adtam 35 Ft.

1500 korczevszédért 4 Ft. 30 xr.

Három nádkötőknek összesen 20 Ft.

Melléjek hat nádhordó s felhányó napizámosoknak p. 50 xr-ral 5 Ft.

Két keményrakóknak 15 Ft.

Melléjek nyolcz napizámosoknak 6 Ft. 40 xr.

34 fennálló szalfáért adtam 72 Ft. 12 xr.

Azoknak kifaragásáért, összevágásáért, felrakásáért Gy. J. Majszternek 36 Ft. 32 xr.

Szeged faragóknak mellette 11 Ft.

Egy szekér lécz Pelcből 3 Ft. 12 xr.

85 szál deszkáért 85 Ft.

Három ajtófél tsinálásért és három ablaktábláért 20 Ft.

Az ablaktsinálásért 10 Ft.

Az ablak beüvegezéséért 8 Ft. 20 xr.

Ezekhez való sarkokért, fordítókért 6 Ft.

Három zárért a három ajtóba 2 Ft.

Az Ablak tábláira, sarkok hevederezésére feszítőként 2 Ft.

400 lécz szegeket 2 Ft. 48 xr.

80 Poczok szeg 2 Ft.

Két fűtő, két tüzelő, egy konyha rakásért és a Padlás és az egész Ház tapaszttá-
sáért 34 Ft.

Három ezer vályogért 9 Ft.

Egy véka mész az első kimeszelésre és egy meszelő 2 Ft. 9 xr.

Kétezer mord Tégláért 6 Ft.

100 égetett Tégláért 6 Ft.

Az udvar bekerítéséhez négy szekér vessző 14 Ft.

Ahoz karónak való fáért 5 Ft.

Elkészítés és a Karóknak kifaragása és vessző felvonása 8 napi Szám 6 Ft. 40 xr.

Tíz földhordó napizámos tölteni a házat kívül belől 8 Ft. 20 xr.

Ablakok felrakása é betapasztása 50 xr.

Kapu- kapufél, kislajtó- kislajtófél 15 Ft.

A Ház elkészítése costal 566 Ft. 02 xr.
Kert sövénykerítése 1851 Márczius 12, 13, 14-dik napján
Három szekér fonnival való vesszőért 11 Ft.
117 Szásztiennét karónak való íáért, kifaragásért 9 Ft.
Támasznak való fa 2 Ft.
Fizenkét munkások sövényfonáshoz p. 50 xr. 10 Ft.
Kert hátulján árok hanyás s garádjá csinálás 8 nap 6 Ft. 40 xr.
Az udvar elkerítése a kert felelő és több apró darab sövényeknek másfél szekér
vessző 7 Ft. 30 xr.
Keróknak s támaszoknak való fa — kifaragásával együtt 3 Ft.
Sövényfal fonása 4 nap 3 Ft. 20 xr.
Kapu csinálásért 3 Ft.
Ennek fája 2 ft.

— (Összesen) 57 Ft. 30 xr.

A tisztelt egyénektől nyert, s nevezett helyre 1851-dik évben a szükséges Kamora, Istálló és Szén s Pincze építésére fordított költségeknek kimutatása:
Fél ereszl Szén fája 18 Ft.
900 kéve Nád Börvelyből hozatalával 18 Ft.
Korcavessző 2 Ft. 30 xr.
Kifaragása, öszvevágása, felállítása, 18 poczokszeg és megkötése 18 Ft. 02 xr.
Alá egy kis pinczéhez 1700 vágog 6 Ft.
Annak kirakása gátorostól és megapasztása 8 Ft.
Padlása vastag Tölgyfa deszkákból 6 Ft. 24 xr.
Két ajtófél és két ajtó csinálásért 6 Ft.
A belső tölgyfa ajtó — a gáton két fenyőszál deszka ajtó 4 Ft.
Borított vaszár a Pinczére 7 Ft. 30 xr.
Négy sarok, négy heveder a gátor Ajtajára 4 Ft.

(Összesen) 96 Ft. 26 xr.

Istálló, Kamara fája 16 Ft.
600 kéve nád Börvelyből 12 Ft.
Korcavessző hozzá 2 Ft.
Istálló fája, kifaragása, öszvevágása, felállítása 11 Ft. 25 xr.
Négy deszka fenyőszál ajtónak 5 Ft.
Falverő mestereknek 15 Ft. 30 xr.
32 napi számos földásoknak, hordóknak s verőknek p. 50 xr. 26 Ft. 40 xr.
Félig megkötése náddal 6 Ft.
Korcavessző- másodizbe- a Teteje megkötéséhez hétszáz kéve nád 6 Ft.
300 vágog ereszl alá 2 Ft. 25 xr.
25 poczok és 50 lécszeg 56 xr.
Két ajtófél és két béllit ajtó csinálás 6 Ft.
Mázolos ereszlajtó berakó cigányoknak 11 Ft.
Kamara, istálló ajtókra négy sarok, négy heveder 6 Ft.
Zár az Istállóra 2 Ft.
Zár a Kamarára 4 Ft. 30 xr.

(Összesen) 133 Ft. 16 xr.
Egész összeg: 833 Ft. 14 xr.

Somogyi Mihály mk.
Irinyi Ref. Isk. Tanító"

A kimutatás Somogyi Elek birtokában van. Onnan másoltam le. Somogyi Mihály ötven évet töltött tanítói pályán, Bihar községben ke. Börvelyben hat, Irinyiben negyvenkét évet. Működése elismerésül a királytól 1858-ban koronás ezüst érdeméremmel kereszttel feldíszítve nyert. Kiváló pedagógus volt, minden dolgában pontos, ez a feljegyzés is bizonyítja ezt.

LAKODALMAK DRAMATIKUS JÁTÉKAI BIHARUGRÁN ÉS KÖRÖSNAGYHARSÁNYBAN

BECK ZOLTÁN

1

HALOTTAS JÁTÉK KÖRÖSNAGYHARSÁNYBAN S BIHARUGRÁN

Paradoxnak tűnhet a cím megjelölése, mégis valóságos emlékeket őriz a parasztlakodalmak eseménysorozatából. A falusi lakodalmak ugyanis, melyek a maguk egészében hatalmas méretű színjátéknak felelnek meg, tartalmaznak olyan dramatikus betéteket, epizódokat, melyek szigorúbb dramatikus felépítésükkel önállóan is felhívják magukra a figyelmet. Ilyenek azok a különböző játékok, melyeket a tánc közben tartott szünetekben játszanak vagy adnak elő az egész lakodalmi sereg mulattatására. A jókedv tetőfokán ezek hangvétele, stílusa bizony vaskos, s mondhatjuk, hogy az obszcén vonások kerülnek előtérbe.

Ezek közül a játékok közül való a *halottas játék*, melyet különböző vidékeken más-más alkalommal is megtalálunk, például fosztókában vagy aratókor.

Körösnagyharsányban és *Biharugrán* a lakodalmi szokások gyűjtése során akadtunk rá, és jegyeztük le. Minthogy olyan szokásról van szó, mely a gyakorlatból több évtizede eltűnt, s többnyire csupán az emlékezzéssel érhető el, törvényszerűnek mondható, ha a játék közben elmondott szöveg már kopott, töredékes. A maga nemében azonban így is értékes, sokatmondó, akár a régész számára egy edénytöredék vagy a művészettörténész számára egy torzó, mért tovább gondolható, rekonstruálható, s ezzel vallatható is különböző korokban élt elődeinkről.

Elsőnek a körösnagyharsányi változatot mutatjuk be.

Éjtél körül került sor a jelenetre, melynek voltak főszereplői és volt „statisztériája”. Azzal indult, hogy két legény dulakodni kezdett, s az egyik — fakéssel — megölte a másikat. A körülállók sivalkódtak, a „gyilkost” lefogták, megkötötték, a holtat pedig kiterítették, lefődték egy takaróval. Valakit elküldtek a papért, aki egy külön szobában lőtözött fel a szertartáshoz. Palástja lepedő volt, fején kifordított kucsma, imakönyve pedig kitaposott száraz gané volt. A kántor és énekesei kíséretével vonult be a kiterített halotthoz, és imakönyvét olvasáshoz tartva elkezdte a ceremóniát:

— Jelen órában tartandó elmélkedésem alapigéi meg vannak írva a cigányaszszony pendelykorának 33. ráncának 96. felakasztásában. A következő szent igék olvashatók ott:
Most vigasságba vagy, de nem tart sokáig.
A szád hasadjon el a füled lyukáig!

Ezután a legényekből összeállott énekkar következik, az „Elhervadt éltednek vidám tavasza” kezdetű siratóének ez alkalomra készült, profanizált szövegének előadásával:

Elhervadt testednek vidám te vessz meg,
Enyészetre hajlott szellő, szakadj meg.
Az urnak hatalmas szavára hülj meg.
Testednek sátorát a tetők egyék meg.

A pap prédikációjával folytatódott a szertartás:

— Ama kitétetett, sűrű könnyekkel meglocsoltsz száraz lócán fekszik ifjú Vágmeg Mihály kereszttyén embertársunk, ki származását vette Vágmeg Mihály és Gyúrd-be Julius edes születől. Boldog házasságra lépett Rámász Eszter kedves nejevel, mivel is boldog megeledés között töltött négy napot. Ezen idő alatt az úrtól lett gyermekek közül egyetlen vanik tizenegyen.

Kedves násznagy uram, a poharat csak ürítsék gyorsabban,
De ne csak maguk közt fogyasszák el a bort,
Hanem kínálják meg a szegény lelképásztort.
Kántor uramnak is száraz a gégeje,
Pedig még soká ér beszéde végére.

A násznagy megkínálta őket borral, majd a kántor búcsúztatója következett:

Az ő édesapja igen nagy gazda volt,
Hol puttonyt hordott, hol talicskát tolt.
Nagyváradon is volt nemzetsége,
Nagyságos uraknak szara, ülöszekele.
Abban vannak ám józsi falatok,
Melyhez barátom jussodat tarthatod.

(Itt valakire rámutatott, vagy valakihez fordulva mondta.)

Volt életében egy rossz, hülye szamara,
De most, hogy meghalt, azt a klarinésra hagyta.
A másik felét hagyta a primásra.

(Ezután pedig a többi áldást mondta.)

Gyere te is, kontrás, ne mereszd a szemed,
Egye meg a tályog a te nagy fejedet.
Ehetnél, mint látom, elcsordul a nyálad,
Ne búsulj, mert szüretkor lefossuk az állad.
Hát az öreg brügös? Ott búsul a sutba,
Azt hiszi, hogy neki nincs a búcsúztatóba írva.
Gyere, öreg brügös, bújjál ki a sutból,
Gyere, öreg, gyere, igyál a lyukából!

(Itt egy öregasszonyra mutat.)

Mind egybefoglalva: szeresétek egymást,
Mint a tarka kutya az iromba macskát.
Legyen titeátok minden nap egy lagzi,
Abba ordítsatok, mint egy flók-csacsi.
Végre, ha eljutok a halái torkába,
Szarhányó lapáton legyetek vas eszkába.
Húzzátok meg magatokat a kötelnek végén,
Mint a kóbori mennykő a kamara végén,
Ha búcsúztatómban talátatok hibát,
Isten nyugtasson meg titeket, mint egy tetves libát.

(Ezután gyermekeiktől búcsúzik.)

Legkedvesebb lányom te valál, te Rébék,
Amikor csak kértem, mindig adtál még.
Nem fogott ki rajtad reggel, délben, este,
Amikor kértem, te fordultál gerincre.
A második lányom te voltál, te Eszter,
Mikor kértem, te is adtál egyszer.
A múlt héten is kértem, akkor adtál kilenceszer.
A harmadik lányom te valál, te Julcsa,
Látom, hogy a te szád most is áll a csókra.

Gyere te is, kedves fiam, Zebulon,
Hadd áldjalak meg téged, te legnagyobb boldon.
Amiért oly sokszor megcsaladt apádat,
A kutya törje be a te kerek fardat.
A második fiam te valál, te Lajos,
A te életed legyen mindig bajos.
Amennyi fa van egy kerek erdőben,
Annyi veszedelem érem életedben.

(Folytatódott még az áldásosztás, de adatközlőnk többre már nem emlékezett, s mások sem tudták a búcsúztatót a községben.)

A búcsúztatás után a halottat kikísérték, s ezzel a gyászszertartás véget ért, folytatódott a tánc.

A *biharugrai* változat a következő:

Két legény állit be a muzsikuskok elé, ruhájuk kifordítva, hogy megjelenésükkel figyelmet keltsenek. Mindegyik odaszól a muzsikuskoknak, hogy játsszák el a nótáját. De mivel egyszerre ez lehetetlen, a sorrendben megállapodni nem tudó legények összeverekednek, s az egyik leszúrja a másikat. Az asszonyok sivalkodása közben esik össze. A körülállók halottnak nyilvánítják. Behoznak egy kis létrát, ráfektetik a legényt, kezébe adnak egy kukoricacsutkát, s leterítik egy lepedővel.

Ekkor előjön a prédikátor, hóna alatt egy tőzegganéból préselt „Bibliaival”. Kórus kíséri, melynek tagjaival körülállják a halottat, s kántálni kezdenek. A prédikátor az előénekes, a többi utánamondja:

Januárius
Februárius
Március
April
Május
Június
Július
Agasztus
Szeptember
Október
November
December

Ezt követően jön a prédikáció:

Végbúcsúzásának most lézzen kezdése.
Legyünk csendességben, míg lézzen végzése.
Körülottem álló takaros kis sereg,
Mindnyájan, kik sirtok itt e megholt felett,
Látjátok, hogy meghalt ez a szegény legény,
Nem mozog a farka, nem is igen kemény.

(Közben a halott a nála levő csutkával emelgeti a lepedőt.)

Kimúlt életének a legszebb korába,
Nem dobog már szíve többé a gatyába.
Kürögött a világ kényénye oldalán,
Ugy kell a huncutnak, gazember volt nyilván.

Most testvéreitől búcsúzik:

Imhol két testvére. Szarvas és a Lombár,
Harmadiknak pedig juhász ül a hátán.
Nagyváradon is van néki öröksége:
Méltóságos urak szaro ülöszeke.
Ezt mind rátok hagyja, kedves testvéreim,
Es amit tegnap szart, bajusztok pedreni.

Legkedvesebb lányom te voltál, Eszter,
Mikor kértem tőled, mindig adtál egyszer.
Tudom, ha most kérnék, adnál vagy kilenceszer.
A második lányom te voltál, Agnes,
Mindig úgy vonzottál, mint a legjobb mágnes...

Adatközlőnk eddig emlékezett a szövegre.

Mikor a prédikátor befejezte mondanivalóját, felszólította az egybegyűlt gyászolókat, hogy kísérjék a holtat utolsó útjára. A létrát négyen fogták meg, és billegetve vitték ki, hogy a halottnak kapaszkodnia kellett, nehogy leessen. A gyászmenet aztán vidáman tért vissza, és folytatódott a mulatozás.

2.

GUNARAS JÁTÉK

A más vidékeken is ismert *gunaras játék* a biharugrai lakodalmakban is divat volt, más dramaturgus játékok mellett. A lakodalom, vele a tánc általában reggel nyolc-kilenc óráig is eltartott. A táncközi szüneteket a dalolás mellett játékok töltötték ki. A gunaras játékok legtöbb helyen éjfél után 1–2 óra körül került sor, a menyasszonytáncot követő konyolvas idején.

A játék menete a következő volt:

Egy legény az elcsöndesedett terem vagy szoba közepére állt, kezében kendőből (törülközőkendőből) csavart korbácsot tartott. Ő volt a *gazda*. A körülötte álló legények közül megütött egyet: az lett a *vezér*. A következő, akit megütött, a vezér mögé állt. Így folytatódott ez, míg ki nem alakult a *libasor*. Közben a gazda útjeseivel mindig kiválasztotta a következő gúnárt, hátra-hátrafordult hirtelen, és a már sorban állókra is rá-ráhúzott egyet, akik természetesen igyekeztek az ütések elől ügyesen elugrani. Így a játék kezdeti szakasza is mozgalmas, érdekes, mulattató volt.

Mikor már minden „gúnár” bekerült a sorba, a gazda jelére szétbentek, és minden legény behozta a neki tetsző lányt a sorba. Ők lettek a *tojók*. A gazda közben korbácsával továbbra is terelte a libáit, de most már finomabban, nehogy valamelyik lányt megüsse. A lányok enélkül is hangosan visongtak. A párok körbe haladva táncoltak, majd a gazdával az élen kivonultak a gangra és az udvarra, ahol a legények jól összecsókolgatták a lányokat, aztán rövidesen visszatérve a terembe, a következő nótát dalolva táncoltak, a muzsikussal összehangolódva:

A gúnárom az este
A tempóját megette.
Térdig erő nagy hóba
Rámászott a tojóra.
Ugy, úgy édes gúnárom,
Ugy lesz libám a nyarom!

Egy-két nóta után a lányok leültek a helyükre, és a legények fejezték be a játékot úgy, hogy miközben a zenekar tovább húzta az előbbi nótát, körbe haladva egymásra másztak, míg a gazda szét nem zavarta őket korbácsával.

Irodalom: *Ujváry Zoltán*: Varia folkloristica. Debrecen, 1975.; *Ujváry Zoltán*: A temetés parádiája. Debrecen, 1978.

Adatközlők: Tornyai Lajos, született 1891-ben; Kiss Ferenc, született 1891-ben. A gyűjtés ideje 1976. és 1977.

BEÖTHY ÖDÖN, A NÉPKÉPVISELŐ

RUSZOLY JÓZSEF

Beöthy Ödön (1796—1854) neve föl-fölbukkan ugyan a reformkorról és 1848—1849-ről szóló történeti munkákban, emléke szülőföldjén mégis mint-ha feledésbe merült volna. Az érdeklődő olvasó, ha nem elégszik meg Tabéry Géza történelmi regényének, *A Frimont-palotának* kitűnő korrajzával, mindmáig Csengery Antal¹ és Hegyesi Márton műveiből szerezhet teljesebb, hiteles képet arról az életpályáról, amely elválaszthatatlanul összeforrt az egykori Bihar vármegye és a hazai reformmozgalom történetével.

Hegyesi főműven, 1848—1849 megyebeli történetét feldolgozó adatgazdag könyvén² kívül is írt néhány cikket Beöthy életéről. Más irányú kutatásaim során ezek közül fedeztem fel egyet a Szabadság 1892. évfolyamának tárcarovatában. E cikk forrásértékénél fogva is érdemes arra, hogy a szabadelvű kormánypart egykori megyei közlönyének betűmetéőjéből „exhumálva” hozzáférhetővé váljék a mai olvasók számára is, s újabb közzétételével szerényen megemlékezzünk az éppen 125 éve elhunyt, azóta is a hamburgi köztemetőben porladó nagy hazánkfíáról.³

Beöthy Ödön Bihar vármegye képviselőjében 1830-tól ott volt minden reformországgyűlésen. Igaz, utolsó megyei követi megbízatását csak 1848. március 27-én nyerte el, amikor is az 1847-ben liberális követutasítással Pozsonyba küldött konzervatív Reviczky Menyhért visszahívása után választották meg. A voksolásban egyébként a megyei nemességén kívül a váradai nép is részt vett, így a választótestület tulajdonképpen nem a hagyományos vármegyei közgyűlés, hanem egy valóságos *népgyűlés* volt. Ha alkotmányjogilag nem is éppen szabatosan, Hegyesi joggal tekinti őt az *ország első népképviselőjének*.⁴

Az első független felelős minisztérium a dicstelenül távozó Tisza Lajos vármegyei adminisztrátor helyére 1848. április 20-án bihari főispánná nevezte ki.⁵ E tisztségében ráháruhat az első népképviselői választások politikai előkészítése a megyében. Ő maga — bár a törvény nem akadályozta volna meg — jelöltként nem lépett fel, hanem azon munkálkodott, hogy a minisztériumot támogató liberális nemesség kerüljön ki nyertesnek a választási küzdelemből.⁶ Elővigyázatossága nagyon is indokolt volt. Elég, ha arra utalunk, hogy az 1847. évi utolsó általános rendi követválasztás alkalmával az adminisztrátor és a klérus által támogatott konzervatívok arattak — igaz, pirruszi — győzelmet. Igyekezete túlonult is sikerült: csakis ezáltal üthette el a képviselőségtől egy Toperczer Ödön *Szalontán* az akkor már országos híru Arany Jánost.⁷ Az is igaz viszont, hogy a *berettyóújfalui* kerület Szivák Miklós volt negyedtelkes berekböszörményi gazdát küldte el a pesti országgyűlésre, ami legalább annyira feltűnő volt, mint az *Elvesztett alkotmány* költőjének kibuktatása.⁸

Beöthy főispáni tisztségében az országgyűlés felsőházának tagja lett. Alighogy belépett a főrendek közé, 1848. július 5-én nevezetes indítványt tett, minek alapján a tábla utasította a minisztériumot, hogy „a felsőház

új alapon rendezése iránt, a kor igényeinek megfelelő javaslatot terjesz-
szen elő.⁹ Talán ezért is kérdezte meg tőle egy év múltán, 1849. július 2-án
Szemere Bertalan miniszterelnök, hogy egyetért-e a felsőtábla eltörlésé-
vel.¹⁰

A tábla üléseit egyébként ritkán látogathatta; a gondjaira bízott me-
gye életében is alig vehetett részt, mert mint hadilövegben is járatos
egykori katonatisztra, a hadszíntér közelében volt rá szükség. Előbb a Dél-
vidéken, majd Erdélyben tevékenykedett kormánybiztosként. Kossuth 1849.
február 1-én saját kérésére fölmentette ugyan, április 5-én diplomáciai
megbízatással mégis Bukarestbe küldte, ahova azonban vízum hiányában
nem juthatott el. Brassóban május 1-én kapta kézhez az országzszerzte oly
nagy lelkesedéssel fogadott Függetlenségi nyilatkozatot, ő azonban előre
látva következményeit, egyáltalán nem helyeselte. Hallatán állítólag így
fakadt ki Kossuthék ellen: „Elengedték a kutyát a lánctól!” Úgy vélte,
hogy az országgyűlés ezzel az aktuálissal a szabadságharc legalitását meg-
semmisítve a Habsburg-ház malmára hajtotta a vizet, amely így szabad
kezet kapott a megtorlásra, a cári segítség igénybevételére. Tiltakozásként
főispáni megbízatásáról is lemondott, ezt azonban soha nem publikálták;
feltehetően a kormány nem fogadta el. Az 1849. június 6–8-i meggyei állan-
dó bizottmányi ülésen még elnökölt.¹¹ A bizottmány csak augusztus 2-án(!)
kérte a kormánytól az új főispán kinevezését.¹²

A cári beavatkozás következtében bukás felé haladó szabadságharc
utolsó hónapjaiban sem távozott az országos közéletből. Ekkor kapóra jött
számára, hogy a képviselőház debreceni ülészakaról kezdettől fogva ig-
azoltan távol maradó Szivák Miklós lemondása folytán 1849. április 21-én
megürült *berettyóújfalui* képviselőiséget időközi választással be kellett töl-
teni.¹³ Nem valószínű persze, hogy éppen ekkor sokan pályáztak volna e
mandátumra...

Amint arról Hegyesi is panaszkodik, Bihar vármegye 1848–1849. évi
képviselő-választásainak levéltári forrásaiból szinte semmi sem maradt
fenn. Ezért különösen becses és forrásértékű számunkra említett írása,
amely Beöthynek az 1849. június 17-i berettyóújfalui egyhangú megvá-
lasztásáról eredeti iratok alapján tudósít. A váradi történetíró elsősorban
azért örövendezett, mert e dátummal pontosabbá tehetné hősünk életrajzát.¹⁴
Hiábavalónak bizonyult ez az igyekezete, hiszen e vidéki napilapban pub-
likált eredményét a hazai választások történetével foglalkozó szerzők azóta
sem hasznosították.¹⁵

Az 1849. június 14-én az egykori hétszemélyes táblát fölváltó *hétsze-
mélyes főtörvényszék* alelnökévé is kinevezett¹⁶ népképviselő előbb Pestre,
majd a képviselőházzal együtt Szegedre ment. Komlósy Antal és más
„egykorúak egymással összehangolt, tehát hitelesség szempontjából kétsé-
gen felül álló elbeszélése” alapján Hegyesi úgy tudja, hogy Beöthy első-
sorban azért vállalta a képviselőiséget, hogy Nyáry Pállal együtt a Függetl-
lenségi nyilatkozat visszavonását célzó parlamenti pártot alakítsa. Ez
ügyben állítólag kapcsolatba is lépett Nyáryval, a kedvezőtlen hadiesemé-
nyek hatására mégis elállt szándékától, „nehogy indítványát valaki saját
megmentése céljából tettnek keresztelje el.”¹⁷

Úgy tűnik, hogy Beöthy Szegeden a Béképárthoz húzott. Mivel a kép-
viselőház szegedi üléséről hivatalos napló nem maradt fenn, csakis az egy-
korú magánfeljegyzéseket, közzöttük is elsősorban Hunfalvy Pálnak 1888-
ban kiadott naplórészleteit¹⁸ tekinthetjük forrásoknak Beöthy szegedi tevé-
kenységére vonatkozóan is, melyeket egyébként Hegyesi is fölhasznált,¹⁹
később pedig Csizmadia Andor is közölte.²⁰

Hunfalvy szerint Beöthy Ödön mint bihari főispán — nem pedig be-

rettyóújfalui képviselő, hiszen mandátumát még nem igazolták! — 1849.
július 23-án a hozzá közel álló képviselőket „az oláhok kibékítését” célzó
tanácskozásra hívta össze. A megyébe ékelte nyágybórdi román nemesi ke-
rület egykori (1832) főkapitánya jól tudta, hogy a szabadságharc érdekében
is feltétlenül ki kell egyezni a hazai románsággal mint tulajdonképpen
egyfelelő oltalom számottevő nemzetiséggel, amely még a kormány ellenör-
zése alatt álló országgrészen él. Képviselőtársainak elmondta, hogy „Janku,
a románok fővezére, kész egyezkedni... népével a fegyvert letenni, csak
bízhatók a kormányban, amelyben nemegyszer családott”. Beöthy külö-
nösen Drágos János *belényesi* (Bihar vm.) román származású képviselő
majusi szerencsétlen kimenetelű követtetés kísérletére utalt, amely
— mint ismeretes — kormányzó elnöki megbízatásán alapult, de sikerét
Hatvani Imre őrnagy szabadcsapatának megmondhatatlan támadása tragiku-
san megghiúsította. Ő maga szükségesnek tartotta „a kormány fölszólítását,
hogy terjessze a ház elé a békepontokat, melyek alatt a föllázadt oláhok-
kal egyezkedni kíván, hogy a jóváhagyás által mintegy megmáshatatlana-
k legyenek”. A vitákban voltak, akik más kérdéseket — például az ür-
béri maradványok eltörlését — fontosabbnak tartották, vagy éppenséggel a
külön nemzetiségek létének törvényi elismerésétől féltek, s már ekkor el-
hangzott az is, hogy „nemcsak az oláhokra vonatkozó, hanem a más ajkú
népek viszonyait szabályozó elveket kell meghatározni”. A többség mégis
Beöthy javaslatát elfogadva, „az oláhok kibékítését tartá mellözhetetlenül
szükségesnek”, ezért elhatározta, hogy a ház zárt ülésének összehívását
kéri.²¹

Beöthy Ödön a július 25-i zárt ülésen újra előadta indítványát, mire
Szemere Bertalan ismertette a „Konstantinápolyból menekvő oláhok”-kal
— nyilván Bálcscuékkel — való meg egyezés alapján a román ügy rendezé-
sét, majd pedig Gozmán János *csekei* (Bihar vm.) ügyvéd képviselő „he-
lyesen ismertette az oláh ügyet”. Mivel „a ház nemcsak egy népfajra, ha-
nem általában minden idegen népiségre akarhat elveket megállapítani”, a
zárt ülés külön mégsem tárgyalta meg a románokkal való meg egyezést,
hanem kimondta, hogy általános nemzetiségi törvényt kell alkotni.²² Ennek
megvitatását a következő, július 26-i zárt ülésen kezdték meg.

Mindkét ülésen ismételtlen fölvetődött Drágos János tragikus végű kül-
detése, különösen pedig Hatvani Imre őrnagynak azt keresztező akciójáért
való követtett kormányfelelősség kérdése. Mint a békepárti Hunfalvy föl-
jegyezte, „az abrudbányai veszedelem nagy haragot támasztott Debrecen-
ben, s most Szegeden újra napi kérdéssé lett, mert most már általánosabb
a bizalmatlanság a kormánnyal szemben.” Beöthy is a kormányfelelőséget
feszítve kifejtette, hogy az őrnagy pénzét kezelte, neve a Közleányban
többször szerepelt, így „lehetetlen, hogy az akkori kormánynak... műkö-
déséről tudomása nem lett volna.”²³

A szabadságharc végnapjaiban — amint az ismeretes — döntő kérdés
volt a maradék hadsereg vezetése. A képviselőök többsége Görgey pártján
volt. A július 27-i zárt ülésen éppen Beöthy Ödön intézett kérdést ez ügy-
ben a kormányhoz: „Köz tudomás szerint a vezérek és a kormány közt el-
lenkezés lévén, ki van-e már az egyenlítő? Ő óhajtja, hogy most a sere-
gek egy vezérségre bízassanak.” Az interpellációját követő heves vitában a
hozzászólók többsége — Kubinyi Ferenc, Irinyi József, Csányi László, Ko-
vács Lajos, Nyáry Pál — Görgey fővezérsége mellett, Batthyány Kázmér és
Vukovics Sebő pedig ellene nyilatkozott. Kossuth éppen Görgeynél lévén,
a miniszterelnöknek sikerült előznie a határozathozatalt, de el kellett
ismernie a többség véleményét.²⁴

A képviselőház július 28-i rendes ülésén az állandó igazolási bizottság

július 23-i javaslata alapján igazolta az utolsó időközi választásokon mandátumot szerzett honatyákat, közöttük Beöthy Ödönt is.²⁵ E nevezetes ülés fogadta el heves vita után a nemzetiségi törvényt (1849.VIII. tc.). Beöthy nem szerepelt ugyan a szónokok listáján, mégis joggal feltételezhetjük, hogy korábbi indítványához híven azok között volt, akik elfogadták Európa ezen első, máig példás nemzetiségi törvényét.

Mikor lett Beöthy Ödön népképviselő?

— A Szabadság eredeti tárcája —

Midőn 1885-ben „Biharmergye 1848—49-ben” című munkámat²⁶ megírtam, a dolog természetéből kifolyólag bele kelle szőniem abba Beöthy Ödönnek, Biharvármegye nagy fiának életrajzát is.

Azt, hogy ő a szabadságharc korának végnapjaiban már népképviselő volt, megválasztatván magát a lemondott Szivák Miklós helyébe a B.-újfalui választókerületben: megtudhattam Csengery Antal „Tanulmányok” című művének II-ik kötetéből²⁷ s az egykorúak szóbeli előadásából. De azt, hogy mikor s hogyan választott meg, s hogyan szerepelt mint képviselő, akkor nem tudhattam meg minden kiegészítéssel s utánjárásom dacára; mert e tekintetben sem Biharvármegye általam lelkiismeretesen átkutatott levéltárában nem volt egyetlen okmány sem feltalálható; sem pedig könyvtáram, holott az a szabadságharc irodalmát lehetőleg magában foglalja, ide vonatkozólag egyetlen adatot sem szolgáltatott, hiányozván akkor még abból a „Közlöny”-nek egyetlen egy, a Szegeden július 29-én megjelent 162-ik száma.

Később megszereztem ezt is, s megjelent a „Budapesti Szemle”-nek 1888-ik évi III-ik kötetében Hunfalvy Pálnak a Görgey István „1848—49-ből” című ritka becsű művét ösmertető cikke, tartalmazva a Hunfalvy egykorú naplójának egy érdekes részét is.²⁸ Ebből megösmertem Beöthy Ödön népképviselői működésének egyes részleteit, a „Közlöny” most említett számában közölt országgyűlési tudósításokból pedig azt, hogy Beöthy Ödönt a nemzetgyűlés Szegeden, az 1849. évi júl. 28-án tartott ülésében az ország bizottság július 13-án (23-án!) hozott határozata alapján igazolt népképviselőnek jelenthette ki. Ösmertettem is ezeket a „Hazánk” XI-ik kötetében.²⁹

Azonban ebből sem tudhattam meg, hogy mikor történt s kinek elnöklése alatt folyt le a B.-Újfaluban ezen követválasztás, s az évek egymás után tűnőn le, már-már földadtam minden reményt ennek megtudhatása iránt, midőn a napokban bekopogtatott hozzám Puskár Dávid pusztatoldi földbírtokos úr, s jelezte azt, hogy Karakas Lajos barátom figyelmeztetése folytán keresett föl, átadott nekem s rendelkezésemre bocsátott 6 darab okmányt, melyek a b.-újfalui 1848—49-iki követválasztásokra vonatkoznak.

Átnézve azokat, nem rejthettem el örömem kifejezését, mert ezek teljesen földerítették az eddig homályban volt kérdést.

Az első ezek közül Csengery Imre első aljegyző aláírásával Biharvármegye községeinek követválasztási kerületekbe való beosztását tartalmazó nyomtatvány;

a második a választók összeírására vonatkozó utasítás;

a harmadik a b.-újfalui kerületben összeírt választók sommás listája, e szerint ezen kerületben ekkor 1728 választó volt összeírva és pedig:

Artádon	67.	Nyesta pusztán	2.
Bedón	42.	K. Szántón	28.
Bojton	46.	Sz.—S.-Jánoson	87.
Borson	127.	Sz.-Péterszezen	150.
Bőszörményben	177.	B.-Sz. Mártonban	35.
Csökmön	89.	P. Told pusztán	41.
Csiffi pusztán	3.	B.-Újfaluban	97.
Darvason	55.	Herpály pusztán	3.
Borsód pusztán	1.	Sz.-Kozmá pusztán	1.
Furtán	152.	Andaháza pusztán	1.
M.-Keresztesen	296.	Váncsodon	56.
M.-Péterden	9.	Vekerdén	8
M.-Sasson	86.	Zsákán	46, ³⁰

a negyedik Thurzó János alispánnak Nagyváradon, az 1849. évi május 15-én kelt s Puskár Balázs esküdthöz intézett levele, melyben ezt a képviselőház korenlőke felhívása következtében a Szivák Miklós lemondása folytán a b.-újfalui választókerületben eszközendő választás tárgyában tartandó választm.(ányi) ülésre az 1849. évi május 24-re, mint annak egyik tagját meghívja;

az 5-dik ezen választm.(ányi) ülésnek Weiterschütz János köz.(ponti) választmányi jegyző által aláírt eredeti jegyzőkönyve, mely szerint az azon ülésben részt vett központi választmány tagjai. ú.m. Thurzó János első alispán, mint elnök, Baranyi Károly, Csanády István, Jakab Mihály, Thurzó József, Puskár Balázs, Borsi Sándor, Juhász Gábor, Kalmár János, Balog Péter, Molnár Mihály, Barna István, Bokor Imre, Vincze Imre, Mezőczacsky Gáspár és Weiterschütz János a hivatalos elfoglalhatása miatt nem szereplő Hodossy Miklós szavazatos küldöttségi elnök helyett elnök-ké Puskár Balázst, a szavazatos küldöttség tagjaiul Molnár Mihályt és Kalmán Jánost, jegyzőül pedig Tóth Zsigmondot s ennek akadályoztatása esetén Szilágyi Jánost választották meg, a választás határidője július 17-ik napját tűzték ki, ez azonban csak tolhiba, mert a jegyzőkönyvre a Thurzó alispán által sajátkezűleg rávezetett hátrirat szerint, a mellyel az kiadott Puskár Balázsnak, mint választási elnöknek, a választási határidő a „jövő június 17-ik napjára reggeli 8 órára” tűzettel ki;

s a hatodik Puskár Zsigmondnak Puskár Dávidhoz az 1892. évi március 12-ről P. Toldról intézett levele, mellyel a fentebbieket megküldi nekije, az utóiratban megemlítvén a következőket: „A napló szerint annyi felvilágosítás van: 1849. június 17-én Beöthy Ödön közfelkiáltással képviselővé választott a b.-újfalui választókerületben.”

Önként következik, hogy ezen okmányok közül csupán az ötödik s a hatodik utóirata vonatkozik főleg az eddig nem ösmert azon kérdés megfetére, hogy mikor választott meg Beöthy Ödön a b.-újfalui kerület képviselőjéül? Ezek által ugyanis kétségtelenül megállapítható ténynek tekinthető az, hogy ez 1849. évi június 17-én történt és pedig egyhangúlag s a Puskár Balázs választási elnök elnöklése alatt.

Tehát az eddigi homály föl van világosítva.

Kicsinyes dolognak látszik ugyan ez az akkor összetorlódt, s a haza sorsa fölött döntött nagy események mellett s még kicsinyesebbeknek a többi okmányok által tartalmazott részletek, de a nagy történelem egymásutánját csak is az ilyen apró részletekből lehet egybeállítani és sokszor az ilyen magukban véve kicsinynek látszó részletek világítják meg a nagyobb események rugóit.

Háládatos dolgot végez mindenki, a ki habár a legapróbb részletet is megmenti a történelem részére az elkallódás s a megsemmisülés veszélyétől.

Kit tudja: minő sötétséget világít meg a történelem jövő kutatói előtt?

Mi nekünk, bihariaknak pedig kétszeres szívességet tett ezen okmányok nyilvánosságra hozatala által Puskár Dávid úr, a miért ezennel nyilvánosan is kifejeztem köszönetemet.

Bár nyilvánosságra hozhatók a hatodik okmányban említett napló is, abban is lehetnek még több érdekes részletek.

A rendelkezésemre bocsájtott okmányokat, hogy azok megmaradjanak az utókorra, letéteményeztem Bihar megye régészeti és történeti egyetemenk múzeumába, hova már eljuttattam néhai Szigethy Istvánnak a Beóthy Ödön kimenekülésére vonatkozó s szintén rendelkezésemre bocsájtott naplószerű följegyzéseit is.³¹

Ott vannak azok a legjobb helyen.

Hegyesi Márton

Szabadság, 1892. április 5. (XVII. évf., 85. sz.) 1—2. p. (Tárca)

JEGYZETEK

1. Csengery Antal: *Beóthy Ödön*. Történeti tanulmányok és jellemrajzok (Pest, 1870), II. 27—30.
2. Hegyesi Márton: *Bihar megye 1818—49-ben. Beóthy Ödön arcképevel és életrajzával* (Nagyvárad, 1885).
3. Beóthy Ödön Idős kori, Jersey szigetén Victor Hugo fia által készített fényképét és hamburgi siremlékének képét közölte a Vasárnapi Ujság 1868. évi 26. száma. Bihar vármegye állandó bizottságja 1868. március 18-án elhatározta ugyanhamval hazahoztatást, erre azonban tudunkkal nem került sor. Csupán arcképet festettek meg Barabás Miklóssal 1882-ben. Vö. Hegyesi: i. m. (1885) 38.
4. Hegyesi: i. m. (1885) 15., 29.
5. Uo. 43.
6. Csizmadia Andor: *A magyar választási rendszer 1818—1849-ben (Az első népképviselői választások)* (Bp., 1963) 86—87.
7. Uo. 132—135.
8. Uo. 158.
9. Beér János—Csizmadia Andor: *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés* (Bp., 1954) 45., 685.
10. Uo. 47.
11. Hegyesi: i. m. (1885) 29—32., 60., Hegyesi Márton: *Beóthy Ödön mint képviselő. Hazánk, XI. k. (év nélkül [1889]) 316.*
12. Uo. 49.
13. Beér—Csizmadia: i. m. 149., 405., 848., 851.
14. Hegyesi: i. m. (1885) 32.
15. Pusztán a megválasztás tényét közli Beér—Csizmadia: i. m. 248., 269.; csupán az igazolás dátumát adja meg Adalbert Tóth: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848—1892* (München, 1973) 225.
16. Hegyesi: i. m. (1885) 33.
17. Hegyesi: i. m. (1885) 169.; Hegyesi: i. m. (1889) 316.
18. Hunfalvy Pál: *Idősb Gőrgy István munkája*; 3. közl. Budapesti Szemle, 55. k. (1888) 202—209.
19. Hegyesi: i. m. (1889) 202—209.
20. Beér—Csizmadia: i. m. 551—554.
21. Hunfalvy: i. m. 202—203.
22. Hunfalvy: i. m. 204.; Beér—Csizmadia: i. m. 552—553.
23. Hunfalvy: i. m. 204—206.; Beér—Csizmadia: i. m. 552—554.
24. Hunfalvy: i. m. 207—219. Nem tudni, hogy Beér—Csizmadia: i. m. minden magyarázat nélkül miért teszi át a Gőrgy-vitát a július 25-i zárt ülésre (551.).
25. Beér—Csizmadia: i. m. 446.
26. Vö. 2. j.
27. Vö. 1. j.
28. Vö. 18. j.
29. Vö. 11. j.
30. Bihar vm. közgyűlése 439-1848. jkv. sz. határozatával állapította meg a választókerületi beosztást. Vö. Hajdú-Bihar megyei Levéltár IV. B. 101/a

31. Vö. Hegyesi: i. m. (1885) 33. s. k. I. Beóthy Ödön a Somogy megyei Csurgón lakó szülei meglátogatása ürügyén útlevelet kapott; Szigethy István derecskei iskolagazgatóval, későbbi kecskeméti tanárral Szabadi Balázs álnéven, kocsisként menekült, „pitykés mándli dolmányban, két posztónadrágban, nagy karimájú kalapban s makrappiával, melyeket Orosházán vásárolt számára Szigethy” (33.). Az 1849. szeptember 15-től november 4-ig tartó visontagságos útról Szigethynek az időpontokat és helységeket nevet is feltűnő költséggjegyzékét Hegyesi Márton *Adalék Beóthy Ödön meneküléséhez* címmel közölte a Hazánkban (V. k., 1886., 78—79.).

1979. évi múzeumi hónapunkról

A XVIII. Múzeumi és Műemléki Hónapot a Móricz-centenárium jegyében, gazdag, változatos programmal rendeztük meg, októberben. A műsorban ezúttal is több új, kezdeményezés számba menő rendezvény volt található, de teret kaptak a „hagyományos” műsorszámok is, mint amilyen például a valóban hagyományossá vált Bocskai-megemlékezések voltak október 15-én, az álmosdi csata évfordulójára, megyénk és Szerencs minden Bocskai-émlékművének megkoszorúzásával. A múzeumi hónapoz az ideit is tartalmaz, az ismeretterjesztés szempontjából is jelentős műsorfüzet-meghívó készült.

A múzeumi hónap fontosabb kiállításai a következők voltak: okt. 1-én Balmazújvároson *Mata János fametszetei* (megnyitotta: Cs. Tábori Hajnalka); okt. 2-án Debrecenben *Gyermekek és családbrázolások a képzőművészetben* (megnyitotta: Sz. Kürti Katalin); okt. 7-én Balmazújvároson *Kántor Sándor fajekas népművészkészítési kiállítása* (megnyitotta: dr. Varga Gyula); okt. 8. Hajdúböszörményben *Szilágyi Imre grafikusművész kiállítása* (megnyitotta: dr. Dankó Imre); okt. 18. Berettyóújfaluban *Ötvenes a Bihari Múzeum* (megnyitotta: dr. Dankó Imre); okt. 29. Debrecenben *Vizeink, rétegeink, erdeink élővilágából* (megnyitotta: dr. Lovas Márton).

A múzeumi hónap kimagasló, voltaképpen az egész rendezvény-sorozatot is megnyitó kiállítás a Déri Múzeumban nyílt meg, okt. 7-én, a *Móricz és Debrecen* című emlékkiállítás. A nagyszabású kiállítást *Vilangó István*, a Kulturális Minisztérium főosztályvezetője nyitotta meg.

A múzeumi hónap során fokozott intenzitással folyt három köznevelődési sorozatunk; a *Vendégeink*, a *Múzeumi muzsika* és a *Múzeumi mozi*.

A múzeumi hónap módját adott több fontos honismereti, helytörténeti tanácskozás, anélkül megtartására is. Okt. 3-án, a Bihari Múzeumban találkozó volt a Barátunk a múzeum, a III. megyei honismereti úttörőtábor résztvevői, valamint a berettyóújfalusi járási úttörőcsoport vezetői részére. Okt. 4-én, ugyancsak Berettyóújfaluban műemléki tanácskozás volt a herpályi (monostori) apátság idegenforgalmi és művelődési hasznosításáról. Okt. 11-én a Déri Múzeumban tartotta az Országos Numizmatikus Társulat ülését a Tanácsköztársaság kikiáltásának 60. évfordulója emlékére. Okt. 22-én tartottuk, a Déri Múzeumban, a megyei és városi honismereti-helytörténeti szakkörvezetők konzultatív délutánját (dr. Gazdag István, dr. Dankó Imre, Cs. Tábori Hajnalka). Okt. 25-én Hajdúszoboszlón, a Bocskai István Múzeum honismereti-helytörténeti délutánt rendezett (dr. Tóth Béla, dr. Módy György, Cs. Tábori Hajnalka, dr. Dankó Imre).

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumi Szervezet különböző rendezvényein, beleértve a múzeumi hónap alatt nyitva tartó állandó és időszakos kiállítások látogatóit is, közel 80 000-en vettek részt.

RÉGI SZECSKAVÁGÓ ESZKÖZÖK

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

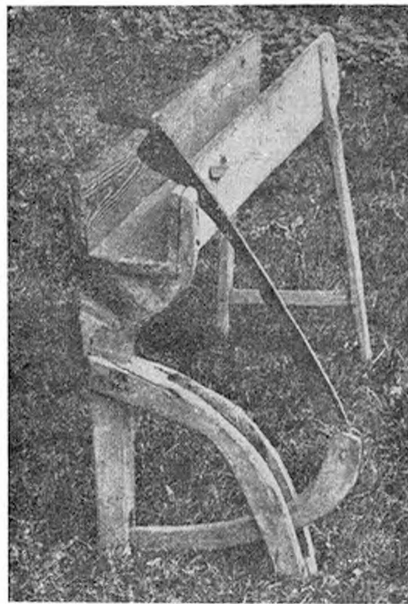
Az apróra vágott szalma, széna, kóró, közkeletű nevén *szezska*, évszázadok óta honos a magyar állattartó gazdálkodásban. Ennek ellenére kevéssé ismeretesek a szezskaavágás módjai és munkaeszközei. Múzeumaik néprajzi gyűjteményeiből is többnyire hiányoznak az istállózó állattartás fejlődését dokumentáló tárgyak, amelyeket ma már egyre nehezebben lehet felkutatni és begyűjteni. Ezek közé tartoznak a szezskaavágás eszközei is.

A *szezska* szó első előfordulása 1587-ből ismeretes. Számos szláv nyelvben használatos ez a szó a magyarral egyező hangalakban (orosz, szlovák, szerb-horvát). Ezért nem állapítható meg a magyar szó közelebbi forrása sem,¹ bár a tárgy történet nyomán feltehető, hogy a nyugati szláv nyelvekből származik. A szótörténeti adalékok ebben az esetben is igen fontosak az anyagi kultúra néprajzi kutatása és a gazdaságtörténet számára, de nem adnak felvilágosítást a szezskaavágás eszközeiről, az eszközök és munkamódok elterjedésének folyamatáról. Pedig ezt az évszázadokon át tartó folyamatot térben és időben, illetve üzemfermak szerint is differenciáltan kell feltárni a kutatásnak ahhoz, hogy megalapozott ítéletet lehessen mondani a magyar istállózó állattartás állapotáról egy-egy megadott korszakra vonatkozóan.

A szezskaavágás kezdetleges módjai helyenként napjainkig fennmaradtak a paraszti gyakorlatban. Újbarson (Nový Tekov) századunk első évtizedeiben voltak már különféle szezskaavágó berendezések is, de a szegényebek még akkor is baltával, fejszével aprították fel a takarmányozásra szánt, kis zsúpokba kötött szalmát. Magyarvistán (Viştea), Kalotaszeg egyik falujában, a zsúpba kötött *kocsánt* (= kukoricakóró) fejszével vágják el két-három helyen, úgy dobják a marhák jászlába éjszakára. Gyimesközéplokon (Lunca de Jos) a *csutakra* (favágó tőke) fektették a szalmazsúpot, és fejszével aprították fel. Az első világháborútól 1971-ig terjedő időszakban mindössze két gazdának volt szezskaavágó gépe a községben. Gajcsánán (Găiceana), a moldvai magyarok egyik jellegzetes falujában az 1930-as évek végén mindössze egy gazdának volt szezskaavágója.²

A szezskaavágás másik kezdetleges eljárását *Hofer* Tamás ismertette a Kis-Kárpátok és a Morva folyó között elterülő Búrmező szlovák parasztagazdaságaiból. Ott a zsúpot „inkább térdük közé fogott kaszapengén” vágják fel szezska. Szezskaavágót csak kevesen használtak.³ Ezzel a szezskaavágó módszerrel, ha nem is rendszeresen, élhettek a magyar parasztok is, de egyelőre nincsenek rá pozitív adataink.

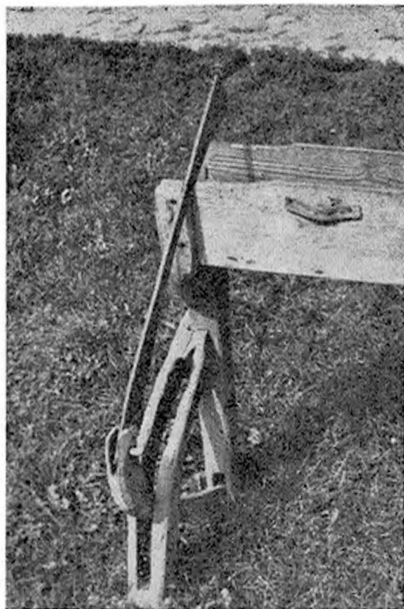
A szezskaavágás legfontosabb munkaeszköze évszázadokon át egy egyszerű gép volt, ami először az uradalmi majorságokban tűnt fel, és onnan terjedt tovább. Két lényeges alkotóeleme volt: egy vízszintes nyugvó, két végén nyitott vályú és egy kasza, amit a vályú egyik nyílásához, arra merőlegesen helyeztek el. Az egész alkotmányt lábakra, állványra helyezték, a kaszát egyik végén (a fülénél) fából készült fogóval látták el, másik vé-

Kaszás szezskaavágó, Rabka, Krakkői vajdaság, Lengyelország.
Paládi-Kovács A. felv., 1969.

gét (a hegyét) pedig egy föl-le mozgatható karba rögzítették. Ez a vertikálisan mozgásba hozható, két tagból álló kar két rögzítési pontján csuklós mozgást végzett munka közben. Alsó, fából készült tagja oldalirányban nem mozdulhatott el. Kényszerpályáját az állványzat egyik lábának hosszanti nyílása szabta meg, amibe még az összerelés alkalmával helyezték el (1—2. kép). Ez a szellemes, ugyanakkor könnyen előállítható masina úgy működött, hogy a szalmazsúpot a vízszintes vályúba fektették, és a kívánt helyre csúsztatták. Ezt követően a kaszát fölemelték, majd lefelé nyomták. Közben testük súlyával is ránehéztek. Gyakran lábukkal az alsó, fából készült karra léptek, és súlyukkal húzták a kaszát lefelé. Amikor a zsúpot elmetstették, ismét közelebb csúsztatták a kaszához pár centiméterrel. Rendszerint ketten végezték a szezskaavágás munkáját. Mivel a munkában a lábuk is szerephez jutott, egyes vidékeken *rugdalós szezskaavágónak* nevezték ezt a berendezést.

Minthogy a bemutatott kaszás szezskaavágó széles körben használatos német, cseh, morva és lengyel területen,⁴ s a múlt század derekán még az angol—amerikai mezőgazdasági gépeket, újításokat propagáló német agronómiai szakirodalom is foglalkozott vele,⁵ számolni lehetett 18—19. századi

Kaszás szecskavágó részlete. Rabka, Krakkói vajdaság, Lengyelország. Paládi-Kovács A. felv., 1969.

keletkezésével. Kézenfekvő volt az is, hogy nyugati szláv és német közvetítéssel került magyar földre. Ezzel szemben azonban azt látjuk, hogy ez a szerkezet lényegét tekintve már a 17. század közepén is létezett. A találmány, az újítás jóval régebbi, mint először gondoltuk. Fogaras vár 1656-ban felvett inventáriuma az istállókról szólva megjegyzi: „... az eddigben egy kasza nélkül való satzka metelő lada.”¹⁶ Ugyanakkor feltűnt már ez a masina kisebb birtokok, udvarházak inventáriumában is. Mezőszengyelen az udvarház gabonásházáról 1656-ban készült leírásban olvasható: „Szecskavágó lada kaszástól 1.”¹⁷ Háromszékből több 18–19. századi adat ismeretes Cs. Bogáts Dénes kutatásai nyomán. Például 1740-ben említik: „Szatska vágó Lada kaszájával edgyütt nro 1.”¹⁸ Ugyancsak Háromszékben 1795-ben említene „Egy Szatska vágó”-t melynek formája nem ismeretes, 1840-ben „a polyva tartoba egy Szatska vágó készületivel 25 f”, tehát értékét is megadják. Ugyancsak 1840-ben „egy Szatska vágó kasza eladatott 50 xr”, és említene egy „Szacska vágó darab vas”-at.⁹

A lada-kaszás szecskavágó 20. század eleji elterjedtségét a paraszti állattartásban jól nyomon lehet kísérni néprajzi adatgyűjtéssel. Néprajzi publikációk már eddig is több vidékről említették, főleg a Dunántúli

(Szentgál, Nemespátró, Várong stb.). Ismeretes volt Monor vidékén, Átányban, Filkeházán (abaúji Hegyköz), tehát a nyelvterület középső harmadában is. Erdélyi elterjedése a paraszti gazdaságokban kevésbé ismert. Biztosan tudjuk, hogy használták a Székelyföld egyes részein, például Ditrón (Ditrău). Fontos feladat lenne a tárgy elterjedtségének bővebben adatolt meghatározása.

A szecskavágás kezdetben szakértelmet kívánó munka volt, amire fokozatosan kellett megtanítani az új masinákkal ismerkedő parasztokat. Somogy megye uradalmi majorjaiban (Széchenyi-uradalom) gazdaságai 1810 táján nagyon káposák voltak a szecskavágáshoz értő szuloki svábok.¹⁰ Monor vidékén (Pest megye) az 1870-es évek elején csináltak először szecskát. Az ottani falvakban azonban csak egy-két embernek volt kezdetleges, kézzel-lábbal működtetett, ún. *gyalogcseszavágója*, s ezek az emberek kétről kertre jártak masinájukkal szecskázni.¹¹

A szecskavágó berendezések terjedési folyamatát érzékelteti Berencs (Branc) Nyitra vidéki falu esete. Adatközlőim — szegényebb emberek — 1939-ben vettek szecskázó kaszát, és maguk csináltak hozzá *német ladá*t. Viszont a nagyobb gazdák az 1910-es években felhagytak a „német lada”-nak nevezett kaszás szecskavágó használatával, mert áttértek a lovas járgánnyal működtetett gépekre. A nagygazdáknak a 19. században élt elődei viszont a kézi erővel működő szecskavágót használták.¹² Itt kell megemlítenünk, hogy a Zobor-vidék falvaiban, így például Menyhén (Podhorany), Kolonyban (Kolinany) a kaszás szecskavágót *tót ladá*knak nevezik.¹³ Ezek az elnevezések nyilvánvalóan az egyszerűbb szecskavágó masinák terjesztőire utalnak, akik egykor talán bér munkában végeztek szecskametszést a Nyitra megyei magyar falvakban.

Nincs terünk a fejlettebb, bonyolultabb, gyárakban készült berendezések megjelenésének és terjedésének vázlatos bemutatására sem. Annnyit azért meg kell jegyezni, hogy a lovas járgány a századforduló táján igen gyorsan terjedt egyes vidékek (pl. a Kisalföld) gazdag paraszti üzeimében. Szórványos adatok arra figyelmeztetnek bennünket, hogy hasonló szerkezetek már a múlt században is üzemeltek. Tálasi István írja, hogy Kiskunhalason 1823-ban gondoskodtak először „szetska metsző malom”-ról.¹⁴ Sajnos, a berendezés formája nem ismeretes.

A fejlettebb, gyárilag előállított szecskavágó gépeket a 19. század első felében Bécsből vagy még távolabbról hozták a magyar nagybirtokosok. Az uradalmi gazdálkodásban a 19. század közepén mindenesetre már igen széles körben használatosak voltak az újfajta szecskavágó gépek.¹⁵ Kívánatos lenne ezeket a munkaeszközöket, a kezdetleges, illetve a fejlődés állomásait dokumentáló munkagépeket a múzeumokba begyűjteni.

JEGYZETEK

1. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. III. (főszerk. Benkő Loránd), Budapest, 1975. 690–91.
2. Saját gyűjtés, illetve kérdőívemre beküldött válaszok. Adatközlő: András János, 1898. — Molnár Imre, 1898. — Tamás Imre, 1902. A gajesáni adatokat Zentai János becsátotta rendelkezésemre.
3. Hofer Tamás: Csűrők és istállók a falun kívül. Ethnographia, LXVIII. (1957) 400.
4. Bauernkultur in Mecklenburg. I. Das Arbeitsgerät. Schwerin, é. n. Abb. 11–13. — *Mozyński*, K.: Kultura ludowa Wielkopolski, L. Kraków, 1929. Warszawa 1967. 121. — Kultura ludowa Wielkopolski, I. (Red. Burszka, J.), Poznań, 1960. 264. — *Falkouski*, J.: Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Lwów, 1937. 55.
5. *Hamm*, W.: Die landwirtschaftlichen Geräte und Maschinen Englands. Braunschweig, 1856. 803.
6. *Prodan*, D.: Urbariile sarii Făgăraşului. II. Bucureşti, 1976. 152.
7. *B. Nagy* Margit: Várak, kastélyok, udvarházak... Bukarest, 1973. 122. Erre az adatra *Filip* Antal figyelmeztetett. Szívességgel e helyen is megköszönöm.

8. Cs. Bogáts-Dénes: Háromszéki oklevél-szójegyzék. Kolozsvár, 1943. 133.
 9. Uo. 133.
 10. T. Mérey Klára: Somogy megye mezőgazdasága, 1790–1848. Kaposvár, 1962. 33.
 11. Borzsák Endre: A régi istállók és a jószág takarmányozása Pest megye északi felében. Néprajzi Értesítő, XXVIII. (1936) 54.
 12. Sajtó gyűjtés 1972-ben. Adatközlő: Gulka László, 1897. — Sima Ferenc, 1917.
 13. Sajtó gyűjtés 1972-ben. Adatközlő: Fülöp Vince, Koritár Endre.
 14. Tálati István: A Kiskunság népi állattartása. Budapest, 1936. 183.
 15. Varga Gyula: A parasztgazdaság munkaeszközei. — A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1648–1914. (szerk. Szabó István). I. Budapest, 1965. 299.

*Egy érdekes képzőművészeti
és egy népművészeti kiállításról*

November 29-én nyílt meg Nyíregyházán, a Jósza András Múzeumban, a Móricz Zsigmond centenárius ünnepségek záró rendezvényeként a *Móricz Zsigmond képzőművészeti emlékkiállítás*. A kiállítás anyaga pályázatra benyújtott művekből tevődött össze. Pályadíjat nyertek: I. díjat Józsa János; II. díjat megosztva *Hondromatidisz Rigász* és *Lakatos József*; III. díjat megosztva *Berecz András* és *Pál Gyula*. A kiállításon a díjazott művészekon kívül még a következők szerepeltek: Horváth János, Huszár István, Kádas István, Kerülő Ferenc, Maghy Zoltán.

December 11-én, Debrecenben, a BIOGAL Gyógyszergyárban nyílt meg a *BIOGAL népművészeti szakkörének kiállítása*. A kiállítás főleg himzésekben állt. A gyönyörű anyagot bemutató, magas szintű szakmaisággal készült darabokból álló kiállítást dr. Varga Gyula nyitotta meg.

*Nagy érdeklődést kiváltott külföldi kiállítások
Hajdú-Biharban, Debrecenben*

Július 13-án Kodolányi János, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese nyitotta meg, a Déri Múzeumban, a Kulturális Kapcsolatok Intézete, a Néprajzi Múzeum és a Déri Múzeum közös rendezésében bemutatott *Nagypáink idején (Vidéki élet Dániában 1880–1925)* című kiállítást. Júl. 12-én, a Hajdú-Bihar megyei Tanács és a Kölcsey Ferenc megyei városi Művelődési Központ közös rendezésében nyílt meg *Szilinjärvi finn város fotó- és népművészete* című kiállítás. A kiállítást Pentti Hakulinen, Siilinjärvi polgármestere nyitotta meg. Aug. 3-án nyílt meg Hajdúböszörményben a *XVI. Hajdúböszörményi Nemzetközi Művésztelep záró kiállítása*. Aug. 12-én nyílt meg, Debrecenben, a *VI. Nemzetközi Gyermekrajz-kiállítás*.

REMÉNYIK SÁNDOR PÁLYAFORDULATA

IMRE LÁSZLÓ

Reményik Sándort a kortársi méltatás nemzet és természet, szülőföld és istenhit változatlan ihletében alkotó lírikusként jellemezte.¹ Az a jelentékeny eszmei gazdagodás, amely a 20-as évektől figyelhető meg nála, mindmáig nem részesült kellő figyelemben. Nem is csoda, hiszen csak az utóbbi években láttak napvilágot azok a marxista Reményik-értékelések (többnyire összefoglaló munkákban, ezért rendkívül tömör, szinte csak jelzőszerű megfogalmazásban), amelyek árnyaltabb jellemzésére törekedtek. Nemescsak az vált így módon világossá, hogy Reményik élete végén szembefordult a nagyhatalmi törekvésekkel, hanem az is, hogy ez a „szembefordulás korántsem törés Reményik világnézeti és költői fejlődésében, hanem ellenkezőleg, végső és logikus kifejezése aszketikusan etikus életének és költői magatartásának, mely az egyszerű szépség védelmében lépve fel, a kisemberek életének nemesebb tartalmait védelmezte.”² Egy másik áttekintés utal arra, hogy bár „erős, ihlető nemzeti érzését végig nacionalista felhangok kísérik, de az idők múltával egyre inkább magáévá tette a transzilvánizmusnak az együtt élő népek békés megegyését hirdető tanítását. Élete utolsó éveiben ez a humánus, pacifista szemlélet váltja ki belőle a magyar uralkodó osztályok agresszív magatartásának kritikáját és a megbékélés őszinte óhaját a román és a magyar nép között.”³

Hasonló módon értelmezi Reményik pályafordulatait az újabb romániai magyar irodalomtörténet-írás is. Sóni Pál például irodalomtörténetének *A hazai román és magyar antifasiszta írók fegyverbarátsága* című fejezetében emlékezik meg az *Egészen* utolsó ciklusának, a *Korszerűtlen vers*-eknek antifasiszta, a népek barátságát igenlő hangjairól.⁴ Legutóbb *Az Erdélyi Helikon költői* című antológia közölte több mint harminc versét, és a bevezető tanulmányban Szemlér Ferenc írta utolsó évtizedéről: „Az emberiség vezető eszméjeként felfogott humánizmus ért sérelmek buzdítják megnyilatkozásra az uralkodó osztályok háborús törekvése ellen. Ez ad néhány versének jól kielemezhető antifasiszta színezetét. Ez ösztönzi arra, hogy a népek általános békéjén kívül még különleges hangsúllyal is hirdesse a magyar és román nép közeledésének, megbékélésének és együttműködésének feladatát. Noha kezdeti nacionalizmusának ködeit egyes elszórt versei mögött fel-felemlenek, a fő irányulás az évek folyamán mindinkább a leisztult emberség követelményei szerint alakul.”⁵

Hitelesek és véglegesek az imént idézett ítéletek, mégis bővebb kifejtést, bizonyítást és részletezést igényelnek. Lehet és kell szólni Reményik Sándor költészetéről, hiszen a halála óta eltelt három és fél évtized biztosítja azt a szükséges távlatot, melyből objektív méltatására mód nyílik. Nincs arra szükség, hogy tagadjuk vagy akár mentegessük életművének nacionalista tendenciáit, világnézetének forradalomellenes, konzervatív, idealista elemei is nyilvánvalóak. De hiba volna, ha azoknak a két világháború közötti magyarországi politikai törekvéseknek az alapján ítélnék

meg, amelyek nevét a zászlójukra tűzték, és ünnepelték, s ezzel egy szersmind meghamisították, leegyszerűsítették. A harmincas-negyvenes évek magyar humanista, antifasiszta költészete lenne szegényebb, ha végleg elfeledkeznenk Reményik utolsó korszakáról a korábban álnéven írt költemények miatt. A két világháború közötti romániai magyar irodalom kufatói egyébként sem kerülhetik meg majd irodalomszervezői, szerkesztői tevékenységének feltárását. Az ő költészetének művészi és eszmei értéke nélkül hiányos volna a romániai magyar líra fejlődésének képe.

Ezúttal a *Korszerűtlen versekhez* vezető utat nyomozzuk, azok előzményeit keressük, s dokumentálni igyekszünk, hogy azok valóban logikusan következnek Reményik egész életművéből.

1.

Első verseskötetében (*Fagyöngyök, 1918*) mélabús, kultrúelményeken nevelkedett lírikusként áll előtűnk: „Nekünk az fáj, amire orvosság nincs” (*Vajda János szelleméhez*). Humanizmusa visszaborzad mindattól, amit durvának, embertelennek lát, legyen az háború vagy forradalom. „Elátkozott lélek” gyanánt éli át arvaságát:

Az én iránytűm, jaj, átkozott szerszám,

Bús ívbe leng, bomlottan körbereszket. (*Találkozások*)

Az emberközösség távoli és idegen az ő számára, riasztja „az elkoptatott, a folytonos, túlságos és lélektelen használatól elfakult” hazafias költészet,⁶ a századelő nép-nemzeti epigonizmusa harsogó magyarkodása. Nem tud, talán nem is akar csatlakozni senkihez és semmihez, visszavonult, magányosan, kétségek között él. (1917-ből való jellemző vallomása: „mint kb. minden téren, a vallásos és nem vallásos világnézet kérdéseiben is, két szék közt a pad alatt maradtam”.⁷) A magány, a hétköznapi, a szenvedések elől egyetlen menedéke a költészet (*Művészet, Forma*), amelyre sajátos elszántsággal tekint:

Engem a mélybe készít egy balga vágy,
A mélybe vonz egy örült akarat,
Kutatni az óshínár rémait.

Tetten érhető itt a parnasszistikák hatása is („Hadd dolgozzam selyemmel, vert arannyal”), de utat tör magának a kollektivum utáni áhítozás is: „Tudjam, mögöttem százak, ezek állnak, / Némák, akiknek én vagyok a nyelve”(Imádság). Így jut el önfeladókészítésig, a használni akarás parancsáig:

Akarom, fontos ne legyek magamnak.
A végtelen talban legyek egy téglá,
-Lépeső, min felhalad valaki más... (*Akarom*)

A világháború borzalmait megrettentik, de ezúttal sem elemez, nem az okokat keresi: „Nem kérem számon a kiontott vért, / A célok magyar célok voltak-e...” Újabb kötetében, a *Csak így* címűben (1920), a *Vadvizek zúgásában* (1921) is az élettől való visszariadást, egyfajta sterilitást urallokkodik:

Alszik, tán rólad álmodik,
Lovag, van bátorságod itt
Álmához mérni rongy-magad?
Az Élet vagy, te átkozott,
A bűnt, a bajt, a jajt hozod
S kezdedhez szenny tapad. (*Csiperközsze*)

E „fájvirág”-költészet szomszédságában, ennek darabjaival egy időben születnek 1918 és 1921 között a Végvári-versek. (Ezeket az álnéven írt verseit Reményik később sem ismerte el hivatalosan a magáénak, így 41-es gyűjteményes kötetéből is kihagyta őket.) A Végvári-talány Reményik szinte minden elemzőjének fejtevést okozott. „A Végvári-versekben a fájdalom élménye egy passzív, filozófáló lélek mélyéből szinte megmagyarázhatatlanul aktív, Petőfiere emlékeztető hangokat hozott fel.”⁸ A Romániához került Erdélyben új, alkatától némileg idegen feladat vár rá. A *Nyugati bálmulója* és tanítványa szembefordul a apolitikus, öncélú formaművészzel, amelyet immár felelőtlenségnek, a kisebbségi sorsba szorultak iránti közömbösségnek ítélt (*Némely pesti poétának*).

A szerep és hangneme váltása azzal magyarázható, hogy ő, aki magányosan és szerencsétlenül látta magát, most a királyi Románia nacionalista légkörében magára hagyottnak és reményt vesztettnek érzi az erdélyi magyarságot, ily módon tehát korábbi egyéni keserűségét egy népcsoport kétségbeesésének kifejezésére tartja alkalmasnak:

Ami viasz volt bennem: most arca;
Ami tompaság: most borotvaé!... (*Nyugodt vagyok*)

Babits pontosan látta az átalakulás okát: „A magányos költőhöz talán közelebb van a haza, mint máshoz; minden emberi dolgok közül ez van legközelebb... Kiseb családjá, szűkebb otthona nincsen, mint a haza. Ez a haza — Erdély — Reményik számára valóban az otthon, egy nagy otthon, melyből alig mozdult el életében...”⁹ A kollektív megalázottságot szövegezte meg dühvel és keserűen (*Ne jöjjön tavasz, Mindent felirunk, Ave victor, A hadbírósg épülete előtt*). Mások összetartásra ösztönöz, hogy „simuljunk össze, magyarok” (*Erdély magyarjainhoz*). A Végvári-versek politikai koncepciója konzervatív: Tisza István a politikai eszménye, értetlenül, sőt ellenszenvvel fogadja a magyarországi forradalmakat — igaz, nagyon keveset tudhat róluk.

Leegyszerűsítő és téves volna mégis a Végvári-versekben póré sovánisza tisztázni látni, hiszen bizonyos áttételesség van bennük. Ligeti Ernő írja, hogy a Végvári-versek jogilag a királyi Romániában nem is voltak üldözhetőek: „Az ellenállásra szánt és ítélezhető motívumok nem voltak megfoghatók, csak etikumból érződött ki a felelősségre vonás nyugtalansága.”¹⁰ Másrészt nem szabad egyetlen kiváltó oknak tartani az imperiumváltozást. *A Haza, Szabadság* című vers például utal a nagy, robbanásszerű élmény előzményére:

Sima, fényes tükörlap volt e szó,
Az arcot, mely ráhajlott, tükrözé,
Azt hittem: lelketlen maga a tó,
Ahnyai lelketlen arc hajlott fölé.

A monarchia üres, frázisos hazafisága után az első nagy válságot a világháború idézte elő Reményiknél:

Aztán jött a négy ítéletes év.
Hegyekre szállt a vér ócéánja,
S annyi magyar halálos, bús mértégt
Szívem e két szóban nem találta.

A *Magányos cipruságban*, Tisza István kapcsán, egy „szörnyű korszak minden bűnei”-ről beszél. Hazát, közösséget tehát először a kisebbségi létben találhatott a költő.

A mártírhalált is vállaló gesztus (*A máglya tetején*) ily módon nem kizárólag úgy értékelhető, mint a romániai magyarság számára használ-

hatalatlan és elfogadhatatlan program, hanem úgy is, mint egy egzaltációra hajlamos lírikus megnyilvánulása, aki a szenvedést olyan gyászruhához hasonlítja, amitől „nem lehet másképp szabadulni, mint ha elviseli az ember, amíg foszlányokba nem szakad”.¹¹ Reményik tehát egyénivé formálja egy közösség vélt vagy valódi érzéseit, és (Sárközi György szerint) éppen ezért emelkednek ki költeményei a búsmagyar, irredenta vezércikkversek tömegéből: „az elveszett hazáé egyéni élmény lett, a letiporság érzése egyéni fájdalom, a politikai harag egyéni vergődés és lázadás”.¹² A társtalantul kallódó polgár közösségi feladatára talál, ettől kezdve úgy érzi, hogy legfőbb feladata a nemzeti ügy szolgálata:¹³

Legyen az erdő akármily setét,
Csak el ne engedjük egymás kezét,
Kitett, anyátlan árvak: magyarok. (Nehéz homályban)

A magányos szenvedések poétája egy közösséget vélt legjobb szolgálatát vállalja, hitet tesz szülőföldjé és az erdélyi magyarság mellett (*Mindhalálig, Anteus*).

3.

A Horthy-Magyarországon ünnepeket, sőt túlértékelt Végvári-versek zajos sikere nem téveszti meg a költőt. Szerencsére éber, tárgyilagosan figyeli önmagát. Ezért tud megintulni. Ahogy Németh László megállapította: „Reményik több volt, mint programlírikus. Az érdemen felül hullott babér záporában megemlékezett önmagáról, s redukálva a közélet költőjének hangos pózát, önmagát kezdte magyarázni... Ez a megmagyarozott Reményik sokkal emberibb, mint a szirt-Reményik...¹⁴ Ennek igazságát Reményik ars poeticaszerű elmélkedésével, költészetről írott könyvével is igazolhatja.¹⁵ Itt fejt ki azt, hogy a nagy öröm vagy fájdalom csak bizonyos lehiggadás, leszűrődés után nyerheti el a poétikus formáját, csak a finom, illanékony hangulatiság képes igazi verseket teremni, és nem a dühös felizgulás. A harcosságra és az agitálásba, a gyűlölködés és bosszúvágy megénekelésébe maga Végvári is beleszömrött:

Jó volna már a márciusi földbe
Elásni mélyen minden fegyverem,
S az avar alól kizsendülő fűre
Letenni fáradt, zavaros fejem. (Jó volna már...)

Tehát már a Végvári-ciklusban adva van a két évtized múltán Babitstól oly szépen jellemzett metamorfózis feltétele: „Egy halk, magányos, egyéni töprengésekben élő, inkább elmélkedő és szemlélődő, mint szenvedélyes vagy szónoki hajlamú ember szeméi néznek ránk”.¹⁶ Oda, természetesen, már nem térhet vissza, ahonnan elindult, mert az első világháború óta jól tudja, hogy „a költő lelkének tengerszeme nagy óceánok, nagy emberközösségek lelkét tükrözi vissza”.¹⁷ Csak hogy a meddő közömböség mellett megismerte immár az olcsó népszerűség, a politikai kihasználhatóság és lejárathatóság veszélyeit is: „Aki elszakad a közösségek lelkétől, az a maga sivár gögénének és esztelen, önimádó egyéniségkultúrájának múmiájává sorvad — aki pedig feláldozza önmagát a közösségek lelkének, az egyéniségtelen báb lesz, a tömegek dróton rángatott paprikajancsija”.¹⁸ A húsás évek elejétől haláláig egyik fő dilemmája most már az, hogy „folyton a közösség szenvedéseinek tolmácsolására kényszerül, bár magánosságra született, s individualista lelki alkata állandóan bírközik a kor kollektív igényével”.¹⁹

A húsás évek végétől a közösséggel valami áttételesebb kapcsolatra törekszik: társtalansága, boldogtalansága finom, szinte éteri kapcsolatokat

teremt közte és a többi ember között, eltérően a Végvári-versek direkt politikumától:

Ez így rendeltetett:
Hogy ne lehessen soha senkié,
Es ne lehessen enyém senki se.
Es legyek mégis a mindenkié,
Es legyen enyém az egész világ.
O árságággá szűkült végtelen,
O végtelenné tágult árságát! (Predesztináció)

Ezért mélyesen igaz Tavasz Sándornak Reményik halálakor írt gondolata: „Nem volt soha közéleti ember; nem vett részt semmiféle társadalmi vagy kulturális küzdelemben, nem állott az élen semmiféle akciónak; de még az élharcosok közé sem tartozott, magányos életű aszkéta volt, s mégis ő vívta közöttünk a legészakabb küzdelmet”.²⁰

Vannak még ekkor is a forradalommal, a baloldali mozgalmakkal szemben ellenséges megnyilatkozásai (*New York-i levéltöredék, Beszélgetés Beethovennel*), de vezérszólamái a Végvári-versek előtti korszakának művészi törekvéseihez való visszatérés válik:

Hegedű sír, magányos hegedű,
A roppant csillag-kupola alatt.
Oly kristálytisza üveghangokon
Jajdul a végtelenbe valaki,
Úgy ostromol Istent és éjszakát,
Hogy lehetetlen meg nem hallani. (Hegedű sír)

Fogvacogva ismeri be, hogy „lelke őrösségei” csak költészete töltheti ki (*Csendes fohász a műszárhoz*), rügyfakadásszerű, spontán dalolásra vágyik, hiszen eddig szüntelenül a kötelességteljesítés, a szolgálat lebegett szeme előtt:

Csak pusztá kézzel földet hasogattam,
Csak szobrot véstem, sírkövet faragtam. (Pacsirta)

A költő álmát tekinti az egyetlen tettnek, miközben jobbról-balról a riadókat fűjják:

O forradalmák, ellenforradalmak,
Diktatúrák és rohamcsapatok,
S ti lobogók, vörösek vagy fehérek:
En rátok olyan idegenül nézek. (Az egyetlen tett)

A pálya végén írott, megbékélést ígélő versek előzményei már ekkor megtalálhatók, de a Lucian Blagához írott költemény tanúsága szerint még túl sok benne a keserűség, a vád, a panasz ahhoz, hogy őszinte barátsággal közeledjen a román néphez (*A kinyújtott és visszahúzott kéz*). Az 1933-as *Új Corday Sarolta* ma a fegyverkezés, nacionalista imperialista hatalmak fenyegetését, kíméletlenségét érzékeli:

Te tudod, Istenem,
Nincs bennem semmi más:
A béke reszkető nagy vágya van.
Féltem magam,
Gyógyuló kicsi féreg magamat...
Es népemét, és az emberiséget.
Féltem a milliónyi árva férget.

A szanatórium-i féregirtás látványából kiindulva sorjáznak félelmei:

Egy sötét arcot látok valahol.
Retortákra hajol,
Boszorkányfüstje zordul sístereg.
En látom ezt a sötét alakot...
Rontás helyett teremthetne nagyot.
De meggyalázta, megszeplősítette
Es megmérgezte a Gondolatot.

Ebben a költeményben már az utolsó évek Reményik Sándora áll előttünk, aki magas erkölcsiségéből következő megújulási készséggel áll helyt az egyre fenyegetőbb időkben.

GYEPIBÁL DERECSKÉN

P. SZALAY EMÓKE

JEGYZETEK

1. Jancsó Elemér: Reményik Sándor élete és költészete, Kolozsvár, 1942.
2. Magyar Irodalmi lexikon, Budapest, 1965.
3. A magyar irodalom története 1919-től napjainkig. Szerkesztette Szabolcsi Miklós, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
4. Sónyi Pál: A romániai magyar irodalom története, Bukarest, 1969. 98. l.
5. Erdélyi Helikon költői, Kritérium, Bukarest, 1973.
6. Reményik Sándor: Gondolatok a költészetről, Arad, 1926.
7. Makkai Sándor: Reményik Sándor leveleiből, Erdélyi Helikon, 1941. 12. szám, 771. l.
8. Sáfár Györgyi: Reményik Sándor sorsváltó magánya, 1942. (Különnyomat a Délvidéki Szemle 1942. évi 9. számából.)
9. Babits Mihály: Az erdélyi költő, Nyugat, 1940. 391. l.
10. Ligeti Ernő: Súly alatt a páma, Kolozsvár é. n. 47. l.
11. Makkai Sándor: i. m. 774. l.
12. Sárközi György: Szemben az örökméccsel (Reményik Sándor versei), Nyugat, 1930. 66. l.
13. Karácsony Benő: Reményik Sándor fenyője, Erdélyi Helikon, 1941. 12. 811. l.
14. Németh László: Reményik Sándor, Protestáns Szemle, 1927. 444. l.
15. Reményik: Gondolatok ...
16. Babits: uo. 388. l.
17. Reményik: Gondolatok ... 27. l.
18. Uo. 29. l.
19. Juhász Géza: Reményik Sándor, Napkelet, 1930. XV. 188. l.
20. Tavasz Sándor: Reményik Sándor küzdelme, Erdélyi Helikon, 1941. 12. 752. l.

Történezs vita Debrecenben a Magyarország története eddig megjelent köteteiről

A magyar történetkutatás és -írás nagy vállalkozása az úgynevezett tizkötetes magyar történet elkészítése. A történettudomány fejlődése, az újabb kutatások eredményei, a korszerű elvek és módszerek szükségessége tették, hogy a korábbi, a maguk idejében jó, sőt nem egy esetben kiváló összefoglalásokat felülvizsgálják, kipótolják, illetve, hogy egy merőben új összefoglalást készítsenek. A Magyarország történetéből eddig három kötet jelent meg, közülük két kötet kétrészes. A három kötet történelmünk legizgalmasabb, sok vonatkozásban meghatározó erejű időszakának történetét dolgozta fel; 1848–1890, 1890–1918 és 1918–1945-ig. A különböző időben, de gyors egymásutánban megjelent kötetekkel behatóan foglalkozott a sajtó, a szakirodalom. A kritika általában elismerőleg írt róluk, hangsúlyozva minden kiegészítéssel kapcsolatban a kutatómunka nagyságát, az aprókétes feldolgozást, a komplexitásra való törekvést, a rendkívüli adatgazdagságot, de nem hallgatták el a hiányosságokat sem. Most egy érdekes vállalkozásra került sor. Több történezs bevonásával, Debrecenben, vitát rendeztek az eddig megjelent kötetekről, kimondottan azaz a céllal, hogy a vita során felbukkanó hibákat kiküszöböljék, a felvetődő szempontokat érvényesítsék, általában; a tapasztalatokat felhasználják, értékesítik a további munka során. Nagy megtiszteltetés a debreceni történetkutatás, -írás számára hogy ezt a vitát Debrecenben rendezték meg (december 8–9-én). A vitát Hársfalvi Péter vezette, felszólaltak benne: Takács Péter, Veliky János, Irinyi Károly, Orosz István, Pölöskei Ferenc, Mózes Mihály, Kovács Kálmán, Menyhárt Lajos. A szerkesztők közül Katus László, Hanák Péter és Ránki György vett részt a vitában.

A derecskei fiatalok társas életében az I. világháborúig fontos szerepet töltött be a *gyepibál*, amelyet általában a falun kívül, a legelőn tartottak. A mulatságok májustól szüretig minden második-harmadik héten vasárnap, az ünnepek, húsvét, pünkösd második napján délután két órákor kezdődtek. Egyszerre egy időben több helyen is rendeztek a falurészeknek megfelelően, amelyek a századforduló táján még erősen elkülönültek. Annnyira eleven volt az a megkötés, hogy a fiatalok csak saját falurészükből barátkozhattak, hogy mellette kevésbé érvényesült a vagyonkülönbség. Különösen a legények esetében mutatkozott ez erősen, akik csapatokat alkottak, amelyekben jómódúak és szegények vegyesen voltak. A legénycsoportoknak volt egy vezetője. Ezt a szerepet erős, bátor, kihívó legény tölthette be. A *gyepibál*ok szervezése úgy kezdődött, hogy a megbízott legény megbeszélte a csoportjával a mulatság helyét és idejét. A megbeszélés szerdán vagy szombaton történt az *óiban*, ahol a legények rendszerint találkoztak. Engedélyt az előjáróságtól kértek, tiz pengőt fizettek érte. Ezután a csendőrségen is bejelentették a bált. A legények vezetője fogadta a zenészeket. Derecskén több muzikuscsoport is volt. A kocsmából kellett elhívni őket, ezért iparkodtak, nehogy más legénycsoport megelőzze szándékukat. Előfordult, hogy csak a rezesbandát szerződtek. A zenészekkel 40–50 pengőben állapodtak meg.

A legények a bál alkalmával húsz-huszonöt liter bort vettek. Az italt vásárlásra a pénz a legritkább esetben kapták a szülőktől, többnyire maguk szereztek. Amikor búzát, kukoricát vittek haza a mezőről, abból egy bizonyos részt valamelyik barátjuknál leraktak. Otthon azt mondták: *Csak ennyit tudtam hozni*. Az így eldugott terményt később eladták, abból lett a pénzük. Ezt a cselet mindenki ismerte a faluban, a szülők is tudták, de nem szóltak ellene, hiszen a legények így juthattak egy kis pénzhez.

A megbeszélés nap délutánján a legények kivitték egy négyszögletes asztalt, négy széket, erre ültek a *bizalmiak*. Egyikük adta a jegyet, a másik szedte a pénzt. A befolyt pénzből fizették a zenészeket, az engedélyt, esetleg a bort. Ha maradt valami a jövedelemből, elitták a mulatság után.

A mulatságra leghamarabb a zenészek érkeztek azokkal a legényekkel, akik hírt mentek. A fiatalok már előre tudták, hogy mulatság lesz. Hamar élre ment, hogy a Nagy utca végén bál lesz. Így ebéd után hamar elkezdtek szállingózni. Az utca végén álltak és várták, hogy megszólaljon a zene. A legények csoportosan mentek, csaknem egyszerre az egész falurész legénysége. A leányok több csoportban, egyszerre négyen-hatan érkeztek. Mindnyájan ünneplőbe voltak öltözve, a legények virágot tűztek a mellükre, a csizmaszárukba pedig nádpálcát dugtak. Az érkező leányok, legények a mulatság színhelyén keveredtek, a szünetekben csoportosan beszélgettek és többnyire nótáztak. Legkedveltebb dalok a következők:

voltak: *Lakodalmom van a mi utcánkban, Kerek a káposzta, Sej haj, ne feleddj a szénaboglya tövébe, Sej haj, amit világeletemben kerestem.* Ilyenkor kört alkottak, úgy nótáztak.

Tánca a leányokat a legények egy ránézéssel, intéssel kérték fel. Ha odament a legény, és a leánynak nem tetszett, akkor azt mondta: *Meg vagyok hívva, előre el vagyok ígérkezve.* Tánc közben volt lekerés. Ha a legény nem adta át táncra a párját, rendszerint verekedés lett belőle. Egy alkalommal a lányok is felkérhették a legényeket táncolni. A legények a mulatság alatt bort ittak, amit félliteres üveggel mértek. Egy pohár volt, abból ivott mindenki. A zenészeket is kínálgatták.

A gypepibálon csak a fiatalok vettek részt. De az öregek, gyermekek is figyelték, *lesték* a mulatozókat. Szülők nem vettek részt a fiatalok mulatságán. Előfordult, hogy egy-egy leány anyja, ha a közelben lakott, elment megnézni, hogyan mulat a lánya.

A mulatság sötétedéskor ért véget, amikor a csorda jött, a leányoknak otthon kellett lenni. Néha a legények ráhúztak: *Volt még hozzá, csak annyi, mint a nyúl farka!*

A gypepibálok az I. világháború után kezdtek elveszteni jelentőségüket. A legfontosabb funkciójuk, a párválasztásban betöltött szerepük csökkent. A II. világháború után egyáltalán nem tartottak gypepibált.

Kiállítási naplónkból

Debrecenben, Hajdú-Bihar megyében az elmúlt időszakban több értékes kiállítást mutattak be. Nem áll módunkban mindegyikről megemlékezni, csupán a legnagyobb hatást kiváltottakról szólnunk. Nagyon érdekes volt a kecskeméti Magyar Naiv Művészek Múzeuma harmas kiállítása. A berettyóújfalusi Művelődési Központban máj. 19-én, a derecskei Művelődési Központban jún. 4-én, a balmazújvárosi Művelődési Központban pedig júl. 1-én nyitotta meg a kiállításokat a rendező: *Bánszky Pál*. Jún. 3-án, a hajdúszoboszlói Kiszgalériában *Pogány Ó. Gábor* nyitotta meg a Somogyi Árpád kispasztikából készült kiállítást. Jún. 18-án, a hajdúböszörményi Művelődési Központban *Nyakas Miklós* nyitotta meg Raszler Károly grafikusművész kiállítását. Jún. 24-én, a debreceni Református Kollégiumban *Bartha Tibor* nyitotta meg a Móricz Zsigmond és a Debreceni Kollégium című kiállítást. Jún. 30-án, a KLTE díszudvarán a Debreceni Nyári Egyetem alkalmával rendezett I. Nyári Egyetemi Tárlat 1979-et *Ács István* nyitotta meg. Júl. 6-án, a Déri Múzeumban *Ötvös János* nyitotta meg a Vizeink, rétejkünk, erdeink elővilágából című természettudományi-környezetvédelmi kiállítást. Júl. 26-án, Debrecenben, a Medgyessy Teremben, *Szmerszki Miklós* nyitotta meg Holb Margit textilművész és Tóth Sándor szobrászművész közös kiállítását. Júl. 30-án nyílt meg Balmazújvárosban a Balmazújvárosi Fotóművész Alkotóház kiállítása. *Urbán Tamás* nyitotta meg. Aug. 13-án, a balmazújvárosi Veres Péter Művelődési Központban *Samu Géza* szobrász nyitotta meg A fiatal képzőművészek stúdiója I. kiállítását. Aug. 14-én, a püspökkladányi Karacs Ferenc Múzeumban *Bíró Katalin* nyitotta meg Holló László (1887—1976) emlékkiállítását.

ORTUTAY GYULA, A TUDÓS ÉS MŰVELŐDÉSPOLITIKUS

KATONA IMRE

Ortutay Gyula színes és életközeli egyéniségéről, széles körű tudományos érdeklődéséről és szerteágazó művelődéspolitikai tevékenységéről nehéz tömör összegezést írni. Változatos életútja ellenére is önmagához és népéhez hűséges egyéniség volt, e hűség vezette őt a távlati vagy a napi feladatok elvégzésében éppúgy, mint a legszemélyesebb baráti kapcsolatok ápolásában.

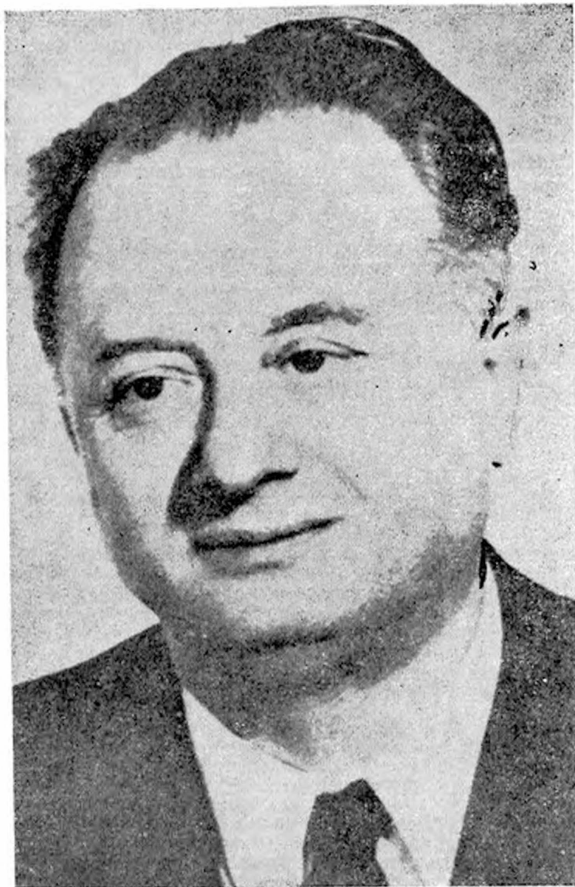
Sok barátja, de számos ellenzője, sőt kerékkötője is volt, ez nem is lehetett másként. Amilyen könnyű volt annak idején az ellenzékeskedés mindentudó pózában tetszelegni, olyan nehéznek bizonyult egész újkori életünket átalakítani, mely *Ortutay Gyula* fő gondja volt. Ahogyan telik az idő, és távolodunk halála időpontjától, úgy magaslik fel alakja, és bizonyulnak eszméi is maradandóknak. Ő azonban inkább alapozott, utat mutatott, a nagy és átfogó feladatok megoldása most már reánk vár. Sokunknak kell most azt a munkát is végeztünk, melyet ő életében jórészt önjerejéből teljesített. Méltóknak kell bizonyulnunk az ügryhöz, az ő emlékéhez!

Bármily magasra ívelt is *Ortutay Gyula* pályája, önként vagy kényszerrel bármennyi más feladatot vállalt is, ő mégis elsősorban néprajzi kutató maradt mindvégig. Személyesen neki köszönhetjük, hogy tudományunkon belül a politikai divatok olykor szükségtelen és kedvezőtlen változásainak időszakában is biztosítani tudta a kutatás és a véleménynyilvánítás szabadságát. Az más kérdés, mi mennyire éltünk vele!

Ortutay Gyula korai, már a *Rákóczi két népe* című könyvecskéjében megfogalmazott programja volt a demokrácia és a szabadság, mely szociális igazsággal egészül ki. Megállapítható a fiatal *Ortutay Gyulának* már az első lépésektől, az indulástól való szembefordulása az egész Horthy-rendszerrel; ő tudatosan segítette a gyökeres változásokat előkészíteni. Teljes igénylése jellemezte mindannak, amit csak a felszabadulás utáni közélet kínált: a megnövekedett lehetőségeket maximálisan kamatoztatta saját népe, azon belül pedig saját szeretett szakmája számára.

Ortutay Gyula három évtizeden át viselte Európa egyik legrégebb ilyen egyesületének, a *Magyar Néprajzi Társaságnak* elnöki tisztét, halála első évfordulóján a magyar néprajz e legátfogóbb fóruma méltó módon emlékezett meg elhunyt vezetőjéről. E három évtized volt a magyar néprajz eddigi legeredményesebb időszaka: előző hátrányos belföldi helyzetünket sikerült leküzdönnünk, ugyanakkor ki is léptünk nemzetközi elszigeteltségünk, a vállalkozások és az intézmények megszaporoztak, a társadalmi kapcsolatok sokoldalúakká váltak, megnövekedtek az igények is munkánk iránt. Az egész folyamat vezéregyénisége kétségtelenül maga *Ortutay Gyula* volt, aki nemcsak értő figyelemmel kísérte a megnövekedett feladatokat, hanem ezeket eléjük is tudott menni.

Bár az 1950-es években csak rövid ideig volt a *Múzeumi Központ* el-

Ortutay Gyula

nőke, e röpké idő alatt is sikerült a háborús károkat helyrehozni, a múzeumügyet állami támogatással újjászervezni és a magyar muzeológiát európai szintre emelni. Jóval később Ortutay Gyula is segített a Néprajzi Múzeum új, reprezentatív otthonhoz juttatásában, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum alapításában, és ki tudná felsorolni, mi mindenben még?!

A néprajzot önálló szakként három egyetemünk négy tanszékén oktatják; a korszerű oktatást is Ortutay Gyula rektorsága idején, Tálasi István dékán segítségével sikerült megszervezni. Ugyancsak az ő igazgatásával fejlődött fel a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportja is, mely a néprajz jelenleg legnagyobb létszámú, központi intézménye. Ez az intézmény az országos nagy vállalkozások legfőbb szervezője és fóruma, mint amilyen pl. az 5 kötetre tervezett Magyar Néprajzi Lexikon (ebből két kötet már megjelent, a harmadik 1980 könyvvetőre hagyja el a nyomdát, ez is természetesen Ortutay Gyula szerkesztésében. Még nagyobb vállalkozás lesz a hat kötetre tervezett Magyar néprajz (ismertebb nevén Új magyarság néprajza), melynek elindításában még részt vehetett, de a további — és máris nagyon nehéznek ígérkező — munkálatok már nem. Ugyancsak a Kutatócsoport keretében készül — meglehetősen lassúsággal — a Magyar népmese-katalógus, a Magyar néprajzi atlasz és kissé előbb a Magyar néprajzi bibliográfia és még több más, kisebb vállalkozás is. Mindezek egyben Ortutay Gyula életútjának is mérőkövei, azok maradtak halála után is, hiszen legtöbb indítása az ő nevéhez fűződik, a befejezés pedig ismételtelen csak reánk vár.

Ortutay Gyula számos szép szakmai könyvsorozat megindítója, de legalább támogatója is. Saját Kutatócsoportja kissé változó időpontokban, változatos témakörökben Kultúra és Társadalom címmel színvonalas évkönyveket jelentetett meg. Az 1940-ben általa alapított Új Magyar Népköltési gyűjtemény — főként a mesékre összpontosítva — már a 18. kötetnél tart. (A régi fél évszázad alatt csak a 14-ig jutott el.)

A közvélemény azonban jobban ismeri a népszerűsítő sorozatokat, mint amilyen pl. a 60. kötetben ismételt népek meséi sorozat; a tudósok arcképcsarnoka, különféle szöveggyűjtemények és újrakiadások, értékes hagyatékok (Kálmány Lajosét pl. Ortutay Gyula nemcsak szerkesztette, hanem ő maga adta közre az alföldi népballadákat), a népcsoportokról megjelenő kismonográfiák és még annyi sok más!

Ortutay Gyula kezdetől fogva támogatta az élenjáró magyar népzene- és néptáncutatást, minisztersége idejéhez fűződik a korszerű, ma már világszerte elismert, Kodály-féle módszerrel történő általános iskolai zeneoktatás bevezetése. Ortutay Gyula elfogadta és kiszélesítette Kodály Zoltánnak azt az alapelvét, mely szerint a népzene a mi zenei anyanyelvünk, és így az iskola, a sajtó, a rádió és főként a televízió révén a népköltészet is költői anyanyelvünké válhatott. A magyar néprajz tehát nemcsak tudományos fórumokon, hanem az említett tömegkommunikációs eszközök mindennapos műsorán is szerepel. (Elegendő itt a Röpülj páva... és a Kis magyar néprajz műsorára utalnom.)

Nemzetek közötti kulturális csereegyezmények, a finnugor kongresszus hagyományainak felújítása, folyóiratok (pl. a Fabula) alapításában és szerkesztésében való tevékeny részvétel, számos külföldi társaság, szervezet és intézmény szakembereivel való készséges együttműködés is jellemezte Ortutay Gyula és a magyar kutatók közelmúltbeli kapcsolatát. A budapesti iskola is az ő nevéhez fűződik; eredményeink ma már több világnyelven is hozzáférhetőek — köztük az ő összefoglaló műve angolul; a hungarica non leguntur (magyarul nem olvasnak) évszázados „uralmát” bizonyos mértékig sikerült megtörnünk. Ortutay Gyula a legjobban bartóki hagyományoknak, a népek testvériségének harcosa is volt.

Nagyvonalú életpályájának és gondolkodásának megfelelően elsősorban a nagy, átfogó (sors-) kérdések érdekelték, a nemzetközi hősöknek, Mátyás királynak, Rákóczi Ferencnek és másoknak a magyar és a szomszédos népek folklórában tündöklő alakja, ha e kedvenc témáját már

nem is volt ideje bőven kimeríteni. Elvi tanulmányt írt a nemzeti-nemzetközi látszólagos ellentétpárról, melyet sikerült feloldani. Számos helyen hangsúlyozta, hogy a nemzetközi megfelelések fontosabbak a nemzeti különbözőségeknél, bár a nemzeti „szűrő” (ahogy nevezte) működése soha nem véletlenszerű és nem is esetleges.

Ő hangsúlyozta talán legnyomatékosabban, hogy a műfaji és egyéb részletmegfeleléseknél fontosabb tényező és egyben történelmi-társadalmi háttér is a népek közös sorsa és tartós együttélése.

A korábbi, olykor kissé statikus vagy a mulandó jelennel és a megszépsített múlttal operáló néprajztudománnyal szemben *Ortutay Gyula* a történeti-társadalmi látásmód következetes szószólója volt. Különösen érdekelték a népköltészet történeti silus- és korszakváltásai, a történelem menetének és hőseinek folklórbeli jelentkezése. Ugyanakkor kellő figyelemmel fordult napjaink problémái felé is, korát megelőzve fejtette ki elméletét az 1945 utáni belső vándorlások, az ún. migráció néprajza kérdésében. Tételszerűen kimondta, hogy a legszegényebb emberek költészete volt mindig is Európa-szerte a leggazdagabb, és éles szemmel vette észre a balladákban, népmesékben, népdalokban a társadalmi ellentétek feszülését.

Ortutay Gyulát a részletkérdések kevésbé érdekelték, nehezen tudnánk őt akár egyetlen nagyobb műfajhoz is kötni — talán a mese és a ballada állt legközelebb szívéhez —, ellenben visszatérő kérdésként vizsgálta újra és újra a szájhagyományozás törvényszerűségeit; ezzel kapcsolatosan sürgette a szájhagyomány filológiaijának kimunkálását. Ebből következőleg vette alaposabban is vizsgálgatva a variáns-invariáns-affinitás kérdéseit; ez volt egyben akadémiai székfoglalója is.

Az egyniség-közösség, a hagyomány-újítás, a nemzeti-nemzetközi és hasonló kérdésekre eleddig ő adott nálunk legvilágosabb és legátfogóbb választ. Ezek közül talán a népi egyniség kérdése érdekelte őt legjobban: *Ortutay Gyula* a magyar egyniségkutató iskola megteremtője, az ő hatását csak most legutóbb is a visegrádi nemzetközi konferenciánkon egy skót (!) szakember működésében tapasztalhattuk.

Egységben látás, egyetlen népen és szakmán belül is széles tudományközi és egyben nemzetközi kitekintés, a részletek helyett az összefüggések vizsgálata, továbbá az elmélet és a gyakorlat egysége, a néppel való azonosulás, saját kora feladatainak vállalása és a jövőbeliek biztos érzékkel való kitűzése — ezek voltak *Ortutay Gyula* fő jellemzői.

Magasabb szinten talán azokhoz a mesemondó és énekes egyniségekhez hasonlítható, akiket oly különös gondokkal és szeretettel vizsgált, mert ők mindnyájan magukba sűrítették saját koruk legjobbjait, legszebb hagyományait és törekvéseit, és még arra is volt erejük, hogy nekünk, hallgatóknak és követőiknek új utakat jelöljenek ki.

Ujváry Zoltán egyetlen tanári kinevezése

Múzeumbaráti Körünk áldozatkész tagját, a Múzeumi Kurír állandó munkatársát, *dr. Ujváry Zoltán* tanszékvezető docenst, júliusban egyetemi tanárrá nevezték ki.

REMÉNYBIMBÓK ÉS ECHÓ

(Debrecen, 1844)

LENKEY ISTVÁN

Bodolay Géza Irodalmi diáktársaságok 1785—1848¹ című művében a debreceni Kollégium önképző egyletéről írva a hanyatló, pangó heti ülésekről is szól. A diákok maguk is érezték, hogy ezen az állapoton változtatni kellene, és ezért „a társasági munkálkodás fellendítésére elhatározták, hogy egyleti lapot szerkesztenek. Rövid ideig élt is talán a Reménybimbók című lap, szerkesztésével Bulyovszky Gyulát bízták meg. Hogy mennyi ideig írták a lapot, arról nem tudunk, de a heti gyűléseknek továbbra sem volt sem munkájuk, sem látogatójuk”⁷² — írja Bodolay.

Bulyovszky Gyula harminc év távlatából 1874. március 12-én a Reform (74. szám) című lapban Petőfi Rökkadalának szerzősége kérdésében nyilatkozva azt írta: „én az említett heti füzeteket a kollégiumbeli poéták számrpróbálgatására indítottam meg, neve... Reménybimbók volt, s abban csak önképzőkörünk tagjai munkálkodtak...”⁷⁵

Kutatásaim során a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában kéziratárában megtaláltam a Reménybimbók és Echo című lapot, amely Bulyovszky Gyula (1827—1883) szerkesztésében 1844-ben mint „első évfolyam 8 füzében” jelent meg.

A kéziratot kötet, a címlap verziójának tanúsága szerint „1899. aug. 7. Párizs Pápai Ferenc cserepéldányához ráadás Harmathy Páltól” került a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárába.

Bulyovszky Gyula Rákoskeresztúron született 1827. április 10-én. Tanulmányait Pesten és Debrecenben végezte. A pesti egyetemen jogot tanult és 1847-ben ügyvédi oklevelet kapott. Az 1848/1849-es szabadságharc idején elkötelezte magát a szabadságharc mellett, és ezért az önkényuralom idején teljesen visszavonult, és élete végéig kizárólag az irodalomnak élt. Novellái és versei kezdetben a Regélőben, az Életképekben, a Honderűben és a Pesti Divatban jelentek meg. Munkatársa volt a Kosuth Hírlapjának is. Népszerűségét a Bach-korszakban írt tárcáinak köszönhette. Lovrich Gizella így írt Bulyovszkyról: „A csevegésírók közül kiemelkedik Bulyovszky Gyula, aki 1849-ben a Magyar Hírlapnak kezdi tárcáírói pályáját, ... egyéni szint ad a tárcának. Elődei, Frankenburgék munkája, a minta hű utánzásában kimerül, azoknak érdeme a műfaj magyar talajba ültetése. Bulyovszkynál a séma egynisége szerint módosul, egyéni tartalommal telik meg... Nagyszerűen megtalálja az összhangot tárgy és forma között. Ír mindennapi eseményekről, béli, politikai, társadalmi újdonságokról... elmondja véleményét és megjegyzéseit a dolgokról, egynisége is belejátszik cikkeibe, szubjektívvé válik... Tipizálásra törekedve rendszerint túloz, torzít.”⁷⁴ Bulyovszky írásainak alapja a tapasztalat és a megfigyelés. Ezért nála „a tárca nemcsak szórakoztató, ... ismeretterjesztő célt is szolgál...”⁷⁵ Színházi és irodalmi kritikákat is írt. Lovrich Gizella szerint ezekkel emelkedik elődei felé.

A Reménybimbók és Echo indulására és megjelenésére vonatkozó

A Reménybimbó és Echo címlapja

adatokat így olvashatjuk a lapban: „A Reménybimbó megindult 1844. június 22-én, azontúl minden szombat egy-egy füzérként hozott.”

A Reménybimbó fehér színű papíron, évfolyam, év, hó, nap és szám jelzése nélkül jelentek meg. Az egyes részek között rózsaszínű papíron a

„...hajnal színezetű...” Echo jelent meg, melyen jeleztek a füzetszámot is.

A lap mottóját Kisfaludy Károlytól vették, és a címlap verőjára írták fel: „Tűrjétek a bimbót, míg érett gyümölcsöt adhatok.” Valószínű, hogy a mottó későbbi mint a lap indulása, mert csak a bekötött címlapon található.

A lap célját, a munka értelmét a lap beköszöntőjében így fogalmazta meg frója: „Gyakorlás és önképzés a cél, oly szent mint a lélek szűz gondolata, mely még mások prizmáján át nem szűrhető, de életbe lép csak azért, hogy átszűrőssék és arany tisztává legyen. És ha e' czelhoz talán még egy másik járuland, ha a' reménybimbók gyöngye illata néhány keblet nem mondom fölmelegít, de némi örömrre gyűjt, ha lesz egy két szende reménybimbónkat emelkedő keble' havába tüzendő... hidjétek a' bimbók felvirágoznak 's bennök az olvasó örömet, a' versenyevre küzdők babér koszorújokat találandják föl.” Másutt a beköszöntő arról beszélt, hogy a „nyilvánosság éltető napsugár” a költészetet, a prózát művelőknek. „Az ifjú bírja leginkább a' lélek poézisét — miért ne nyitnánk neki tért, hol álomképeit megtestesíthesse? ...hogy egykoron ... ő emelhesen a' közéletiségből költőibb létre bennünket.”

„Tért nyitni az ifjú erőnek, orgánumot a' zsenge tehetségnek — ez volt üdvös czelja lapunknak” — foglalja össze az elképzelt és megvalósított célt a zárzó.

A Reménybimbók című rész a szépirodalmi és tanulmányi anyagot tartalmazza: költemények, novellák, humoreszkek, átdolgozások, aforizmák és tanulmányok olvashatók benne.

Nem versek töltik ki az egész lapot — mint ahogy ebben a korban a Kollégium ifjúságától várható volna —, a versek számához viszonyítva megközelítő arányban van a többi műfaj is.

A tanulmányok sorából megemlítjük Bulyovszky Gyula Egy pár nevezetesebb író' szeszélyei című írását. Hét francia író' szokásait és szeszélyeit, munkamódszerét mutatja be. Arról, hogy az adatait honnan vette, egy szót sem szól. Érdekes tanulmányt olvashatunk egy magát meg nem nevező szerző tollából. A Geschichte unserer Tage 21. kötetének anyagát felhasználva a berberekről, amurokról, arabokról és a négerekről ír. Szól lakhelyükről, leírja testalkatukat, bőrük színét, szokásaikat és ruházatukat is. Külön ismerteti a nők ruházatát, kozmetikáját. Az arabok vallásáról, az iszlámról és terjesztéséről is beszámol. A többnejűségről megállapítja, hogy csupán luxusból van. A belső-afrikai négerekről elmondja, hogy sokukat elfogtak, és rabszolgáknak adtak el más földrészekben. Szemléletesen és olvasmányosan adja: „Néhány afrikai lakosok jellemrajza”-t. Sz. aláírással jelent meg a Philosophiai nézetek a szabadság körül című írás. Ebben a szabadság kérdését tárgyalja a szerző. Megállapítja, hogy „... a' szabadság a szó legteltesebb értelmében nekünk embeereknek mindig csak ideál marad, mely éppen azért nem valósítható... De bármilyen állásba legyünk is, fölünk eredeti jogainkat vagy a' velünk született természeti szabadságot megtagadni az emberiség méltóságának megsértése volna.” Csupán az egyén szabadságának kérdését el, a társadalmi szabadság kérdése elő sem kerül. Bangó Péter Aesthetikai levelek címmel foglalkozik Obernyik Károly Főúr és pór című, 1843-ban 100 arannyal jutalmazott szomorújátékával.

Obernyik Károly (1814—1855) a magyar társadalmi dráma egyik úttörője. A francia romantikus drámák lendülete, társadalmi igazságkeresése jellemzője műveinek is. Műve közül a Főúr és a pór emelkedik ki. Már címével is jelzi a mű konfliktusát. 1843-ban az Akadémia pályadíját

Egy lap a Reménybimbókból

nyerte. A cenzúra a darabot arisztokráciaellenes irányzata miatt évekig nem engedte bemutatni. A haladó francia romantika ihletése mellett a reformkori politikai életben is egyre erősödő demokratizmus is kifejezésre jut a drámában. Művét hasonló nem követte.

Bangó Peter (1824–1853) írásában teljesen negatívan értékeli. Sze-

rinte „...sem olvasási, sem színi hatással nem dicsekedhetik, ...kinyomtatásra sem méltó...” Ugy véli, hogy „...nem fogna könnyet kicsalni...” a szemekből, annak ellenére, hogy szomorújáték. Bangó mint debreceni diák nem érzékelte azt a társadalmi ellentétet, amely Obornyik darabjának a középpontjában áll: a palota és a kunyhó szembeállításának motívumában.

A versek közül csupán egyet emelünk ki, amely nemcsak címében utal Kőlcseyre (Kőlcsey sírján), hanem mondhatni, hogy Kőlcseyt utánozza. Kőlcsey stílusában, nagyon emlékeztetve a Zrínyi második énekére. A klasszicista-szентimentalista szóvirágok tömegével teletűzdelt vers nagyon jellemző a korabeli diákköltökre. A kortársak ezt a verset jutalmazták a Bangó Péter ajándékával: Balzac Dinah Piedefer című kétkötetes művével. A verset Székely József írta. Székely József (1825–1895) az 1847/1848-as pozsonyi országgyűlésen szerepet kapott az ifjúság mozgalmaiban mint fiatal ügyvéd. Több lapnak volt a munkatársa. Egy regénye, két verseskötete és több politikai röpirata jelent meg. Irodalomtörténeti munkásságát is folytatott: ő adta ki Kármán József és Markovics grófné levelezését 1860-ban.

Az Echo más színű papíron a Reménybimbók egy-egy egysége közé van kötve.

Az Echo tartalma a *híryanag*. Tekinthető úgy is, mint az irodalmi lap melléklete, amelyben a szerkesztőség a legfontosabb tudnivalókat közli. Az első számban azt írták, hogy „híreink előzményétlőn biztos jóslathatjuk, hogy azok most és mindenkor a legszűkebb körbe fognak szorítkozni...” Sőt konkrétabb teszik az előző mondatot, amikor így folytatják: „Mi igénytelen jegyzetünkben egyetünk, lapunkat 's némileg városunkat fogjuk ismerteni...” Mégis már a lapellenőr című részben fővárosi lapokat ismertettek: Életképek, Honderű, Pesti Divatlap.

Az Életképek XI. füzetét ismertetik. A 'bűntársak című novella befejező részéről azt írja az ismertetője, hogy „hölgyeknek... nem ajánlhatjuk e' fölötté bonyolodottan szövevényes novellát”. Schedel és Császár leveleiket „tanulmánydúsak”-nak minősítik. „Ney színügyi elfemfuttatása méltó társa a Jolé-féle bölcselkedve keveset, igazán semmit mondó leveleknek” — írja az ismertető. Az Életképekben „Frankenburg jót s jól adott, a füzetek tartalma gazdag volt, és változatos... 1844 első felében már szabályos irodalmi lappá alakult”, és „ebben az évben az addig kizárólag szépirodalmi művek mellett megjelentek a könnyedebb stílusú, tudományos szintű értekezések, könyvismertetések és a művészeti életről készült tudósítások...” is.⁷

A Honderű 24. számából Eöry László Az öntudat súlya című írást elemezve megállapítja, hogy „Fiatal íróink egy idő óta nagyon szeretik idegen köntösbe takarni beszéleiket, hogy a karakter festés gyengéjt annál inkább a' távol homályába burkolhassák. Hiába, a' közléség a' tő-n is görögöt mutat!” A Honderű e száma 43 csillag alatt „adja híreit!”. Ezzel kapcsolatosan felteszi a kérdést, hogy „Vajon mind Pest sokoldalú mozgalmainak köszönhetjük-e?” A gazdag és sokrétű híryanag a széles olvasóközönségre volt tekintettel. A magyar sajtó története első kötetében azt olvashatjuk a Honderűről, hogy „...minden hibája ellenére is a legolvasottabb és legtekintélyesebb lap volt Pesten.”⁸

A Pesti Divatlap mutatószámát bemutatva azt írja: „A' magyar hölgy Garaytól lelkesen van írva; tele ugyan reminiscenciákkal előbbi verseiből — még ez megy, csak idegen gondolat nem tévedjen az írótoll alá.” Vahot szerkesztői elképzeléseit 1844. július 1-én megjelent számban, aláírás nélküli bevezetőben körvonalazta. Erről a következő megjegyzést

olvashatjuk: „Azon cikk mely alatt semmi sincs a Szerkesztőé, amelyikben pedig semmi sincs az alá írnevet ír.” Úgy látszik ebből a megállapításból, hogy Vahot Imre új kezdeményezése nem nyerte meg a lapellenőr-rovat készítőjének tetszését. Vahot segédszerkesztője ekkor Petőfi volt. A Kollégium diákjai első kézből ismerkedtek meg az ifjú költő verseivel.

Mi hír? című rovatban könyvkiadásról, régebbi Nemzeti Almanach „reklámzásáról”, Komlóssy színészárságának Debrecenbe érkezéséről, előadásairól, a posta naponkénti menetrendszerű járatairól számolnak be. Ebben a rovatban egyetlen egyházi hír olvasható: a balmazújvárosi templom szenteléséről.

Két dolog kívánczok kiemelésre: az egyik, hogy „Szándékban él Nagy Imrénk verseinek kiadása...” Nagy Imre (1817—1839), a korán elhunyt debreceni diákköltő élete és költészete foglalkoztatta a diákokat. Nagy Imre Kisújszállásról került 1832-ben a Kollégiumba. 1939-ben a költészeti osztály tanítói feladatával bízták meg. Ekkorra azonban oly mértékig elhaltalmasodott a tudóbaja, hogy ezt a munkát már nem tudta megkezdni. A Kisfaludy Társaság pályázatára küldött balladájával első díjat nyert. A díj átadására 1840 januárjában került sor a Péczely József szervezte „debreceni Kisfaludy-ünnepélyen”. Sajnos, az, hogy kinek állt szándékában Nagy Imre verseinek kiadása, nem derült ki a rövid hírből. A hír fogalmazója is szeretné, ha valóban megtörténnék, és a bejelentést így folytatja: „Állítsunk neki érdemlett emléket a haza színe előtt, ezzel tartozunk a korán hunytának, kinek már hült homlokára hullott a koszorú.” Talán ez a híradás arra a készülődésre utalt, melynek eredményeként 1846-ban Pesten Nagy János sajtó alá rendezésében megjelent Nagy Imre verseinek gyűjteménye.

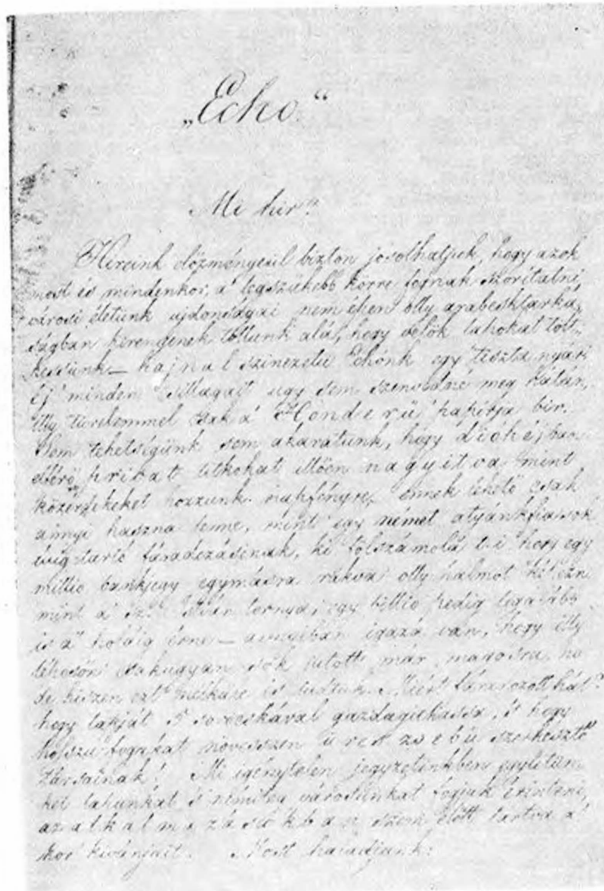
A másik hír a Debrecenbe érkező és itt hosszabb ideig szereplő színészársággal foglalkozik. A második számtól szinte minden számban közölnek valamit a színészekről. „Színházi vonatkozásban eléggé hézagossak az ismereteink, különösen az 1840/1844 közötti szakaszból. Komlóssy Ferenc társulata játszik Debrecenben. Erről az időről fel kell jegyeznünk Petőfi Sándor másodszori próbálkozását is a színészzel, mégpedig a Komlóssy-féle társulatnál, Debrecenben.”⁹ Ebben a társulatban játszott az Echo szerint Lendvayné és Egressy Gábor is.¹⁰

A színészársaság támogatására így szólította fel olvasóit a hír írója: „Komlóssy színészársága megérkezett válogatott és korszerű darabokból álló repertoárjával.” És kéri a hölgyeket, hogy e „magyar intézet”-et látogassák. Julius aláírással pedig 1844. augusztus 4—9. napjainak műsorát is közli. Charlotte kapitány című előadással kapcsolatosan a következőt jegyzi meg: „a vígjáték kissé nagyon is franciás, de a legmulattatóbbak egyike”. A Vadon fia, Két lakatos és Párizs éjjele című előadásokhoz nem fűzött megjegyzést.

A második számban a Bazaar című rovat két külföldi hírt közöl: egy feltalálásról szóló hírt, melyben „egy angol olly gőzszerkezet talált fel, mely közönséges jó töltött úton is röpül”. A másik „Lajos Filep” által adományozott 2400 becületrend-keresztről tudósít.

Az első és a második számban Frankenburgi-csipések című rovatot találunk. Az Életképekben Darázsok, Tréfa, Kényes pontok címmel az élet fonák helyzeteit, az emberi gyöngeségeket hatáson, de a felszínen maradván, sokszor bántóan és sebet ejtve figurázta ki Frankenburg.¹¹ Az Echo-ban csupán a csipések maradtak meg a szellemesség, a fonák helyzet felismerése nélkül.

Az Echo kifejezetten rövid híreket közlő része a lapnak. A cél itt a „világ” dolgaiba, híreibe bekapcsolni az olvasót. Legjelentősebb a Lapel-

Egy lap a Reményimbókból — Echo

lenőr című rovata, mert az 1840-es években a reformkori politikai életbe is bekapcsolódott divatlapokkal ismerteti meg a diáktársakat a rovatvezető, aki minden bizonnyal Buljovszki Gyula volt.

A Honderű (1843—1848) és az Életképek (1844—1848) különböző politikai és irodalmi irányzat szócsövei voltak. A Honderű Petrichovich Horvát Lázár szerkesztésében állandó harcot folytatott a népies irány, első-

sorban Petőfi költészete ellen a „fentebb álló” irodalom képviselőjeként. Az Életképek ekkor még középhegylét foglalt el a Honderű és a Pesti Divatlap között, mert szerkesztője Frankenburg Adolf óvatostkodó személy volt.

A Reménybimbók és Echo „próba hajózás volt kezdőknek a' csönésd tavon, mielőtt zajlóbb tengerre bocsátkoznának; — a' művek benne az ifjú kebel megannyi bimbaji, melyeket nem az álremény fakasztott”. Az ifjúkor és a „honszerlem” vezette az írói pályára azokat, akik tollat fogtak, hogy a lapba írjanak.

A 8. számmal 1844-ben megszűnt a lap. A kollégiumban a történelmi események következtében 13 éven át nem „derülend... új tavasz a Reménybimbókra” (zárszó), csak 1857-ben kezdődött valami egészen új Heti Közlöny címmel.

JEGYZETEK

1. Bodolay Géza könyve megjelent Bp., 1963. Akadémiai Kiadó. 809 lap.
2. Bodolay: i. m. 278. lap; i. még Debreceni Olvasó Egyesület jkv. 54. — 1844. június 12. Található a Tiszántúli Ref. Egyházkerület levéltárában.
3. Idézi Szilágyi Ferenc Petőfi debreceni Rökkadala című tanulmányában = Studia litteraria XII. Debrecen, 1974. 46. l.
4. Lovrich Gizella: A tárca a magyar irodalomban. Bp., 1937. Pátria Ny. 15—17. lap.
5. Lovrich G.: uo.
6. Balzac (1799—1850), Ballanche (1776—1847), Beranger (1780—1857), Chateaubriand (1768—1848), Jules Janin (1804—1874), Lamartine, Sue Odön, Beranger-vel kapcsolatosan, akiről köztudott, hogy Petőfirre is hatással volt, ezt írja Ortutay Gyula: „A chansonszerzők közt, mint a legnevesebbet, Beranger-t emlegetik, aki... jelképe lehet a francia népdal és irodalom e korabeli eleven kapcsolatának. Talán ez is egyik magyarizata nagy sikerének s a mi Petőfinkre gyakorolt szinte érthetetlen, varázos hatásának.” A francia népdal = Ortutay Gy.: Irók, népek, századok. Bp., 1960. 356. lap; i. még Illyés Gyula: Petőfi. Bp., 1971. 147—148. lap.
7. Magyar sajtó története I. köt. Bp., 1979. 619. lap.
8. I. m. 614. lap.
9. A debreceni színművészet története. Szerk. Katona Ferenc. Debrecen, 1976. 35. lap; i. még Illyés Gyula: Petőfi. Bp., 1971. 124. lap.
10. Echo 2. szám.
11. Magyar sajtó története I. kötet. Bp., 1979. 619. lap.

Fodor Péter búcsúztatása

Fodor Pétert, a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezetet igazgatóhelyettesét, december 10-én búcsúztatták el az Alföld szerkesztőségében a városi és megyei közművelődés vezetői és munkatársai abból az alkalomból, hogy a megyei pártbizottságról az MSZMP Központi Bizottságához távozott.

Az elközelgő centenáriumiak elé...

1980 több olyan jelentős évforduló, centenáriumi éve lesz, amelyek megünnepléséből múzeumi szervezetünk is kiveszi a részét. *Kafka Margit* születésének centenáriuma, *Bethlen Gábor* születésének 400. évfordulója mellett előkészületeket teszünk az 1981-ben esedékes *Medgyessy Ferenc* és *Oláh Gábor* centenáriumi méltó megünneplésére is.

A TRANSHUMÁLÓ PÁSZTORKODÁS EURÓPA DÉLI RÉSZÉN

FÖLDES LÁSZLÓ

Dél-Európában a különböző vidékek kulturális javainak cseréjében nagy szerepet játszott a transzhumáló pásztorkodás. Ez az állattartásnak olyan formája, amelynél a nyájakat nyáron magas hegyvidéki, télen pedig síkvidéki legelőkön tartják, tehát az állatállomány ellátását egész évben a legeltetés biztosítja. Ehhez speciális földrajzi körülmények szükségesek: magas hegyvidékek, havasok lábánál enyhé telű, télen is legeltethető területek, amelyek rendszerint folyóvölgyekben, tenger partján találhatók. A téli és nyári legelők között sokszor több száz kilométeres távolság van. A nyájakkal csak férfi pásztorok vándorolnak, s nem családok, egész közösségek, mint a nomadizmus esetében.

A transzhumáló pásztorkodás igazi hazája Dél-Európa, illetve a Földközi-tenger vidéke, de Európán kívül Észak-Afrika bizonyos részein is megtalálható. Összefüggő elterjedésterület azonban Dél-Európában mutat, és itt nagy múltja, antikvitásig visszanyúló gyökerei bizonyíthatók. *Itáliában* például a rómaiak az „alban hegységekbe” küldték nyájukat, s e nyájaknak szabad átvonulást biztosítottak a szabinok, mert ők viszont télen a római síkságon legeltettek. A középkorban különösen kiterjedt transzhumálásnak volt területe az Apuliai-tábla az Adriai-tenger partján, ennek mészki alapú, szikes legelői mintegy predestinálva voltak a juhtenyésztésre; a vonulásra itt széles, speciális fűvel borított utak, úgynevezett „tratturi” szolgáltak. Különösen kiterjedt transzhumáló pásztorkodás folyt *Spanyolországban*, valószínűleg már akkor, amikor a felszíget a rómaiak Hispániája volt. A középkorban, a 12—14. századtól a transzhumáló pásztorkodás itt egy sajátos szervezet, az ún. meszta privilégiuma volt, az egész országra kiterjedően. A 19. század első feléig állt fenn. Ekkor a vándoroltatott juhállomány 5 000 000 darabot tett ki, szemben a nem vándoroltatott 8 000 000-val. A transhumance ma is fellelhető *Spanyolországban*, de a költözködés a múlt század vége óta speciális vasúti kocsikkal történik.

Dél-Franciaországban a transzhumáló pásztorkodás főleg három vidéket érintett: Provence-ot, a francia Alpokat és a Pireneusokat. Az egykor itt is meglevő sajátos vándorutak, a „carraires” helyett 1878 óta itt is tehervonatokon szállítják az állatokat a legelőterületek között. Kisebb arányú, bizonyos mértékig e körbe tartozó pásztorkodás folyt *Dél-Németországban*, közelebbreél Bajorországban, Württembergben és Badenben is.

A *Kárpátok vidékén* is több irányú transzhumáló pásztorkodás folyt. Ez méreteiben legnagyobb a Dél-Kárpátok kiterjedt havasi legelői és az Al-Duna vidéke között volt. A juhsgazdák Dél-Erdélyben laktak, közel a nyári legelőkhöz. Havasalföldre mintegy másfél millió állatot hajtottak 7—8000 pásztor kíséretében, a múlt század első feléől származó összeírások szerint. A Szeben megyei Resinár közönség monográfusa, Pácalá Viktor színesen írta le a transzhumáló nyáj elvonulását: „Meghatározott napo-

ballada „keresztény elemei (fodor fehér bárány, misegyertya, olvasó, mennyország, ítélőbíró = Isten, szüzek serege, szüzek országa, mennyei gyertya, mennyei bárány stb.) a pogány magyar képzeletvilág elemeivel (csodaszarvas, fel-felvilanó, tájékozató fény, másvilági követ) ötvöződnek egybe” (Kallós, 1971., 627.). *Domokos* a sajátosan magyar motívumok közé sorolja még a hűzatlantul szóló balladát, a gyűjtatlantul égő gyertya képeket is, amelyek — szerinte — a középkori legendairódalomból valók. A többi hasonló kifejezésű képet (nyitlatlan megnyílt ajtó, terítetlen telő asztal) népmesei motívumnak tartja. Hasonló képpel találkozunk a betyárballadák között is, pl.:

*A gyimesi csárdába
Ecet ég a lámpába...
Még se gyűjtsák, mégis ég.*

(Sepsiszentgyörgy, Albert, 1973. 142.)

A másik balladatípus *A halálra táncoltatott lány*, amelyet ebbe a kategóriába sorolok. *Kriza Ildikó* foglalkozott bővebben ezzel a típussal, és vizsgálta a ballada hiedelemtartalmát is. A változatok egy részénél a lány azzal kérkedik, hogy őt még az ördög sem tudná kitáncoltatni. (Kálmány, 1954., 70.). Erre maga az ördög megy el a lányhoz szeretője képeben, és halálra táncoltatja. *Kálmány Lajos* szerint, az ördögtáncos csoport a legősibb, racionalizálási folyamatok eredménye lett a bosszúálló táncos, s ebből alakul ki a harmadik csoport” (Kálmány, 1954., 238.). De *Kálmány* felveti azt is, hogy ez nem a keresztény, diabolus ördögtípus, hanem a demiurg ördög, amely rossz szándékával tanítja az embert táncolni, pipázni stb. *Kriza Ildikó* sem veti el a kétféle ördögtáncolást, mely szerint az egyik a tánc ördögi nivoltát bizonyítja, a másik pedig utal arra a hiedelemre, melyben az elégedetlenkedő, kérdő lányt az ördög próbára teszi.

Kapcsolódik ez a ballada egy másik csoporthoz, a még meg sem született gyermeknek az ördög számára való átadásához, eladásához, az ún. *Jephta-motívumhoz*. Az *eladott lány* balladatípus szoros összefüggésben van a mesével. Erre példa az *Anna* című balladában van megfogalmazva, kissé homályosan, de a mesei motívumok ismeretében érthetően:

*Nekünk adott apád
Az anyád méhibe.*

(Szőreg, Ortutay—Krizsa, 1971., 96.)

A balladában jelentkező másik hiedelemem (a gonoszt a kakaskukorékolással akarja elűzni) még világosabbá teszi ezt a motívumot.

Még homályosabban jelentkezik az ördög személye a *Rákóczi kis úr* című balladában, ahol az akarata ellenére férjhez kényszerített lányt a völgyéne lófarkon hurcolja. *Kriza Ildikó* szerint a ballada racionálisabb képábrázolásának következtében a férfi kegyetlenségét nem valóságos emberit teltnek vélik, hanem az ördögének (Ortutay—Krizsa, 1971., 284.).

A hiedelemmondával való szoros kapcsolatra utal az *En Ilonám* című ballada, amelyben a kérőnek lólába van (*Szekszárd*, Ortutay—Krizsa, 1971., 101.). „A természetfeletti lény megjelenése a balladában hasonló jellegű, mint a hiedelemmondában, mesében, mintegy bizonyítékul a népköltészet egységének” — írja *Kriza Ildikó* *A halálra táncoltatott lány* ballada-

típust vizsgálva (i. m. 103.). Itt meg kell jegyezni, hogy *Vargyas Lajos* ezt a típust nem magyar fejlődésének tartja, hanem francia átvételének (*Vargyas*, 1960., 186.).

A *Három árva* balladatípus a *Mária-motívum* miatt került ebbe a csoportba, melyről *Kallós* azt írja, hogy „rendkívül népes európai rokonsággal rendelkezik” (Kallós, 1971., 628.). A *Mária-motívum* — *Vargyas* szerint — a magyar balladák együttesében található meg, 80%-ában nincs meg. Ez azonban lekopás eredménye lehet, mivel a vessző átadásakor mondtak — személytelenül ugyan — megtalálhatók a többiben is. Itt a középkori legendairódalomban is jól ismert *varázsvessző-motívum* jelentkezik, amellyel az árvak felkeltik a sírban nyugvó édesanyjukat. A valószínű motívumok mellett erősen dominálnak a *hiedelemmotívumok* is; ez legerősebben a *Kálmány* által *Kövegyen* lejegyzett balladában jelentkezik, mely szerint a halott anya Szűz Mária engedélyével háromszor kelhet ki sírjából gyermekei megsegítésére (Kálmány, 1954., 50.). *Ortutay Gyula* egy másik változathoz fűzött jegyzetében (Az *árva*, Kálmány, 1954., 59.) utal a balladának az egyházi énekekkel való erős érintkezésére. *Vargyas* ezt a balladát is francia eredetűnek tartja (*Vargyas*, 1960., 164.).

Ide vehetjük még a *Szálláskereső Jézus* balladatípust is, amelyre eddig a magyar balladakutatók nem nagyon figyeltek. A *bibliai motívumok* erősen dominálnak, és a Jézus fejénél levő nap, lábánál levő hold — *Vargyas* szerint — a francia balladával mutat találatot (Vargyas, 1960., 185—186.).

II. Hiedelememek

Ebbe a csoportba azokat a balladatípusokat sorolom, amelyekben legerősebben a *hiedelemmotívumok* jelentkeznek, így a *Megszólaló halott*, a *Két kápolnavirág* és a *Kömüves Kelemen* típusba tartozó balladákat, valamint az egyéb hiedelemmotívumokat tartalmazó balladákat.

A *Megszólaló halott* balladatípussal kapcsolatban *Kálmány* utal arra a hiedelemre, amely szerint az ember személye a lélek távozása után is egy ideig még a földön marad. „Ez alatt az idő alatt szabadon megy előre-hátra, ide kell képzelnünk a »Mögölkék egy legényt« románc ama változatait, melyekben fölkel a legény, s azt kérdi babájától, eltemette-e szépen...” (Kálmány, 1954., 251.). A halott megszólalása elég gyakori balladánkban. Az előbb tárgyalt *A három árva* balladatípust is ide lehet sorolni, de ugyanígy jelentkezik *Az esküvőre hazatérő kedves* egyik *moldvai* változatában (Kallós, 1971., 355.) vagy *Az elrabolt leány* ugyancsak *Kallós* által gyűjtött balladájában (Kallós, 1971., 320.), a *Két kápolnavirág* típusban, valamint *A megölt legény* valamennyi variánsában. *Vargyas* ezt sem tartja magyar motívumnak, hanem franciából való átvételnek (*Vargyas*, 1960., 209.).

Témában nem, de képileg ide tartozónak vélem a *Kézdimárkosfalván* gyűjtött *Kis Lajoska* balladát is, amely az *Arany János* által feldolgozott *Tetemrehívással* mutat egyezést. A megölt legényhez látogató emberék után következnek a menyasszonya:

*De a vér a szívéből megindula,
Mikor a babája a késhez nyúla.*

(Albert, 1973., 301.)

Nem tartom kizártnak, hogy éppen *Arany* feldolgozása nyomán került a háromszéki balladakincsbe, annál is inkább, mivel variánsait eddig még máshonnan nem ismerjük. Feltételezésünket megerősíti a ballada nyelve is, amely irodalmi hatást tükröz.

A *Két kápolnavirág* típus *Vargyas* szerint ismét csak a francia balladával mutat rokon vonást, bár onnan már eltűnt, és nagyobb mértékben csak az angol balladákban jelentkezik (*Vargyas*, 1960., 256.). Nálunk több cimen szerepel; legrégibb gyűjtésű a *Kádár Kata*, amelynek *mezőségi* változatát *Kallós* is feljegyezte (*Kallós*, 1971., 63.). *Moldvából* — ugyancsak *Kallós* gyűjtéséből — ismerjük *A kegyetlen anyós* típusból is *Marinka*, ill. *Merinka* címmel (*Kallós*, 1971., 152. és 154.). Erdemes a költői eszköz szempontjából az ellentétet megfigyelni a következő idézetben, amely egyúttal a csodás elemhez is kapcsolható:

Egyikből is növe
Vörös rózsabokor,
Másikból is növe
Fehér rózsabokor,
Szép fehért virágzik,
Fehér rózsabokor
Vöröset virágzik.
Vörös rózsabokor

(*Klészse*, *Kallós*, 1971., 53.)

A ballada *bogdánfalvi* változatában a keresztény vallási elem is megtalálható: a virágot leszakító anya még ily módon sem tudja a szerelmeket egymástól elválasztani. A befejező két sor:

Felnőttek, felmentek, / Mennyben ölelkeztek.

(*Kallós*, 1971., 152.)

A *Kömüves Kelemen* balladacsoport vizsgálatát *Vargyas Lajos* végezte el (*Vargyas*, 1959., 5—73.). Itt csak néhány motívumot emelek ki a balladából: elsőként az *épitőáldozatot*, amelyre a ballada épül, és amely egész Európában megtalálható. *Kallós* a román hatás mellett a szerbek közvetítésével hozzánk érkezett újrörög hatásról beszél (*Kallós*, 1971., 626.). *D. Hadzisz* is ezt az álláspontot vallja (*D. Hadzisz*, 1960.), míg *Vargyas* az ellenkezőjét (*Vargyas*, 1959.). Nem akarok kitérni a vitára, dolgozatomnak nem ez a célja, és még nem lezárt kutatásról van szó.

Másik motívum, amely a magyarban csak ritkán jelentkezik: a főszer megálmodja az áldozathozatal módját. *Vargyas* itt román hatásról beszél, mivel ezeket a változatokat magyar nyelvterületen csak *Moldvából* ismerjük. Ez a motívum kedvelt a román balladákban, míg a szerbeknél a *vila*, természetfeletti lény az áldozatra készítő elem (*Vargyas*, 1959., 42.). Közös vonás a magyarban, románban és a bolgárban a mester főháza Istenhez, hogy esővel vagy más akadállyal állja útját a közeledő feleségének. „Ez nálunk s a bolgárban is többnyire csak lelkiállapot-festő, stílizált kép” (*Vargyas*, 1959., 43.), de egy *moldvai* változatban — a románra is jellemző motívum! — az erdő, eső mellett „három fene farkas” is jelentkezik (*Kallós*, 1971., 45.).

A magyar változatok egész szűkszávan beszélnek arról, hogy a befa-

lazott asszonyból tej- vagy vízfórrás fakad, szemben a környező népek balladáival (*Vargyas*, 1959., 58.).

Erdemes a *Kallós* által *Klészsen* gyűjtött ún. *Ikarosz-motívum*, ahol a kömüvesek zsindeyből készített szárnyakkal próbálnak menekülni a fal tetejéről (*Kallós*, 1971., 47.). Ez a románból kerülhetett át a magyarba, ott a *Manole mester* című balladában található még ugyanez (*Vargyas*, 1959., 15.).

Az egyéb hiedelmek közül a már említett *Kádár Kata* ballada másik motívumát említeném: a *Kádár Kata* halálakor véressé válik kendőt. Több balladában megtalálható ez, de leginkább erre a típusra jellemző. Találkozunk vele *A török rabolta lányban* is, de itt nem kendő tudatja a halál-hírt:

Legszöbbit ruháji szögrű lehullottak.
Szögrű lehullottak, össze jis borultak,

Arú tutta mög az anyya, hogy möghalt a lánya.

(*Magyarszentmihály*, *Vargyas*, 1960., 191.)

Vargyas ezt a motívumot és balladátípust is francia eredetűnek vallja (uo.).

Íde sorolnám még a főhős halálát jelző *előjeleket* is, amelyek több típusban szerepelnek. Megtaláljuk őket a régi stílusú balladákban (pl. *Bíró Szép Anna*, amely *Vargyas* szerint szintén francia átvétel) is:

Mikor megyen vala udvar közepéig,
Fátyolkeszkenője elhasada végig,

Szóval így jelele az ő édesanyja:

— Ne menj el, leányom, nemigen jó jel ez.
(*Udvarhelyszék*, *Ortutay*—*Kriza*, 1971., 70.),

vagy *A halálra táncoltatott lány* kibédi változatában (*Ráduly*, 1975., 59.).

Az új típusú balladák is kedvelik az ilyen formulákat (pl. a *Vajda János* — *A medvétől megölt legény* típus — háromszéki [*Albert*, 1973., 459., 461., 462.] vagy a *Vajda János siratója* gerlénai változatában). Ez utóbbi így hangzik:

Szijjam csattja elszakada,
A véletlen halálomra.
En istenem, mi lesz velem,
Tám jel mutatódik nekem.

(*Kallós*, 1971., 497.)

Az előjelek közé tartozik az *átlom* is, amely szintén több balladában helyet kap (pl. *A gyermekgyilkos anya* léspedi változata, *Kallós*, 1971., 173., vagy a *Kömüves Kelemen* variánsai, *Kallós*, 1971., 46.)

Ide azokat a balladákat soroltam, amelyekben a racionális gondolkodással ellentétes motívumok is helyet kaptak.

Első helyen említtem a *beszélő állatokat*. Ehhez főleg *moldvai* adatokat találtam. Többször szerepel a megszólaló vagy táltos ló (itt mesebeli elemek jelentkezésére gondolok), pl. A *kegyetlen anyós* klézsei (Kallós, 1971., 154.) és gajcsánai (Ortutay—Krizsa, 1971., 78.) változata, amelyekben a férjrel a ló tudatja felesége halálát. A *megölt havasi pásztor* balladában a pásztor báránya szólal meg (Kallós, 1971., 147.)

Témájában más, de azért ide sorolható A *kegyetlen anyós* sorsokai balladája, amelyben az anya által menekülés közben elhagyott kislányát farkasok nevelik fel és beszélgetnek vele (Kallós, 1971., 92.).

Mesei elem jelentkezik a *Gyönyörű Bán Kata* csanádapátfalvi változatában, ahol a menekülő asszony kópése felel az őt hívó férfinak (Ortutay—Krizsa, 1971., 31.). Másik elem a csudamalom a *Csudahalott* típusban, amely *Vargyas* szerint szintén francia átvétel (Vargyas, 1960., 215.). *Lészpedi* változatát Kallós jegyezte le (Kallós, 1971., 413.), és szerinte „a csudamalom-motívum a ballada északi rokonságára mutat” (Kallós, 1971., 636.).

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a magyar népballadákban a természetfeletti erők és a csodás elemek főleg a régi stílusú balladákban jelentkeznek; ez azonban — kevés kivételtől eltekintve — nem magyar sajátosság, hanem párhuzamaik Európában is megtalálhatók, mint ahogyan *Vargyas Lajos* munkáiból látható volt. Nem beszélhetünk arról sem, hogy a balladákban ezek az elemek dominálóknak lennének, mivel az összes balladatípushoz viszonyítva kevesben találhatjuk meg őket.

IRODALOM

- Albert, 1973.
Albert Ernő szerk.: Háromszéki népballadák. Bukarest, 1973.
 Domokos, 1959.
Domokos Pál Péter: Júlia szépieán = Ethnographia, 1959.
 D. Hadisz, 1960.
Dimitriosz Hadisz: Az Arta hídja ballada magyar változata: Kőműves Kelemené = Ethnographia, 1960.
 Kallós, 1971.
Kallós Zoltán: Balladák könyve. Bukarest, 1971. 2. kiadás.
 Kálmány, 1954.
Kálmány Lajos: Alföldi népballadák. Bp., 1954.
 Kriza I., 1967.
Krizsa Ildikó: A halálra táncoltatott lány. Bp., 1967.
 Ortutay—Krizsa, 1971.
Ortutay Gyula—Krizsa Ildikó: A nagy hegyi tolvaj. Bp., 1971.
 Ráduly, 1975.
Ráduly János szerk.: Kibédi népballadák. Bukarest, 1975.
 Vargyas, 1959.
Vargyas Lajos: Kutatások a népballada középkori történetében III. A Kőműves Kelemené eredete. = Néprajzi Értesítő, 1959.
 Vargyas, 1960.
Vargyas Lajos: Kutatások a népballada középkori történetében I. Francia eredetű réteg népballadáinkban. = Ethnographia, 1960.

Júl. 18-án, Kiskunfélegyházán, a Kiskun Múzeumban Tóth Béla író nyitotta meg a Móra Ferenc Emlékiállítást, amit a nagy író születésének 100. évfordulójára rendeztek. Szept. 4—5-én rendezték meg Karcagon, a Győrffy István Nagykun Múzeumban az *Életmód-vizsgálatok az Alföldön* című tanácskozást, amelyen közreműködtek: Szikossy Ferenc, Sik Endre, Tausz Katalin, Szabó László, Orsi Juliánna, Szabó Béla, Bellon Tibor, Totics Iván, Somlai Péter, Tóth Ferenc, Sipos Zsuzsa, Bánszky Pál. A tanácskozashoz kapcsolódó életmódkiallítást Dankó Imre nyitotta meg.

Kiállítási krónika

Júniusban és júliusban tartott nyitva a ceglédi Kossuth Múzeumban A *dob története* című kiállítás. Anyagát több múzeum és iskola szolgáltatta. Az egész nyáron nyitva volt Szántód-pusztán a *Balatonendrédi csipke-kiállítás*; Boross Marietta rendezte. Jún. 3-án nyitotta meg Moldován Domokos filmrendező a Magyar Női Művészek Múzeumban (Kecskemét) *Sült András naiv festő (1897—1967) emlékkiállítását*. Ugyanezen a napon nyílt meg a türkevei Finta Múzeumban *Korda Vince festőművész (1897—1979) emlékkiállítását*. A kiállítást Telepy Katalin rendezte és nyitotta meg. Jún. 8-án, a mosonmagyaróvári Hansági Múzeumban, Karcagi Endre festőművész nyitotta meg *Lakatos József festőművész tárlatát*. Jún. 12-én a baji Türr Isván Múzeumban Juhász Antal, a szegedi Móra Ferenc Múzeum igazgatóhelyettese nyitotta meg a *Kékfestés hajdan és ma* című kiállítását. Jún. 15-én Ury Ibolya művészettörténész nyitotta meg a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban *Bálint Endre festőművész kiállítását*. Ugyanezen a napon a szentendrei Ferenczy Károly Múzeumban D. Fehér Zsuzsa művészettörténész megnyitotta *Paizs Goebel Jenő festőművész emlékkiállítását*. Jún. 24-én nyílt meg Szekszárdon, a Megyei Művelődési Központban, *Gy. Szabó Béla* festő-, grafikusművész *Források, folyók, tavak, tengerek* című kiállítása. A kiállítást Fábiny Gyula, a Vízügyi Múzeum főigazgatója nyitotta meg. Jún. 26-án, Nyíregyházán, a Városi Művelődési Központban Bottyán János nyitotta meg *Koncz Zoltán festőművész kiállítását*. Jún. 29-én, a salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum az SZMT Székházában nyitotta meg a *palócöld pásztorművésze* című kiállítását. A kiállítást Telek Ervin nyitotta meg. Ugyanezen a napon, Békéscsabán, a Munkácsy Mihály Múzeumban Parancs János költő megnyitotta *Erdélyi Attila emlékkiállítását*. Júl. 5-én, Nagykanizsán, a Hevesi Sándor Művelődési Központ és a Thury György Múzeum nagy-szabású kiállítása nyílt meg: A *Mura menti horvátok élete és népművészete*. Júl. 6-án Boros Sándor kulturális miniszterhelyettes megnyitotta Gyulán a *Kohán Múzeumot*. A Kohán Múzeum első kiállítását Pogány Ó. Gábor rendezte. Júl. 9-én pedig Kecskeméten Pozsgay Imre kulturális miniszter nyitotta meg a *Bozso Gyűjteményt* (Bozso János festőművész néprajzi és népművészeti, valamint képzőművészeti gyűjteményét). Júl. 28-án, Balassagyarmaton, a Palóc Múzeumban nyitotta meg *Borbás Tibor szobrászművész kiállítását* Kmetty Kálmán, a Városi Tanács elnökhelyettese. Júl. 29-én, a Szolnoki Galériában nyílt meg az *I. Szolnoki Fazekas Trienale* tárlata. A megnyitón díjkiosztás is volt, a megnyitóbeszédet Sipos Károly, a megyei tanács elnökhelyettese mondta. Aug. 5-én,

Nyírbátorban, a Szépművészeti Múzeum anyagából nyílt meg a *Zene a festészetben* című kiállítás (Takács Marianna művészettörténész). Aug. 17-én nyílt meg a Közlekedési Múzeum kiállítása: *Közlekedési gyermekjátékok régen és ma*. Aug. 18-án, Székesfehérvárott nyitotta meg Miklós Pál, az Országos Műszaki Múzeum, a veszprémi Bakony Múzeum és a székesfehérvári István Király Múzeum közös rendezvényét, *A magyar fényképezés kezdetei* című kiállítást. Szept. 2-án, *Urai Erika grafikusművész kiállítását*, a tatai Kuny Domokos Múzeumban Mészöly Miklós írta nyitotta meg. Ugyanezen a napon Tornai József költő nyitotta meg Kecskeméten, a Forrás Szerkesztősége és a Katona József Múzeum közös kiállítását, *A Forrás Galéria (1969–1979)-t*. Szept. 6-án, a Nemzeti Galériában, Voit Pál művészettörténész nyitotta meg *Kracker János Lukács kiállítását* halálának 200. évfordulója alkalmából. A szept. 7-én megnyílt kiállításra (*A Fiatal Képzőművészek Stúdiója és a Miskolci Galéria alkalmazott grafikusainak munkái*), a Miskolci Galériába, összehajtogatott papírhajó meghívó hívogatott. A kiállítást Töreky Ferenc grafikus nyitotta meg. Ugyancsak szept. 7-én nyílt meg Pécsen, a Janus Pannonius Múzeumban *Frank Magda, Franciaországban élő szobrász kiállítása*. A tárlatot Németh Lajos nyitotta meg. Szept. 9-én, Baaján, a Türr István Múzeumban, Gajdócsi István, a Megyei Tanács elnöke nyitotta meg *Bozso János festőművész kiállítását*.

NÉHÁNY SZÓ A GYÖRÖSSY-HÁZRÓL

DANKÓ IMRE

A közelmúltban aprólékos munka folyt a hajdúböszörményi Győrössy-portán. A csendes ház nyugalalmát felverte a mérőszinórt húzók, a rajzolók zaja. A Király Jenő tér 1. sz. alatti öreg házat a szentendrei Országos Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársai szállták meg és mérték föl. Azért, hogy a róla készítendő dokumentációk alapján esetleg felépítsék Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban, hogy ott képviselje ország-világ számára a hajdúneimesi házat.

A Győrössy-ház sokszori átépítése, átalakítása ellenére is megőrizte a 18–19. század fordulójának korábbi kúriaépítési hagyományokat is magába foglaló formáit. Szerencsére az átalakítások nem szerkezeti változtatások voltak, és a toldások, átépítések bármikor, minden károsodás és nehézség nélkül eltávolíthatók. Az is szerencse, hogy a ház építéstörténetét aprólékosan ismerjük. Ezért aztán házunk, amelyről a felületes szemlélő nem is gondolja, hogy Hajdúböszörmény egyik legértékesebb és legrégebbi építménye, kiválóan alkalmas arra, hogy a kiváltságos hajdúvárosok építkezését, abból az időből, amikor a hajdú kiváltságok még érvényben voltak, bemutassa.

A Győrössy-ház eredetileg Győrffy-ház volt. Mindkét család törzsoőkös hajdúneimes család volt, és tagjaik hosszú évszázadokon át vezető szerepet játszottak a hajdúvárosok és a Hajdúkerület életében. Házunkat 1800-ban Győrffy János építtette böszörményi mesterekkel. Győrffy János a Hajdúkerület főügyésze volt, úgy került át Hadházzól Böszörménybe. Hivatalba lépve a Kerületnél, le akart telepedni Böszörményben, és ezért lakásra volt szüksége. Bérelt lakás akkoriban nemigen volt, ezért Győrffy János telket szerzett, és építésbe fogott. 1800-ban, amikor a ház építését elkezdte, ez a telek a város szélén volt, az úgynevezett *Szerűskertben*, a közeli *Várdomb* szomszédságában (a későbbi *baromfipiacnál*). Győrffy János a Szerűskertből jó nagy darab területet szerzett meg portaként, és házat a terület város felüli végén, a mesgyétől befelé három öltre kezdte építtetni. Az épület szép ötvözete a kúriális építkezésnek és az akkor divatos barokk provinciális változatának.

Győrffy János a sasi hajdúk közül származott. Sas (ma Mezősas) hajdúvárost 1628. augusztus 22-én kelt adománylevél telepítette *Bethlen Gábor*. A *Haraszty András* főhadnagy és *Tomory Demeter* alhadnagy vezetésével letelepített negyvenkilenc hajdúvitéz között ott aláljuk Győrffy Jánost, az építtető úkapját (még akkor egy f-fel írták a nevüket) is. A család 1693-ig Sason élt, de ekkor a veszélyekkel teli idő, de még inkább amiatt, hogy a bihari hajdúk kiváltságai veszendőbe mentek, Hadházza költöztek. Hadháza a Győrffy család nyugalmat talált, szépen gyarapodott, fejlődött. Több tagja különféle hivatalokat viselt a neves hajdúvárosban, sőt a Kerületnél is. Győrffy János is kerületi főjegyzőként került át Böszörménybe. A család Hadháza maradt része viszont ha-

nyatlani kezdett, de ez a sors várt a Bösörménybe áttelepült Györffy János leszármazóira is. Györffy Ferenc ügyvéd volt a család utolsó tagja. Mint leszármazók nélküli ember, 1894-ben, jó barátjára és idős korában gondviselőjére, támaszára, Györössy Móric árvaszéki ülnökre hagyta telkét, házat. Így szállt az akkor már majd egy évszázados ház a Györössy családra.

A Györössy család a Györffy családhoz hasonlóan törzsökös hajdúcsalád volt. Bösörményben éltek, ősük, István, az 1702. évi összeírásban még „libertinusként” szerepelt. Leszármazói szorgalmas munkával vagyonra, tekintélyre tettek szert, és egyre nagyobb közéleti szerepet játszottak Bösörmény életében. A családnak ma két élő tagja van, Zoltán (nyugalmozott mérnök) Hajdúböszörményben, István (nyugalmozott tisztviselő) pedig Debrecenben él.* Testvérük, Ilona, zenetanár, 1970-ben halt meg, és az öreg ház általa lakott felét végrendeletileg a Déri Múzeumra hagyományozta. A Déri Múzeum a hagyaték átvételekor fedezte fel az épületet, ami még csak a műemlék jellegű épületek sorába sincsen felvéve. A Déri Múzeum a hagyatékként kapott házrészben kutatóállomást rendezett be.

A Györössy-ház építetője, aztán lakói, tulajdonosai a legutóbbi idők törzsökös hajdúcsaládok voltak. Mindkét család vagyoni állapota megengedte, közéleti szereplése pedig megkövetelte, hogy jó, a településre jellemző épületet építsenek, használjanak. A ház úgynevezett görbe ház, L alakú. Az L rövidebb szára a Király Jenő térre néz. A házban eredetileg négy helyiség volt, és az egész épület belső, udvari homlokzata végig kőlabas tornác volt. Mind a helyiségek, mind pedig a tornác boltozatos. A boltozat szép, arányos belső tereket alkot. Az egész ház alapincézett. A hatalmas téglaboltozatos, több ágú pince külön érdekessége az épületnek. Figyelmet érdemelnek az ablakok is. Lapos íveik jellegzetes hajdúnemesi építményformák. Idők folyamán a házon változtattak. Legbátrabb, hogy a tornác egy részét befalazták, és ezáltal új helyiségekhez jutottak. Az utcai homlokzatot pedig értékeltelen vakolatdísszel látták el. A ház belső végéhez egy hatalmas konyhát építettek, óriási, ma is meglévő szabad kéménnyel. Ezzel a külső konyha építésével párhuzamosan felszámolták a házban levő, eredetileg ugyancsak kúrtós, szabad kéményes konyhát. Mindez azonban eltávolítható, illetve helyreállítható. Már a felmérés is minden különösebb kutatás nélkül kimutatta a változtatásokat, és igazolta azt is, hogy ezek nem szerkezeti változtatások. Tehát az eredeti állapot könnyen visszaállítható. Természetesen Szentendrén az öreg hajdúnemesi házat az átépítések, módosítások nélkül, az 1800-ban, az építések nyert formájában építik fel.

Jó volna azonban, ha az eredetivel is törődnének, és megmentenék a pusztulástól. A lassan kétszáz éves ház eredeti állapotában helyreállítva valóságos gyöngyszeme lenne nemcsak Bösörménynek, hanem az egész Hajdúságnak. Felújítása után nagyszerű helyet biztosíthatna kisebb kamarakiállításoknak, esetleg egy már nagyon esedékes Király Jenő állandó emlékkiállításnak, tekintettel már csak a térre is, amelyen a ház áll. Most azonban veszélyben van. Az egykori Györössy-portán is, meg a szomszédos területeken, a Dorogi úttal párhuzamosan lakótelep épül. Az öreg ház a lakótelep útjában áll, kérdés, hogy meghagyható-e, vagy sem? Elbontásával egy darab értékes múlt, megbecsülendő hagyomány tűnne el Bösörményből.

* Időközben mindketten elhunytak.

31. szám	IV. kötet, 1. szám	1979. december
TÓTH ISTVÁN: Bartha Boldizsár krónikája a keszthelyi Helikon Könyvtárban —————		4—5
BÁRSONY ISTVÁN: A XVIII. századeleji inventáriumok a váradi püspökség Bihar megyei birtokairól —————		6—11
Értékes külföldi kiállítások múzeumban —————		11
KARACS ZSIGMOND: A Sarló a helytörténet vonzásában ———		12—14
Juhász Izára emlékezünk —————		14
Néhány számottevő konferenciáról, tanácskozásról ———		14
ÚJVÁRY ZOLTÁN: Találós kérdések Gömörből —————		15—26
Múzeumbaráti Körünk 1979. évi közgyűlése —————		26
TÓTH ENDRE: Oláh Gábor Zoltai Lajosról és Ecsedi Istvánról —		27—31
Grafikai műhelykiállítások a Déri Múzeumban —————		31
KILIÁN ISTVÁN: Látogatóban Gy. Szabó Bélánál, Kolozsvár, 1978. december 7—8. ———		32—35
Egy éve nyílt meg a hajdúböszörményi Káplár-ház ———		35
VARGA GÁBOR: Debrecen város első bölcsődjének szervezéséről (1855) —————		36
VARGA ANTAL: Egyszerű parasztház építési költségei a XIX. század közepén ———		37—38
BECK ZOLTÁN: Lakodalmak dramatikus játéka Biharugrán és Körösnagyharsányban ———		39—42
RUSZOLY JÓZSEF: Beöthy Ödön, a népképviselő ———		43—49
1979. évi múzeumi hónapokról —————		49
PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: Régi szecskavágó eszközök ———		50—54
Egy érdekes képzőművészeti és egy népművészeti kiállításról —		54
Nagy érdeklődést kiváltott külföldi kiállítások Hajdú-Biharban, Debrecenben —————		54
IMRE LÁSZLÓ: Reményi Sándor pályafordulata ———		55—60
Történeti vita Debrecenben a Magyarország története eddig megjelent kötetéről ———		60

P. SZALAY EMŐKE: Gyepibál Derecskén	61—62
Kiállítási naplónkból	62
KATONA IMRE: Ortutay Gyula, a tudós és művelődéspolitikus	63—66
Újváry Zoltán egyetemi tanári kinevezése	66
LENKEY ISTVÁN: Reménybimbók és Echo (Debrecen, 1844)	67—74
Fodor Péter búcsúztatása	74
Az elközelgő centenáriumiok elé	74
FÖLDES LÁSZLÓ: A transzhumáló pásztorkodás Európa déli részén	75—76
Megalakult a Hajdú-Bihari Szemle szerkesztősége	76
Harmincéves a KLTE Néprajzi Tanszéke	76
Borsos Miklós szobrászművész állandó kiállítása Győrött	76
PÁLL ISTVÁN: Természetfeletti erők és csodás elemek a magyar népballadákban	77—82
Emlékkiállítás, életmód-kutatás	83
Kiállítási krónika	83—84
DANKÓ IMRE: Néhány szó a Győrössi-házról	85—86